

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ**

Стојан Љупчо Трошански

**ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА УРБАНАТА БЕЗБЕДНОСТ СО ПРИМЕНА НА МЕТОДОТ
ЗА КРИМИНАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕКУ ДИЗАЈН НА ОКОЛИНАТА (СРТЕД)**

Докторска дисертација

СКОПЈЕ, 2018

Ментор:

ред. проф. д-р Томе Батковски
Факултет за безбедност-Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

Членови на Комисијата:

ред. проф. д-р Миодраг Лабовиќ
Факултет за безбедност-Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

проф. д-р Зоран Сулејманов

ред. проф. д-р Марина Малиш-Саздовска
Факултет за безбедност-Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

вон. проф. д-р Весна Стефановска
Факултет за безбедност-Скопје
Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола

Дата на одбрана: _____

Дата на промоција: _____

Наука на која се стекнува докторатот: **БЕЗБЕДНОСНИ НАУКИ**

ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА УРБАНАТА БЕЗБЕДНОСТ СО ПРИМЕНА НА МЕТОДОТ ЗА КРИМИНАЛНА ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕКУ ДИЗАЈН НА ОКОЛИНАТА (CPTED)

АПСТРАКТ

Криминалот во општеството не познава граници на дејствување. Уште во минатото општествата настојувале да го сузбијат криминалот но сепак тој опстојува и ден денес. Во зависност од условите коишто постојат во одреден момент, криминалот може да биде превениран. Најчесто низ историјата, постоела политика на сузбивање на криминалот, а поретко на негова превенција.

Оваа докторска дисертација за свој предмет на истражување ја има безбедноста во одредени урбани подрачја во градот Скопје, популарно наречена - урбана безбедност и нејзиното подобрување со примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината. Ова се` со цел да се претстават и да се понудат конкретни начини со кои може да се подобри безбедносната ситуација во тие населени подрачја од градот Скопје, со помош на CPTED методот.

Во првиот дел од докторската дисертација е опфатен теоретскиот дел на истражувањето каде што во детали е објаснет самиот метод како таков и неговите предности и предизвици. Во вториот дел од истражувањето или т.н. практичен дел се опфатени самите истражувања и сите резултати од истражувањето коишто потоа се користени во функција на докторската дисертација за да се даде заклучок и одредени препораки и предлози.

Станува збор за метод којшто е исклучително популарен во одредени западноевропски држави, а посебно во Соединетите Американски Држави, од каде што и изворно потекнува. Познавањата за овој метод во Македонија од страна на јавните власти и институции коишто имаат улога да се справуваат со криминалот се во најдобар случај минимални. Аргумент за ова е отсуството на примена на истиот. Како метод кој што досега е практично применет на одредени места низ Светот, секаде бележи позитивни резултати.

Клучни зборови: урбана безбедност, CPTED метод, криминологија, превенција на криминал, Скопје;

INCREASING THE URBAN SECURITY USING THE METHOD FOR CRIME PREVENTION THROUGH ENVIRONMENTAL DESIGN (CPTED)

ABSTRACT

The crime in the society knows no boundaries of action. In the past, societies sought to suppress the crime but, yet he persists to this day. Depending on the conditions that exist at a certain moment, crime can be prevented. Often in history, there was a policy of suppression of the crime but rarely on its prevention.

This doctoral dissertation on the subject of his research has the security in some urban areas in the City of Skopje, popularly called - urban security and its improvement by applying the method of crime prevention through environmental design. This is everything in order to present and offer concrete ways that can improve the security situation in those residential areas of the city of Skopje, using CPTED method.

The first part of the doctoral dissertation covers the theoretical part of the research which in detail explained the method as such and its advantages and challenges. In the second part of the research or etc. practical part covers all researches and results of the studies which are then used in the function of the doctoral dissertation in order to give conclusion and some recommendations and suggestions.

It is a method that is very popular in some western European countries, and especially in the United States, from where he originally originated. The knowledge about this method in Macedonia by the public authorities and institutions that have a role to deal with the crime are at best minimal. An argument for this is the lack of application of the same. As a method which has been practically applied in certain places around the world, everywhere has seen positive results.

Key words: urban security, CPTED method, criminology, crime prevention, Skopje;

Изјава

Изјавувам дека при изработка на докторскиот труд ги почитувам позитивните законски прописи од областа на интелектуалната сопственост и не користев реченици и делови од трудови на други автори без да ги почитувам методолошките стандарди.

Изјавата ја давам под целосна материјална и кривична одговорност.

Изјавил:

м-р Стојан Трошански

СОДРЖИНА

Попис на слики.....	i
Попис на табели.....	iii
Попис на графикони.....	iv
ДЕЛ I	
МЕТОДОЛОШКА РАМКА.....	1
1.Формулација на проблемот.....	1
ВОВЕД.....	1
2.Определување на предметот на истражување.....	5
2.1.Теоретско определување на предметот на истражување.....	5
2.2.Појмовно-категоријален апарат.....	6
2.3.Операционално определување на предметот на истражување.....	8
2.4.Временско и просторно одредување на истражувањето.....	8
2.5.Дисциплинарно одредување на истражувањето.....	9
3.Цели на истражувањето.....	9
4.Хипотетичка рамка.....	10
4.1.Главна хипотеза.....	10
4.2.Посебни хипотези.....	10
5.Начин на истражување.....	11
5.1.Општи методи.....	11
5.2.Инструменти.....	11
6.Научна и општествена оправданост.....	11
7.Ограничувања на истражувањето.....	13
ОПШТ ДЕЛ	
ДЕЛ II	
1. КРИМИНАЛИТЕТОТ И НЕГОВА ПРЕВЕНЦИЈА – ИСТОРИСКИ ПРИСТАП.....	16
1.1.Историски развој на политиката за справување со криминалитетот и негова превенција.....	17
1.2.Влијанието на средината и нејзиниот дизајн врз појавата на криминалот.....	21

1.3.Ситуациона превенција на криминалитетот.....	26
1.3.1.Примена на видеонабљудување како една од најприфатливите мерки во справувањето со криминалот-значаен дел од концептот на превенција на криминал преку дизајн на околината.....	28
ДЕЛ III	
1.ДИЗАЈН НА ОКОЛИНАТА - МЕТОД ЗА ПРЕВЕНЦИЈА НА КРИМИНАЛОТ.....	29
1.1.Урбаната безбедност во делата на Jane Jacobs и Elisabeth Wood - воведници на денешниот CRTED метод.....	30
1.2.Модел на дизајнирање на урбани средини.....	35
1.2.1.Модел на урбано село.....	35
1.2.2.Модел на урбана тврдина.....	36
1.2.3.Концепт на одбранбен простор.....	37
1.3.Современи аспекти на урбаната безбедност.....	45
1.4.Учеството на граѓаните во превенцијата базирана на заедницата.....	51
1.5.Закани за безбедноста во заедницата.....	53
1.6.Криминалитетот и миграциите во градот Скопје-статистички податоци и анализи.....	56
ДЕЛ IV	
1.КАТЕГОРИЗАЦИЈА НА ГЕНЕРАТОРИТЕ НА КРИМИНАЛОТ И ОСНОВНИ ЧЕКОРИ ВО СОЗДАВАЊЕТО НА БЕЗБЕДНА СРЕДИНА.....	58
ДЕЛ V	
1.CRTED МЕТОДОТ И НЕГОВИТЕ ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ.....	62
1.1.Основни принципи/страгегии.....	67
1.1.1.Природен надзор/набљудување.....	67
1.1.2.Природна контрола на пристап.....	73
1.1.3.Територијалност.....	74
1.1.4.Одржување.....	75
1.1.4.1.Теорија на скршени прозори.....	75
1.2.Примена на CRTED методот кај т.н. лиценцирани простории (популарни места-барови, ресторанти).....	79

1.3.Примена на CPTED методот кај паркинг гаражи.....	82
1.4.Примена на CPTED методот кај образовните установи.....	92
1.5.CPTED методот и неговата имплементација во државите од Европската Унија.....	94
1.6.Механизми за имплементација на CPTED методот.....	97
1.7.Критики и слабости на CPTED методот.....	98
1.7.1.Ограничувања на можностите на CPTED методот во спречување на терористички активности.....	100
ДЕЛ VI	
Резултати од претходни истражувања.....	101
1.ПРИМЕНА НА CPTED МЕТОДОТ ВО СВЕТСКИ РАМКИ И РЕЗУЛТАТИ ОД ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА.....	101
1.1.Примена на методот во градот Хартфорд, Конетикат.....	101
1.2.Сент Луис, Мисури и приватизацијата на градските улици.....	102
1.3.Проектот Пруит-Иго vis a vis Цар Сквер Вилиц.....	104
1.4.Проектот „Фајв Оакс“ во Дејтон, Охајо.....	107
1.4.1.Граници на примена на концептот кај мини-соседства.....	113
1.5.Проектот „Класон Поинт“ во Јужен Бронкс.....	114
1.6.Проектот „Јонкерс“, Њу Јорк.....	116
1.7.Комплексот „Арнолд Фалон“ во градот Трои, Њу Јорк.....	118
1.8.Примена на методот во европските држави.....	120
1.9.Можност за примена на CPTED методот на ул.Пушкинова, град Скопје, Македонија.....	123
1.10.Прашањето на долгите и кратки блокови како адекватно урбанистичко решение.....	135
1.11.Примена на CPTED методот кај сообраќајните прекршоци и безбедноста во сообраќајот во поширока смисла.....	141
1.12.CPTED во истражувањата на Diane Zahm.....	143
ПОСЕБЕН ДЕЛ	
ВОВЕД.....	145

ДЕЛ VII

1.РЕЗУЛТАТИ ОД СОПСТВЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ.....	146
1.1.Случај бр. 1. - Ул.Михаил Чаков, Општина Кисела Вода, град Скопје.....	146
1.1.1.Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување на ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода, град Скопје.....	151
1.2.Случај бр. 2 – Населба Реонски Центар, Општина Аеродром, град Скопје.....	177
1.2.1.Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување во населбата Реонски Центар, Општина Аеродром, град Скопје.....	179
1.3.Случај бр. 3. - Елитна населба Хот-Хот, населба Радишани, Општина Бутел, град Скопје.....	195
1.4.Меѓуинституционална соработка помеѓу полицијата, локалната самоуправа, стручните лица од безбедносните науки и архитектите за зголемување на урбаната безбедност.....	199
1.4.1.Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување врз полициските службеници.....	202
1.4.2.Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување врз архитектите.....	206
ЗАКЛУЧОК.....	212
Препораки.....	221
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	226
БИБЛИОГРАФИЈА.....	239
ПРИЛОЗИ	

Попис на слики

Слика бр.1. Криминален триаголник.....	17
Слика бр.2. Структура на влијание на средината врз криминалот.....	25
Слика бр.3. Авионска слика од Морнингсајд Хејгтс – Менхетен, Њу Јорк.....	31
Слика бр.4. Морнингсајд Хејгтс, Риверсајд парк – Менхетен, Њу Јорк.....	32
Слика бр.5. Парк во Норт Енд – Бостон – преку ден.....	34
Слика бр.6. Парк во Норт Енд – Бостон – преку ноќ.....	34
Слика бр.7. Модел на <i>урбана тврдина</i> – сид во висина од 2,5 метри и врата преку која не може да се види внатрешноста од објектот, и обратно.....	37
Слики бр.8 и 9. Едно-семејна одвоена куќа (лево) и полу-одвоена куќа за две семејства (десно).....	39
Слика бр.10. Модел на куќи во редица.....	39
Слика бр.11. Врава без квака од надворешната страна.....	40
Слика бр.12. Осветлени броеви на домот.....	41
Слика бр.13. Втора категорија станбени единици - помала зграда.....	41
Слика бр.13А.Поделба на просторот на Јавен, полу-јавен, полу-приватен и приватен.....	42
Слика бр.14. Трета категорија објекти – Висококатица.....	43
Слика бр.15. Стратегии/принципи на CPTED методот.....	67
Слика бр.16. Знак - Внимание! Набљудувачи на населбата – Нашите соседи набљудуваат.....	69
Слика бр.17. Природно набљудување врз улицата од страна на жителите.....	70
Слики бр.18 и 19. Спонтано набљудување во урбана средина.....	71,72
Слики бр.20 и 21. Непрегледно и прегледно спонтано набљудување.....	73
Слика бр.22. Скршен прозор на напуштен објект.....	75
Слика бр.23. Пример за т.н. лиценцирана просторија (бар).....	79
Слика бр.24. Типичен шанк во бар.....	80
Слика бр.25. Шанк во бар.....	81
Слика бр.26. Паркинг гаража во град Скопје. Приземјето е адаптирано за комерцијални и деловни простории.....	83
Слика бр.27. Внатрешноста на катната гаража на булеварот Св. Кирил и Методиј бр.1000.....	84

Слика бр.28. Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ден.....	85
Слика бр.29. Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ.....	86
Слики бр.30 и 31. Внатрешноста во Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ и ден.....	86 и 87
Слика бр.32. Внатрешноста во Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ.....	87
Слика бр.33. Поглед од местото за наплата во катната гаража „Илинден“.....	88
Слика бр.34. Скали од затворен тип во катната гаража „Илинден“.....	89
Слика бр.35. Паркинг гаража со надворешни скали затворени со стакло.....	90
Слика бр.36. Скали од отворен тип.....	91
Слика бр.37. Шема на училиште според принципите на CPTED методот.....	92
Слика бр.38. Пример за образовен комплекс со надворешен паркинг и контрола на пристап и набљудување од 180 степени.....	93
Слика бр.39. Знак на кој пишува „приватна улица“.....	103
Слика бр.40. Столбови на влезот од населбите во Сент Луис.....	104
Слика бр.41. Комплекс Пруит Иго – 1954год.....	105
Слики бр.42 и 43. Комплекс Цар Сквер Вилиџ - Сент Луис.....	106
Слика бр.44. Слепи улици во стилот на улиците во проектот „Фајв Оакс“.....	109
Слика бр.45. Шематски приказ на распоред на мини – соседство со интегрирани 5 помали слепи улици и само 1 влез.....	110
Слика бр.46. Комплетна населба која содржи 6 мини-соседства.....	111
Слика бр.47. Улица во населбата Фајв Оакс.....	112
Слика бр.48. Централната зона во Класон Поинт пред и после реставрацијата.....	115
Слика бр.49. Задната страна на дворовите во проектот „Јонкерс“.....	117
Слика бр.50. Подземни контејнери во проектот „Јонкерс“.....	118
Слика бр.51. Комплекс за домување „Арнолд Фалон“, Трои.....	119
Слика бр.52. Улица Пушкинова.....	124
Слика бр.53. Паркинг-гаражите на ул.Пушкинова.....	125
Слика бр.54. Станбен комплекс во населба Капиштец, Скопје.....	136
Слика бр.55. Поглед кон паркот од станбениот комплекс.....	136
Слика бр.56. Шематски приказ на движење низ долги блокови - од лево и движење низ кратки блокови - од десно.....	137
Слика бр.57. Проект „Настел Тафталице“.....	138

Слика бр.58. Проект „Настел Тафталице“.....	139
Слика бр.59. Шема на населбата Белгород, Русија.....	140
Слика бр.60. 3Д скица на населбата Белгород, Русија.....	140
Слика бр.61. Лош пример за превенција на криминал во сообраќајот и безбедноста во истиот.....	142
Слика бр.62. Мапа на улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода.....	147
Слика бр.63. Ул. Михаил Чаков.....	148
Слика бр.64. Ул. Михаил Чаков.....	148
Слика бр.65. Ул. Михаил Чаков.....	149
Слика бр.66. Слел крак од ул. Михаил Чаков.....	149
Слика бр.67. Слел крак од ул. Михаил Чаков.....	150
Слика бр.68. Графити на ул. Михаил Чаков.....	150
Слика бр.69. Нерецилклиран отпад на улица Михаил Чаков.....	151
Слика бр.70. Нов изглед на кракот на Улицата од слика бр.64.....	175
Слика бр.71. Нов изглед на Улицата од слика бр.67.....	175
Слика бр. 72. Населба Реонски Центар – Аеродром.....	178
Слика бр. 73. Населба Реонски Центар – Аеродром.....	178
Слика бр.74. Елитна населба „Хот Хот“ – Радишани.....	196
Слика бр.75. Елитна населба „Хот Хот“ – Радишани.....	197

Попис на табели

Табела бр.1. Година на регистрирани кривични дела во Кривичен уписник на СВР Скопје кои се гонат по службена должност.....	14
Табела бр.2. Број на прекршоци за кои се поднесени барања за поведување на прекршочна постапка.....	14
Табела-статистика. Движење на населението во градот Скопје и во скопскиот Регион.....	57
Табела бр.3. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам ул.Пушкинова во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“.....	126
Табела бр.4. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата“.....	127
Табела бр.5. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.....	128

Табела бр.6. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.....	129
Табела бр.7. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“.....	131
Табела бр.8. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Прва предлог-мерка.....	132
Табела бр.9. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Втора предлог-мерка.....	133
Табела бр.10. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Трета предлог-мерка.....	134
Табела број 11. Број на сообраќајни незгоди во Р.Македонија (2003-2012).....	142
Табела бр.12. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“.....	156
Табела бр.13. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата Михаил Чаков“.....	158
Табела бр.14. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.....	160
Табела бр.15. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.....	162
Табела бр.16. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“.....	164
Табела бр.17. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“.....	166
Табела бр.18. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Прва предлог мерка.....	170
Табела бр.19. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Втора предлог мерка.....	172
Табела бр.20. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Трета предлог мерка.....	173
Табела бр.21. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар се чувствувам небезбедно“.....	183
Табела бр.22. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар “.....	185
Табела бр.23. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.....	186

Табела бр.24. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“	188
--	-----

Попис на графикони

Графички приказ бр.1. Пример за стапка на криминал во обновените/реновирани објекти за домување од периодот 1991 - 1999 година.....	121
Графички приказ бр.2. Стапка на кражби во во периодот 1994-1998 година.....	121
Графички приказ бр.3. „Кога ја користам ул.Пушкинова во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“	126
Графички приказ бр.4. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата“	127
Графички приказ бр.5. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“	128
Графички приказ бр.6. Прва предлог-мерка избрана од испитаниците-улично осветлување -во сина боја.....	132
Графички приказ бр.7. Втора предлог-мерка избрана од испитаниците- видео надзор над целата улица и изградба на мини парк - во зелена и црвена боја.....	133
Графички приказ бр.8. Трета предлог-мерка - изградба на мини парк-во црвена боја....	134
Графички приказ бр.9. Шест прашања за демографски карактеристики од анкетното истражување.....	152
Графички приказ бр.10 „Кога ја користам улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно “	155
Графички приказ бр.11. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата Михаил Чаков“.....	157
Графички приказ бр.12. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.....	159
Графички приказ бр.13. „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“	161
Графички приказ бр.14. „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“	163
Графички приказ бр.15. „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“	165
Графички приказ бр.16. „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“	167

Графички приказ бр.17. „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“.....	168
Графички приказ бр.18. „Листа на предлог решенија - Понудени модалитети – вкупно“.....	169
Графички приказ бр.19. „Прва предлог мерка – улично осветлување во светло сина боја“.....	170
Графички приказ бр.20. „Втора предлог мерка - поставување на проблемот на дневен ред на Општината“.....	171
Графички приказ бр.21. „Трета предлог мерка – видео надзор“.....	173
Графички приказ бр.22. Шест прашања за демографски карактеристики од анкетното истражување.....	179
Графички приказ бр.23. „Кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар се чувствувам небезбедно“.....	182
Графички приказ бр.24. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар “.....	184
Графички приказ бр.25. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.....	186
Графички приказ бр.26. „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.....	187
Графички приказ бр.27. „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“.....	189
Графички приказ бр.28. „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“.....	190
Графички приказ бр.29. „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“.....	191
Графички приказ бр.30. „Листа на предлог решенија - Понудени модалитети – вкупно“.....	192
Графички приказ бр.31. „Дали сметате дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија е на високо ниво?“.....	202
Графички приказ бр.32. „Дали сметате дека таквата меѓусебна соработка може значително да допринесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини?“.....	203

Графички приказ бр.33. „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали сметате дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата?“.....	204
Графички приказ бр.34. „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на Ваше барање?“.....	204
Графички приказ бр.35. „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?“.....	205
Графички приказ бр.36. „Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Oscar Newman и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?“.....	208
Графички приказ бр.37. „Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?“.....	208
Графички приказ бр.38. „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?“.....	209
Графички приказ бр.39. „Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се’ со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн?“.....	210

ДЕЛ I

МЕТОДОЛОШКА РАМКА

1.Формулација на проблемот

ВОВЕД

Секојдневно медиумите и телевизијата не' потсетуваат на проблемите со неконтролираниот урбан криминал каде што ниту една индивидуа не е безбедна и каде стана обичај одредени потенцијални подрачја подложни на криминал да бидат избегнувани од страна на луѓето. Истражувањата за јавното мислење на граѓаните постојано го идентификуваат криминалот како еден од основните проблеми со коишто се соочуваат населените места и градовите. Кога станува збор за големите мега-градови, во периодот на седумдесетите години во САД се појави тренд на иселување од централните градски подрачја и населување во предградијата, за што причина беше токму појавата на криминалот во урбаните средини. Покрај граѓаните коишто се решаваа да го променат своето живеалиште, и самиот бизнис сектор беше приморан да направи некои отстапки и реформи. Едноставно, се бараа решенија како да се промени оваа состојба. И покрај бројните владини програми и приватни проекти на поединци, шокирачки беше фактот што само мал број од нив во својата платформа ја имаа целта - *превенција на криминалот*.

Физичката средина во голема мера влијае врз појавата на криминалот, стравот од криминал, и квалитетот на живот воопшто. Во последните децении, за да се справат со овој проблем, луѓето своите живеалишта ги опремуваат со современи брави на своите врати од домовите, користат камери и најразлични алармни системи, вградуваат решетки на прозорците но, сепак и тоа не е решението за овој проблем. Криминалитетот сеуште е присутен и тоа во голем процент. Одговорот на прашањето „*Како да се чувствуваме безбедно во околината во која што живееме?*“ може да го најдеме во CRTED - читај: сеп-тед – *метод за превенција на криминал преку дизајн на околината*. Примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината - CRTED како релативно современ метод, дава големи можности во делот на превенцијата на криминалот како општествена појава. Со неговата практична примена на одредено

населено место, се редуцира појавата на криминалот во тој одреден простор (Трошански, 2015).

Оваа докторска дисертација за свој предмет на истражување ја има безбедноста во урбаните подрачја, популарно наречена - *урбана безбедност* и нејзиното подобрување со примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED). Самото истражување опфаќа три студии на случаи од коишто треба да произлезат аргументите во интерес на оваа проблематика.

При самата изработка на урбанистичките планови во урбаните подрачја потребно е применување на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината. Тоа ќе резултира со контрола на пристапот во тој дел од населените места. Ќе биде овозможено природно набљудување од страна на луѓето кои што живеат таму. Користењето на самиот простор дизајниран по овој метод ќе овозможи безбедно користење и циркулирање на населението со минимални ризици од појава на сторители на криминал. Редовните патролни полициски контроли посебно ќе влијаат на сузбивањето и превенцијата од појава на криминал исто така. Покрај ова, потребно е и зајакнување на соработката помеѓу полицијата, архитектите, локалната самоуправа и самите граѓани, за спречување на криминалот со тоа што ќе се превенира неговата појава.

Традиционалните пристапи за борба против криминалот вклучуваа полициска истрага и апсења, пресуди, опомени за казни, социјални програми за рехабилитација на престапниците и индивидуални одбранбени мерки. Граѓанската партиципација во програмите за надгледување на населбата, учеството во донесувањето на одлуките од интерес за заедницата, блиските односи помеѓу полицијата и граѓаните имаа за цел да придонесат во превенцијата на криминалот наместо да се дозволи истот да се случи (Gardiner, 1978:2,3).

Одржувањето на безбедноста во местото на живеење претставува процес на урбанистичко планирање и дизајн којшто во себе ја интегрира превенцијата на криминалот преку дизајнирањето на населените места и стимулирањето на урбаниот развој. Станува збор за сеопфатен пристап за дизајн на околината којшто содржи комбинација на традиционални техники за превенција на криминал и некои нови развиени теории. Исто така, покрај ова, безбедноста во одредена околина покрај

превенцијата од криминал, има задача да го отргне и *стравот* од истиот (Gardiner,1978:1).

Основната премиса е таа дека урбанизираните подрачја/населени места можат да бидат дизајнирани или редизајнирани на начин на кој би ја редуцирале можноста од појава на криминал а во исто време и *стравот* од криминал, без да има потреба да се градат објекти во вид на „тврдини“ и да се намалува квалитетот на урбаниот живот (Gardiner,1978:1).

Кога зборуваме за криминалот и превенцијата на истиот, потребно е да се прецизира за каков вид криминал станува збор. In stricto sensu, овде е опфатен оној криминал којшто може да го поткопа физичкиот, социјалниот и економскиот живот на луѓето. Криминалот како што е вандализмот, полесната и потешка кражба, физичките напади, силувањето и меѓуетничките тензии во мултиетничките општества се закана за урбаната средина.

Во реалниот живот, односот *криминал-околина* е дел од поголем феномен на урбаниот раст и декаденција и дава одговори зошто одредени средини/градски населби продолжуваат да напреднуваат, а некои пак се претвораат во т.н. гета. Градските населби можат да бидат од различна големина. Од друга страна пак, на нив може да се гледа од аспект на возраста на човекот. Така, за едно мало дете, населбата може да се состои од неговата куќа и уште неколку куќи долж улицата на којашто живее. За возрасниот човек, населбата претставува цел градски округ. Перцепцијата за околината зависат од возраста на поединецот. Како и да е, и едните и другите сакаат да се чувствуваат безбедно во местото каде што живеат.

Сепак, има одредени заеднички физички и социјални карактеристики на една успешна градска населба. Таа треба да ги поседува следните елементи:

- дава чувство на *безбедност* кога се престојува во неа;
- тоа е место каде што индивидуата има свои сопственички права врз својата сопственост, коишто вклучуваат контрола врз својот дом;
- има некои непишани стандарди на однесување, базирани на интересот на заедницата и групни културни вредности;
- поседува основни јавни и приватни инфраструктурни сервиси како што се: патишта, училишта, паркови, трговски центри, културни центри, комунални услуги;
- поседува физички разграничувања од другите соседни населби;

-градската населба може да биде успешна доколку индивидуите коишто живеат во неа, инвестираат средства во отварање на сопствен бизнис; (Gardiner,1978:6,7).

Со користење на знаењето на криминолозите, архитектите и лицата од безбедносниот сектор на државата може да се постигнат одлични резултати во врска со дотичниот безбедносен проблем. Основното прашање што се наметнува, а се однесува на Македонија е следното: Зошто македонските архитекти, не се запознаени со CPTED методот и не го применуваат во нивните проекти? Дали е тоа резултат што истиот воопшто не е дел од образовната програма на истите? За разлика од тоа, студентите од сите студиски циклуси на Факултетот за Безбедност во Скопје започнаа да го изучуваат овој метод веќе пред неколку години. Во државите кадешто досега е применет овој метод за превенција на криминал, има изработено изобилство од стручни книги, прирачници и водичи за тоа како треба да се применува понатака и во идните урбанистички проекти. Таму стручната литература за методот е адаптирана во зависност од целната група која го изучува како што се: архитектите дизајнери – коишто изработуваат проекти во кои е инкорпориран методот, полицијата – која изработува прирачници и водичи за безбедни заедници кои се наменети за граѓаните преку кои истите се запознаваат со основните принципи и цели на истиот.

Водичите што се изработуваат на оваа тема служат за повеќе намени. Тие служат како помошно средство на оние коишто се инволвирани во дизајнирањето, развојот и реновирањето на дадената околина/простор. Главната цел е да се намали можноста од појава на криминал, а да се зголеми чувството на безбедност кај оние коишто ја користат околината/просторот изграден според принципите на CPTED методот.

За секој професионален урбанистички дизајнер или било кој креатор на приватен или јавен простор, најефикасно и економски најисплатливо е да ги обезбеди сите аспекти на безбедност уште во раната фаза на развој на било кој проект. Затоа овој процес на дизајнирање безбедни архитектонски решенија е наречен под името *превенција на криминал преку дизајн на околината*, пристап кој е различен од концептот „урбана тврдина“ кој се фокусира на претходно инсталирани пречки и бариери како што се алармни уреди, сигурносни врати и порти кои би го одвратиле потенцијалниот сторител на криминал од намерата да влезе во така конципираниот објект или средина (Рандал, 2013:2).

Дизајнот на физичката околина/средина и опкружување играат клучна улога во отворањето на можноста за појава на криминални активности. Целта не е да се градат населени места коишто ќе изгледаат како „тврдини“ со отежнет пристап до истите, туку напротив, граѓаните да заземат позитивна улога во заедницата и да ја вратат контролата и одговорноста кон средината во којашто живеат.

2.Определување на предметот на истражување

2.1.Теоретско определување на предметот на истражување

Ова истражување како предмет ја анализира безбедноста во урбаните подрачја, популарно наречена - урбана безбедност и нејзиното подобрување преку примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината.

Со соодветна фактичка анализа на моменталната состојба и со примена на одредени методолошки алатки ќе се потрудиме да дадеме соодветни излезни решенија преку примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) затоа што сме уверени во тоа дека за урбаните подрачја овој метод е едно од најдобрите можни решенија.

CPTED методот исто така низ својот повеќегодишен развој доживува одредени надополнувања. Кај одредени научници овие надополнувања се наречени *генерации*. Така, овој метод досега има три генерации, но повеќе за ова подолу во трудот. Истиот е научно анализиран како и од научниците од областа на криминологијата, така и од областа на архитектонските науки, полициските науки, па дури и од страна на психолозите. Последните, психолозите се обидуваат преку своето стекнато знаење да ги дознаат и оние причини и мотиви на самите луѓе и нивниот ментален склоп за да сфатат зошто во одреден момент би сториле или не кривично дело и до кој степен дизајнот на околината влијае врз нивната одлука.

Сметам дека најдоброто можно решение лежи во примената на метод за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED). Ова од повеќе причини: самата замисла на методот е во тоа што ги намалува можностите на криминалците да сторат криминал, а воедно ги зголемува можностите било каков криминал да се случи

дека ќе биде виден од останатите граѓани. Практично, CPTED го зголемува квалитетот на живот, го намалува стравот од појава на криминал и го намалува криминалот.

2.2. Појмовно-категоријален апарат

За потребите на оваа докторска дисертација, следните поими ќе значат:

CPTED – метод за превенција на криминал преку дизајн на околината. Тоа претставува филозофија за превенција на криминалот врз основа на добриот дизајн и ефективно користење на урбанизирана средина што доведува до намалување на стравот и можноста од појава на криминал, како и за подобрување на квалитетот на животот. Употребата на CPTED е наменета за негување на позитивна социјална интеракција меѓу жителите кои што живеат на одреден простор. Акцентот е ставен на превенцијата, наместо стравот и казнувањето.

Урбана безбедност – во една смисла се подразбира безбедноста во урбанизираните градски средини. Во друга смисла, овде се подразбираат безбедносните ризици коишто се карактеристични за урбанизираните (градски) средини, земајќи ги во предвид криминалните статистики, демографските карактеристики на населението, жешките точки (hot spots) на криминалот во тие средини кадешто луѓето живеат и работат и друго. Остварувањето на безбедноста на граѓаните е многу важен аспект од животот. Денеска, голем број истражувачи на оваа тема се трудат да направат стратегии за т.н. „безбеден град“ во којшто би се намалила стапката на криминал и во суштина би се превенирала неговата појава.

Designing Out Crime (DOC) – ова е синоним за претходниот поим - примена на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (Colquhoun, 2004). Вака формулиран терминот се користи во европски рамки, во државите на Европската Унија и останати држави од западноевропскиот Континент.

Дизајн – термин кој што во контекст на CPTED методот, ја опфаќа околината и нејзиното физичко и структурно опкружување.

Одбранбен простор (Defensible space) – термин којшто за првпат е воведен од страна на Oscar Newman, а кој се однесува на комбинацијата на вистински и симболични бариери, точно дефинирани простори на влијание од страна на точно определени лица,

подобрани можности за надгледување/набљудување што доведува до средина која е под контрола на нејзините жители. Овде се дефинирани четири нивоа на простори: приватни, полу-приватни, полу-јавни и јавни (Piombini, 1985:5).

Приватен простор – простор којшто е под комплетна контрола од страна на жител и кој што не е визуелно и физички пристапен за јавноста, на пример: внатре во домот, во апартман или канцеларија (Piombini, 1985:5).

Полу-приватен простор – простор којшто е под целосна контрола од страна на жител, но кој е визуелно и физички достапен и за јавноста, на пример: двор (Piombini, 1985:5).

Полу-јавен простор – простор којшто е под контрола и одговорност на одредена група на жители и е достапен физички до јавноста. Овде можат да се вбројат: ходници во одредени станбени објекти, паркинг простори на повеќе жители и друго (Piombini, 1985:5).

Јавен простор – простор којшто е легално достапен до целата јавност, без исклучоци, на пример: тротар, парк, улица, плоштад. (Piombini, 1985:5,6).

Криминал – како термин користен во овој труд, ќе се однесува на *можноста од криминал* – потенцијален акт на извршител којшто набљудува одредена цел/мета и којшто одлучува дека во тој момент успешноста од извршување на тоа дејство е на високо ниво. Овде е вклучен криминал од најразличен вид врз лица и предмети: кражба, напад, вандализам, упад на приватна територија (Lersch, 2004:11; White & Sutton, 1995:85).

Безбедност – овој поим ја опфаќа безбедноста при користење на улицата или населбата и отсуството на зголемен ризик од појава на криминал во заедницата.

Безбедносен дизајн – се однесува на архитектонските и урбани дизајн-проекти коишто во себе ја содржат безбедносната компонента, т.е. безбедноста и отсуството на можност од појава на криминал (Atlas, 2013:1).

Набљудувачи - луѓе кои се легално на одреден простор и коишто применуваат природен надзор/набљудување врз околината во која што живеат. Тоа подразбира способност да се види што подалеку во некој објект или зона и можност да се гледа од истата (Atlas, 2013:71).

2.3.Операционално определување на предметот на истражување

Операционалното определување на предметот е составено од 6 елементи:

1.Чинители – овде спаѓа воочувањето на актуелната фактичка состојба со урбанизираните простори, граѓаните кои што живеат таму и останатите граѓани во поширока смисла кои што го користат просторот/населбата или пак избегнуваат да го користат истиот од повеќе причини.

2.Условите – општествени - ги опфаќаат менталитетот на граѓаните.

3.Учесници – непосредни учесници се граѓаните кои што живеат во урбанизираните простори/населби. Во посредни учесници се вбројуваат и останатите граѓани коишто ги користат или избегнуваат да ги користат истите реони. Покрај граѓаните, од интерес за ова истражување како непосредни учесници можат да се сметаат и архитектите и полицијата затоа што исто така играат голема улога во аргументацијата на поставените хипотези.

4.Мотиви, интереси и цели – целта која што се сака да се постигне преку ова истражување е преку студија на случаи и преку повеќе практични примери да се прикаже CRTED методот и неговата практична примена и неопходноста од истиот за општество како што е македонското.

5.Активности - потребно е да бидат рационални, плански насочени кон суштинските прашања на проблематиката со која се занимава докторската дисертација.

6.Очекувани резултати - треба да дадат одговор на главните прашања што се предмет на истражување на докторската дисертација и можните идни постапки и можности за изнаоѓање на рационално и практично решение.

2.4.Временско и просторно одредување на истражувањето

Временскиот период на истражувањето го опфаќа периодот од 2016 година и почетокот на 2017 година. Дел од самите анкетни истражувања и применетите статистички анализи за тестирање на поставените хипотези се извршени токму во периодот на почетокот од 2017 година.

Просторното истражување е ограничено на територијата на градот Скопје. Притоа, за интересите на трудот, ќе бидат користени примери и претходни искуства од Светот, онаму каде што овој криминолошки метод досега имал примена и постигнал

одредени резултати. Она што е добро и влева доверба е фактот дека на сите места каде што овој метод бил применет комплетно преку своите принципи/страгегии, бележи фантастични резултати.

2.5. Дисциплинарно одредување на истражувањето

Дисциплинарното одредување на истражувањето на овој труд го гледам во принцип во научната дисциплина Криминологија. Сепак за изработка на овој труд неопходно е примена на научната дисциплина Методологија на истражување на безбедносните појави која треба да овозможи преку една научна методолошка рамка да го олесни самото истражување. Ова од причина што, оваа научна дисциплина придонесува на квалитетен начин да истражуваме одредена проблематика што е од наш личен интерес т.е. од интерес за безбедноста. На овој начин, преку добро разработена и шематски поставена рамка на истражување би дошле до нови научни сознанија, кои би биле применливи од практична гледна точка, и би биле широко прифатени од научната јавност која се занимава со таа проблематика.

Неопходно е да се нагласи важноста и на другите науки, како полициските науки и науките за архитектурата. На еден начин секоја од нив игра своја важна улога во создавањето на адекватната теорија за превенција на криминалот преку дизајн на околината.

3. Цели на истражувањето

Петте цели на овој труд ќе бидат следните:

- ова истражување како што претходно напоменав, ја анализа моменталната состојба во одредени градски средини/населби и безбедносните ризици кои се присутни во истите. Преку анализа да фактичката состојба да се даде до знаење дека е неопходно да се преземат повеќе чекори во справување со овој проблем којшто го чувствуваат посебно жителите кои што живеат на тие подрачја;
- следствено на тоа, да се истражи и испита мислењето на претставниците од другите науки како, полициските и архитектонските науки и да се дефинира нивната улога во примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината;

- целта е да се презентираат и понудат конкретни начини преку кои може да се подобри целокупната безбедносна ситуација со/преку користење/примена на CPTED методот;
- да се оформи свесност кај планерите од јавниот сектор во државата, кај архитектите и полицијата за да ги разгледаат мерките за превенција на криминал коишто овој метод ги нуди и да ги применат истите во своите процеси на планирање;
- да се оформи свесност кај донесувачите на политики на државно ниво и овој метод да добие своја „правна основа“ односно да биде законски воведен како што е случај со останатите држави низ Светот секаде каде што има своја практична примена.

4.ХИПОТЕТИЧКА РАМКА-ХИПОТЕЗИ

4.1.Главна хипотеза

Доколку се примени CPTED методот во градските населби и урбанизираны подрачја, тогаш појавата на криминал ќе се намали и целокупната безбедносна состојба ќе се подобри.

4.2.Посебни хипотези

Ако улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се преуреди по принципите на CPTED методот, тогаш и безбедносна состојба во тој дел од населбата ќе биде на високо ниво.

Ако населбата Реонски Центар, Општина Аеродром во градот Скопје е изградена по принципите на CPTED методот, тогаш и безбедноста во истата ќе биде на повисоко ниво од останатите населби во градот Скопје и околината.

Ако станбениот комплекс „Хот-хот“ во населба Радишани, Општина Бутел е изграден по CPTED методот, тогаш и безбедноста во истиот комплекс ќе биде на повисоко ниво од останатите населени места во градот Скопје и околината.

Ако постои соработка помеѓу полицијата, локалната самоуправа, архитектите, бизнис секторот и приватното обезбедување, тогаш ќе се подобри квалитетот на живот во тие урбани подрачја.

5. Начин на истражување

Во согласност со поставената хипотетичка рамка, предметот на истражувањето и неговата цел, ќе се применат следните истражувачки постапки за собирање, обработка и интерпретација на податоците и сознанијата:

5.1. Општи методи:

- CPTED – метод за превенција на криминал преку дизајн на околината
- споредбен метод
- историски метод
- студии на случаи

5.2. Инструменти:

- анкетен прашалник

6. Научна и општествена оправданост

Во оваа докторска дисертација се обработува проблематика која што станува се' поактуелна помеѓу научните кругови поради проблемите со криминалитетот со коишто се соочуваат големите урбани центри во Светот. Во Македонија за оваа проблематика може да се каже дека научните сознанија се скромни, во смисла на тоа дека мал број научници пишуваат на оваа тема. Имено, и на Балканот исто како и во Македонија, овој криминолошки метод е слабо применет, односно воопшто не се применува, а уште помалку пак да е дел од државната политика за превенција на криминалот во урбаните средини. Овде може да се постави прашањето за тоа дали овој метод и од социолошки аспект е применлив во балканските држави? По ова прашање сметам дека социолошката структура на населението од балканскиот регион не се разликува во голема мерка од

останатите држави во светот каде што овој метод е применет досега. За разлика од Балканот каде што овој криминолошки метод не се применува, тоа не е случај со државите од Европската Унија, помеѓу кои најекспонирани се Холандија и Данска. Во пошироки рамки секако, Соединетите Американски Држави предничат пред сите останати, а причина секако за тоа е и самиот факт што изворно овој метод бележи најголема примена токму таму. Од моите досегашни истражувања коишто во најголем дел се сведуваат на истражување преку интернет базата на податоци за оваа тема, ми укажуваат на тоа дека помеѓу самите автори коишто пишуваат на оваа тема има голема соработка и т.н. научна кореспонденција. Секако, секој од релевантните автори коишто пишуваат на оваа тема на свој начин го истражува овој проблем, и дава свои заклучоци коишто честопати се поклопуваат со некои претходни истражувања на останатите автори. Во друг случај пак, кога заклучоците до коишто се доаѓа се слични, тоа допринесува, оваа проблематика да ја збогати со различни светогледи и научни прогнози коишто самите автори имаат природна потреба да ги искажат во своите истражувања. Честопати се воочува и „страста“ кај научниот работник за новите резултати до коишто дошол и мотивот за понатамошно унапредување на оваа проблематика. Доказ за тоа се неколкуте генерации на CPTED методот, за коишто подолу во трудот подетално се зборува. Овој дел е посебно интересен од докторската дисертација и сметам дека е базата за оваа проблематика.

Научното оправдување го има содржано и во предметот на истражување - безбедноста во одредени урбани подрачја во градот Скопје, популарно наречена - урбана безбедност и нејзиното подобрување со примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината. Ова се` со цел да се претстават и да се понудат конкретни начини со кои може да се подобри безбедносната ситуација во тие населени подрачја од градот Скопје, со помош на CPTED методот.

Самата докторска дисертација, односно нејзините резултати и заклучоци до коишто се доаѓа, имаат голема како научна, така и општествена оправданост. За научната оправданост веќе споменав во претходните реченици. Кога зборуваме за општествената оправданост, саматата проблематика си го наоѓа своето место, а докторската дисертација обработува таков вид на проблем којшто му е близок секому и проблем преку којшто може да се идентификува секоја индивидуа во современиот свет. Доколку примената на CPTED методот се реализира преку адекватна државна политика, може да се очекуваат големи позитивни резултати коишто би го подобриле квалитетот

на живот во урбаните градски средини, а со тоа и би го зголемиле и чувството за безбедност кај луѓето.

7.Ограничувања на истражувањето

Ограничени и нецелосни статистички податоци. Анализата на видот на криминалитетот во градот Скопје располага со скромни и нецелосни податоци поврзани со безбедносната состојба во последните неколку години.

Кон крајот на минатата година - 2016 поднесов барање до Министерството за внатрешни работи на Република Македонија како надлежна институција која располага со податоци и информации да ми ги доставите следните статистики:

-Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела на улица Михаил Чаков во Населба Кисела Вода, Скопје за период од 2011-2016 година;

-Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела во Населба Реонски Центар – Аеродром, улици број 1612 и 1613 за период од 2011-2016 година;

-Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела во Елитна населба ХОТ ХОТ – Радишани во Општина Бутел, Скопје за период од 2011-2016 година.

Податоците беше потребно да бидат прикажани поединечно по години.

Во одговорот на барањето од Министерството за внатрешни работи на Република Македонија – Единицата за криминалистичко разузнавање и анализа (2017), стои дека Одделението за статистичко истражување и документирање-ОСИД, при единицата за Криминалистичко разузнавање и анализа на СВР Скопје согласно Упатството за начинот на водење на статистички податоци и начинот за известување за појавите и состојбите во областа на јавната безбедност, обработката на статистичките податоци ја врши по станично подрачје каде се регистрирани кривичните дела кои се гонат по службена должност, по нивното заведување во Кривичен уписник на СВР Скопје. Понатака, статистичката обработка на прекршоците се води по полициски станици или други организациони единици кои го констатирале прекршокот, а врз основа на поднесени барања за поведување на прекршочна постапка. Во ОСИД при ЕКРА статистичка обработка на кривичните дела и прекршоци не се води по станично подрачје на кое е извршено кривичното дело.

Врз основа на обработените статистички податоци со кои располага институцијата, податоците за регистрирани кривични дела и прекршоци по станично подрачје – ПС Кисела Вода, ПС Аеродром и ПС Чаир за периодот од 2011-2016 година се следните:

Табела бр.1. Година на регистрирани кривични дела во Кривичен уписник на СВР Скопје кои се гонат по службена должност.

(Одговор на барање од Министерство за внатрешни работи Единицата за криминалистичко разузнавање и анализа на РМ за криминална статистика)

Година на регистрирани кривични дела во Кривичен уписник на СВР Скопје кои се гонат по службена должност	Кривични дела на подрачје на ПС Кисела Вода	Кривични дела на подрачје на ПС Аеродром	Кривични дела на подрачје на ПС Чаир
2011	1052	1539	1238
2012	1036	1633	1397
2013	1017	2008	1519
2014	796	1283	1315
2015	739	1265	1114
2016	841	1485	1045

Табела бр.2. Број на прекршоци за кои се поднесени барања за поведување на прекршочна постапка.

(Одговор на барање од Министерство за внатрешни работи Единицата за криминалистичко разузнавање и анализа на РМ за криминална статистика)

Број на прекршоци за кои се поднесени Барања за поведување на прекршочна постапка	ПС Кисела Вода	ПС Аеродром	ПС Чаир
2011	213	427	315
2012	178	298	297
2013	138	107	114
2014	124	158	252
2015	205	427	388
2016	225	409	284

Од претставените табеларни прикази бр. 1 и 2 во поглед на регистрираните кривични дела и прекршоци за наведените три општини во градот Скопје, може да се забележи дека истите се претставени само во бројки за период од 5 години, токму како што барав во своето барање доставено до МВР на РМ. Но, во барањето што го доставив до МВР на РМ како трета општина беше наведена Општина Бутел, поточно Елитната

населба - ХОТ ХОТ во Населбата Радишани. Во случајов, во одговорот на моето барање како трета општина е презентирата криминалната статистика за ПС Чаир. Понатака, овие податоци не се однесуваат на точните точки од населбите коишто ги посочив во моето барање доставено до надлежната институција, па според тоа не можат да бидат земени во предвид и за ова истражување. Овие податоци како такви, сепак можат да послужат само да се види каква е криминалната статистика на *регистралираните* кривични дела и прекршоци за овие три населени места од градот Скопје за периодот од 2011-2016 година.

И покрај наведените ограничувања во овој дел, а имајќи ја комплексноста на предметот и поставените цели на истражувањето, добиените податоци од емпириските истражувања даваат значајни резултати врз основа на кои можат да се извлечат адекватни заклучоци и предлози кои одат во функција на докторската дисертација.

Непостоење на објективни услови за спроведување на одредено анкетно истражување. Оваа докторска дисертација во овој поглед е ограничена само во еден дел, а тоа е неможноста да се изврши анкетно истражување во Елитната населба Хот-Хот во населба Радишани, Општина Бутел. Причина за тоа е тековната изградба на самата населба и нејзината ненаселеност, па поради тоа истото анкетно истражување е невозможно да биде спроведено во овој период. Но, и покрај тоа за овој дел може да бидат дадени одредени *научни прогнози* за тоа што би можело да се очекува откако самата населба ќе профункционира и ќе се стави во комплетна функција за нејзините жители.

ОПШТ ДЕЛ

ДЕЛ II

1. КРИМИНАЛИТЕТОТ И НЕГОВА ПРЕВЕНЦИЈА - ИСТОРИСКИ ПРИСТАП

Криминологијата може да се дефинира како самостојна, теориско-емпириска, интердисциплинарна општествена наука за феноменолошките карактеристики и причини за криминалитетот како масовна општествена појава и криминалното однесување како поединечна појава, со цел за негово објаснување и сузбивање. (Konstantinovic-Vilic & Nikolic Ristanovic, 2003:20).

Криминологијата како и секоја друга општествена наука, се користи главно со научни методи кои се заеднички за сите општествени науки, со тоа што ги прилагодува кон изучувањето на својот предмет – *криминалитетот*, во неговите најразлични појавни облици - злосторство, престапништво, деликвенција (Milutinovic, 1976:37).

Криминалитетот претставува сложена општествена појава која се изразува во најразлични аспекти – психолошки, социолошки, психопатолошки, биолошки, правни, етички и други. Социолошкото испитување има за задача да ги опфати фактите и да го пронајде влијанието на општествените услови на формирањето на деликвентна личност и воопшто самата појава на криминалитетот. Психолошките испитувања се занимаваат со проблемот на структурата на личноста на деликвентот. Правните аспекти го прикажуваат криминалитетот во позитивно-правната регулатива на одредено општество (Milutinovic, 1976:41).

Во процесот на изучување на криминалитетот, било како општествен феномен или како поединечен случај, се применуваат различни методи. Под *метод* вообичаено се подразбира начин на којшто во науката се доаѓа до осознавање на предметот кој што се проучува, т.е. постапка со која во основата на претходното знаење за предметот на науката, се доаѓа до понатамошно, потполно знаење. Досегашни добро познати методи се: методот на изучување на поединечни случаи, методот на групно проучување, методот на опсервација, методот на психолошки и клинички преглед, прогностичкиот метод, експерименталниот, статистичкиот, историскиот, споредбениот метод и други. (Konstantinovic-Vilic & Nikolic Ristanovic, 2003:42).

Криминалот се остварува преку неконтролирани можности и услови за појава на криминал, распад на колективниот одговор во заедницата, напуштање на правилното користење на околината и чувство за одговорност, постоење на страв и влошување на условите за нормален живот во одредена средина (Bunum & Purri, 1984:2; Abdulah *et all*, 2012).

Во елементи на криминалниот триаголник се вбројуваат: жртва, локација и сторител на криминалот (Don`t be an easy target, 2017).

Слика бр.1. Криминален триаголник.

Доколку сите овие елементи се меѓусебно поврзани може да се создаде атмосфера за појава на криминалитет. На тој начин полесно може да се објасни неговата појава. Еден елемент се надополнува со друг и исто така се одразува врз истиот.

1.1. Историски развој на политиката за справување со криминалитетот и негова превенција

Општествата настојуваат да ги сузбијат не само тешките облици на криминал, туку и оние девијантни појави коишто ги нарушуваат основните вредности и принципи на едно нормално општество. Во борбата против криминалитетот се користат најразлични средства и мерки за сузбивање. Едни од нив се кривичните санкции во форми на казни коишто по својот карактер се репресивни и принудни во однос на извршителите на кривичните дела.

Казните во минатото претставуваа единствен облик на кривични санкции, додека денеска во криминалната политика можат да се сретнат и други видови на санкции како

– мерки за безбедност и воспитни мерки, посебно применувани кај малолетните деликвенти.

Во примитивните општества, казната е често применувана како облик на општествена реакција на однесувањето кое го пореметувало единството на општеството. Во понатамошниот развој, со процесот на индивидуализација и диференцијација на општествениот живот, се појавува систем на казнување кој е ориентиран кон извршителот на кривичното дело. Од ова произлегуваат две тенденции – прва, која се однесува на субјективната одговорност која треба да допринесе за поправање на извршителот на кривичното дело и втора, која има за цел преку изрекувањето на казната да ги заплаши останатите граѓани да не вршат кривични дела (Milutinovic, 1976:390).

Класичната школа ја третираше казната како застрашувачка мерка која треба да биде пропорционална со штетата која е нанесена при извршувањето на кривичното дело. Неокласичната школа пак, од друга страна се залагала за измена на системот на непроменети казни. Така, според оваа школа, казните во себе треба да содржат минимум и максимум, ќе признаваат олеснителни околности, ќе ја воведат умислата и друго. Најголема критика на класичната школа изврши италијанската школа за *општествена одбрана*. Најпрвин се развива преку индивидуална превенција – превоспитување и третман, а потоа преоѓа на теренот на општа превенција со преземање на социјални мерки во областа на сузбивање на криминалитетот (Milutinovic, 1976:391).

Суштината на криминалната политика се’ до крајот на минатиот век се сведува на казната. На таа основа се раѓаат три теории за целта на казната – апсолутна, релативна и мешовита. *Апсолутните* теории за целта на казната во себе ја содржат одмаздата, следејќи го правилото дека *на злото треба да се возврати со зло*, затоа што единствено на тој начин се остварува апсолутната правда и пореметената рамнотежа. *Релативните* теории за целта на казната го вметнуваат аспектот на заштита на општеството од криминалитетот преку изрекувањето на истата. Помеѓу новите теории овде познати се *теоријата на генерална превенција* и *теоријата на специјална превенција*. *Специјалната превенција* се состои во спречувањето на извршителот на кривичното дело да изврши повторно исто или друго кривично дело. Во почетокот се поаѓало со застрашување на истиот, додека пак, денеска се поаѓа со т.н. ресоцијализација или превоспитување на извршителот на кривично дело. *Генералната превенција* се употребува во смисла на остварување на влијанието на граѓаните да не вршат кривични дела. *Мешовитите* теории за целта на казната во себе ја опфаќаат и одмаздата и

превенцијата како елементи кои се интегрална целина во целта на казната (Milutinovic, 1976:393).

Кога се зборува за непосредната борба против криминалитетот, мора да се земат во предвид две работи кои се поврзани помеѓу себе. Првата се однесува на преземањето на мерки со цел сузбивање на појавата на нови сторители на криминал – превенција во поширока смисла, а втората се однесува на постоечките сторители и мерките за нивно превоспитување и оспособување за иден живот, за да не ги повторат кривичните дела – превенција во потесна смисла. Првите мерки се наречени *општи*, а додека пак, вторите – *специјални мерки* за сузбивање на криминалитетот.

Превенцијата претставува важен дел од целосната политика за намалување на криминалитетот во едно општество. Таквата политика со други зборови се нарекува *криминална политика, политика на сузбивање или контрола на криминалот*. Меѓу овие два термини се водат дебати во научните кругови кој од нив се смета за попрецизен. Во македонската научна криминолошка мисла прифатен е терминот *криминална политика*. Од друга страна пак, Ignjatovic (2008) предлага да се користи терминот *политика на контрола на криминалот* (стр.41). Ваквата политика е секојдневна активност на државните органи за справување со криминалитетот преку примена на разни превентивни и репресивни мерки (Јовашевиќ, 2014:122; Novoselec, 2004).

Сулејманов (2001) превенцијата на криминалот исклучиво ја поврзува со употребата на нерепресивни средства и методи насочени кон отстранување или ублажување на негативното влијание на факторите што го предизвикуваат криминалот.

Freeman (1992) терминот *превенција* го дели на два дела: прогноза и интервенција. Доколку сакаме да спречиме појава на криминал треба да се направи прогноза која ќе го предвиди неговото појавување. Во реализацијата на превентивните мерки со помош на научните методи треба да се предвиди каде, кога и како се појавува криминалот, и доколку има сознанија за тоа следниот чекор за таа појава да биде спречена е успешна интервенција. Она што научните методи го овозможуваат е да се откријат сите правилности во случувањето на криминалот, и врз основа на спознавањето на тие правилности да се дефинира и самата интервенција која треба да се изведе на соодветен начин.

Adam Crawford (2007) определува повеќе модели на политика на превенција на криминалот и тоа:

1. Шведски модел кој воспоставува Национална стратегија што се фокусира на планирање и спроведување на превентивни мерки, како и на субјектите кои ги преземаат,

2. Француски модел кој воспоставува стратегии што се насочени кон ранливи и маргинализирани лица и ја истакнува социјалната превенција на криминалитетот;

3. Британски модел кој се фокусира на ситуационен пристап преку управување и менување на физичката средина за редуцирање на можностите за извршување на кривичното дело;

4. Германски модел кој се фокусира на истражување и евалуација; и

5. Нордиски модел кој се фокусира на превенција преку вклучување, интегрирање и политики надвор од казненосудниот систем.

Границите на превенција тешко се одредуваат затоа што истата е дел од процесот на општествена контрола на криминалот. Новата политика на негова контрола го напушта развојот на социјалната политика и на социјалниот одговор на криминалот (Whattam, 2011:6). Michael Markus смета дека *превенцијата на криминалитетот претставува збир на активности со цел спречување на моралната, физичката и материјалната штета нанесена на еден поединец, група или на целото општество во целост*. Таквата штета, може да биде резултат на негрижа или небрежност или да биде предизвикана од извршување на кривични дела. Превенцијата на криминалитетот вклучува во себе најразлични политики за поддршка на жртвите на криминал, за спречување на рецидивизам од страна на извршителите на криминал и политики за намалување на чувството на страв кај луѓето. Stepfan Lab ја сфаќа превенцијата на криминалитетот пак, како *акција која е насочена со цел да се намали моменталното ниво на криминал и на стравот од истиот*. Wikstrom и Torstensson пак ја даваат следната дефиниција за превенцијата како – *вкупност на мерки, кои на краток или долг рок придонесуваат за намалување на бројот на кривични дела преку: намалување на тенденцијата кај поединецот да врши кривични дела или намалување на ситуационите околности како мотив за сторителите да вршат кривични дела* (Стефановска, 2017:6-7).

Farrell (2000), смета дека превенцијата на криминалот треба да го спречи процесот на криминогенеза кај поединците што се во судир со законот и дополнително да вклучи активности кои ќе бидат насочени кон жртвата и кон средината како ризик фактори, затоа што превенцијата насочена само кон сторителот на криминал има ограничено дејство (стр.129).

Sherman (1997), превенцијата на криминалитетот смета дека треба да се дефинира преку *последницата*, т.е. повредата или предизвиканата штета. Истата може да се измери преку намалување на бројот на кривични дела, бројот на жртви и сторители на криминал, како и на вредноста на можните штетни последици. Тој дава акцент и на семејството, училиштето или заедницата како еден вид посебен неформален „пулт“ за социјална контрола врз поединецот.

Арнаудовски (2007) за превенцијата на криминалитетот смета дека треба да опфати *отстранување на причините, условите и односите што претставуваат жаришите на криминалот* (стр.89).

1.2.Влијанието на средината и нејзиниот дизајн врз појавата на криминалот

Во безбедните околии граѓаните живеат, се движат, работат без чувство на страв од повреди, закани, штети по себе, семејството и оттука се' она што може да предизвика страв влијае врз нивната безбедност. Доколку се исклучи моментот *vis major*, тогаш човечките дејствија се главните предизвикувачи на стравот како таков, а меѓу нив најголем е стравот од напади и закани врз животот, имотот и телесниот интегритет што подразбира страв од девијантни и останати криминални поведенија. Криминалот, нарушувањето на јавниот ред и мир во една средина и чувството на страв од појава на криминал се основните загрозувачи на безбедноста во заедницата и главни “предизвици за справување“ на локалната заедница која се повеќе издвојува време, пари и човечки ресурси за нивно спречување и превенција. Како точки од кои се поаѓа во процесот на нивна контрола, важно е тие да се дефинираат и разберат од сите инволвирани страни (Стефановска & Гогов, 2015:42).

Според Brantingham, *криминологијата на околината* својот акцент го става на криминалните настани кои треба да се разберат како меѓувлијание и меѓузависност на

сторителите на криминалот, жртвите од таквиот криминал или криминалната цел и законите создадени во специфични околности во одредено време и простор. Оваа теорија криминалот се обидува најдобро да го објасни преку влијанието што го има околината врз истиот. Утврдувањето на одредени правила кои постојат во природното и социјално опкружување овозможува да се даде прогноза на идните појави од криминал и да се овозможи создавање на стратегии по ова прашање кои можат да бидат применети во превенција на криминалот. Криминологијата на околината по својот предмет на истражување многу се разликува од предметот на другите криминолошки приоди. Традиционалните криминолошки теории се преоптоварени со криминалот и бараат објаснување како биолошките или социјални фактори креираат сторител на казнено дело. Појавата на криминалитет најчесто ја разбираат како девијација на личноста на криминалецот која би можела да биде резултат на одредени настани кои се случиле уште во неговото рано детство. Според овие теории, штом се оформи криминалното однесување кај некое лице, извршувањето на кривично дело помалку или повеќе е само прашање на време. Превенцијата на криминалот во овие теории се гледа во рамките на менување на вредностите што ги има самиот сторител на кривично дело, нудејќи му одредени програми за рехабилитација. Од друга страна пак, криминологијата на околината го зема кривичното дело како објект на интерес. Сторителот во овој случај е само еден елемент од криминалниот настан што се случил, а тоа како тој станал криминалец во оваа теорија е од второстепено значење. Централниот интерес е ставен на динамиката на криминалното дело и тоа *каде* се случило, *кога* се случило, *кој* бил инволвиран во истото, *што* направиле учесниците во кривичното дело, *зошто* го направиле тоа и *како* се справуваат со стореното дело. Целта на оваа теорија е да создаде рамка за превенција на криминалот, а не да изврши ресоцијализација на сторителот (Стефановска & Гогов, 2015:59).

Ваквата теорија се темели на три премиси:

1. Криминалното однесување на одредено лице е значително одредено од природата на непосредната околина во кое тоа се појавува. Според тоа, криминалниот настан е резултат на индивидуалните карактерни особини на сторителот и од бројни елементи присутни на криминалната сцена. Основната цел е да се даде објаснување како моменталните состојби во даденото опкружување може во себе да содржат криминогени фактори.

2. Расподелбата на криминалот во времето и просторот не се темели на случајност, затоа што едно криминално однесување зависи од ситуационите фактори. Кривичните дела ќе бидат концентрирани околу одредени можности за криминал, т.е. одредени еколошки карактеристики кои ја потпомагаат криминалната активност. Да земеме еден пример: обемот на криминал се разликува од едно населено место до друго населено место, од улица до улица, се разликува во однос на временските интервали во денот, понатака, се разликува во однос на деновите во неделата и неделите и месеците во годината, па поради тоа задачата на секоја криминалистичка анализа е да ги идентификува и објасни овие т.н. криминални шаблони.

3. Осознавањето на улогата што ја има околината/средината како фактор за појава на криминално поведение и значењето на криминалните шаблони претставува силно средство во криминалистичката истрагата, контролата и превенцијата на криминалот. Таквото знаење ѝ овозможува на полицијата да ги концентрира своите ресурси на секој конкретен криминален проблем и на секоја конкретна локација. Со промената на криминогените елементи во дадена конкретна средина, може да се намалат кривичните дела на тој простор. Криминологијата на околината и криминалистичката анализа создаваат едноставно решение за полицијата во решавањето на проблемите со криминалитетот. Перспективата на криминалот од аспект на криминологија на околината има влијание не само врз полицијата и криминолозите, туку и врз стручњаци од социологијата, психологијата, географијата, урбанизмот, архитектурата, индустрискиот дизајн, компјутерските науки, политичката наука, демографијата и економијата (Стефановска & Гогов, 2015:60).

Криминологијата на околината врши анализа на казненото дело од четири димензии: сторител на казнено дело, жртва-оштетен, место-време и позитивно-правни норми кои важат на местото и во времето кога е извршено кривичното дело. Преку проучувањето на местото на извршување на казненото дело се има за цел да се утврдат обрасците каде, кога и како, особено карактеристиките на ситуацијата во која се јавуваат најголемиот број на казнени дела. Врз криминалот се врши анализа и од географски аспект со што се дополнуваат социолошкиот и индивидуалниот аспект. Ова помага при разбирањето на криминалот, но и во неговата контрола и евентуална превенција. Проучувањето на местото на извршување на кривичното дело како што се неговите карактеристики (урбана или рурална средина, отворен или затворен простор, сообраќајната поставеност на местото на настанот и можностите кои ги доведуваат

извршителот на криминал и жртвата на таа локација) местото каде што живеат сторителите на криминал и жртвите, претставуваат елементи кои даваат подобро разбирање на кривичниот настан и подобра контрола на криминалот. Истражувањата на животната средина со цел изнаоѓање на општото движење на луѓето во урбаните-градски средини и урбанистичките и архитектонските решенија, покажуваат постоење на однос со распределбата на криминалот во градовите (Стефановска & Гогов, 2015:64).

Криминологијата на околината сè почесто се користи од страна на криминолозите при што истата служи за подобро разбирање на податоците за криминалот и интерпретацијата на истите тие податоци, за истиот тој криминал да го разберат и да предложат соодветни, ефективни и ефикасни мерки за негово спречување кои ќе бидат целесобразни на даденото опкружување.

Теоријата на рационален избор, на пример, наоѓа своја примена во криминалистичката анализа, затоа што дава можност да се разберат условите во кои се случил одреден криминален настан и шемите на однесување на сторителите. За извршување на некое кривично дело, сторителот на делото треба да донесе одлука врз основа на претходно согледаните ризици и добивки од идната криминална активност и затоа е многу важно анализата да се потпира врз истите елементи на проценка на ризик.

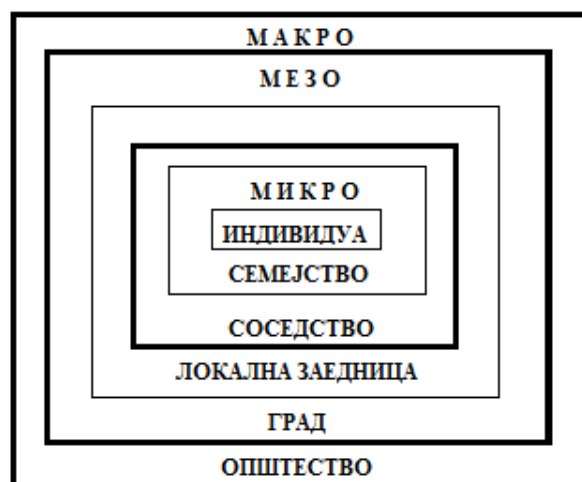
Теоријата на рутинска активност го објаснува криминалното однесување на начинот на кој врши поврзување на луѓето во просторот и во времето. Според неа, веројатноста за појава на криминалитет постои таму каде што активностите на сторителите се поклопуваат со просторот на активности на потенцијалните жртви на криминал или криминални цели. Проучувањето на рутинската активност врши утврдување на можностите за извршување на казнено дело во зависност од промената на однесувањето на одредено општествено ниво. Ова може да се објасни преку следниот пример: со зголемувањето на бројот на вработени лица од женски пол, се создаде можност за кражби на станови и индивидуални куќи кои во претпладневните часови во денот поради вработеноста на жената се најчесто празни. Во исто време, работниот ангажман на жените надвор од нивните домови создава нивна поголема ранливост и изложеност за напад посебно во периодот на одење до и враќање од работа. Криминалистичката анализа, потпирајќи се на резултатите на теоријата на рутинска активност, може да дојде до осознавање на општите шеми на однесување кои влијаат и врз зголемување на можностите за појава на криминалитет, но и за мерките кои се

потребни за намалување на условите за криминал што е од посебна важност за ефикасна работа на полицијата (Стефановска & Гогов, 2015:73;74).

Поведението на луѓето и средината/околината во којашто живеат се дел од еден меѓузаемно поврзан процес кој од страна на луѓето честопати се игнорира. Со оваа проблематика се занимаваат и психоаналитичарите. Тие пак, *опркружувањето* го сметаат како еден од главните фактори кои што влијаат врз однесувањето на човекот и дејствата кои што истиот би ги преземал во даден момент. Па така, ако има било какви промени во однос на физичкото опкружување на одредено место/средина каде што секојдневно живее и работи одредена личност, односно во одредена негова компонента, тоа би се одразило и врз самото дејствување на тој човек во истата таа средина којашто во овој случај би претрпела одредени измени (Ray & Zahm, 1993:330). Но, со ова може да се забележи дека, не е само средината т.е. околината сменета, туку на тој начин и однесувањето на човекот ќе се промени како причинско-последична врска. Ова последното е од посебен интерес за овој труд.

Затоа криминологијата на околината се разликува од традиционалните криминолошки теории во тоа што, наместо да се размислува за основните причини за појава на криминал и причините за постанувањето на едно лице за криминалец, акцентот е ставен на просторните и временски обрасци на престапниците и прекршоците.

На ова може да се гледа и од аспект на микро, мезо и макро ниво. Така, во *микро* ниво би спаѓала самата индивидуа, неговото семејство и соседство. Во *мезо* ниво би биле локалната заедница и градот во кој што живее индивидуата. Третото, *макро* ниво би го сочинувало општеството воопшто. Ова е прикажано на следната слика:

Слика бр.2. Структура на влијание на средината врз криминалот.

На градовите може да се гледа од повеќе аспекти. Така, урбанистите преку својата професија заземаат апстрактен пристап во поглед на искористеноста на градските простори и нивна урбанизација. Демографите го анализираат населението коешто живее во градовите, неговата структура и промените со текот на времето. Криминолозите пак имаат за задача да ги земат во предвид сите претходни гледишта и на урбанистите и на демографите, а исто така и на други фактори. Тоа е од причина што е потребно да се разбере појавата на криминалот во градските средини и неговата евентуална превенција. Урбанизираните простори, густите и полни сообраќајници со своите *чести посетители* имаат повеќе „очи на улицата“ и повеќе сведоци, очевидци, отколку запустените пешачки зони и улици (Rock, 2007; Bottoms, 2007).

Значи, улогата на превенцијата на криминалот е од големо значење. Самата превенција може да биде концептуализирана според три нивоа: 1. *Примарно* - кое ја разработува физичката и социјалната околина која дава можности за појава на криминалитет; 2. *Секундарно* – превенција преку брза идентификација на потенцијалните сторители на криминал и нивно евентуално одвраќање од желбата за сторување на истиот; и 3. *Терцијарно* – кое се занимава со сторителите на криминалот и инвервенцијата во нивните животи за одвикнување од можен рецедивизам (Brantingham & Faust, 1976:400).

1.3. Ситуациона превенција на криминалитетот

Ситуационата превенција на криминалитетот за прв пат може да се сретне во научните истражувања на италијанскиот криминолог Енрико Фери (1856-1929). Идејата е во примената на превентивни и воедно заштитни мерки за спречувањето на појава на криминалот, со цел сторителот на криминал да се одврати од идејата за извршување на кривично дело. Така, Фери предлага најразлични казнени супститути (морални, политички и економски) кои, наместо да го казнат, треба да го спречат криминалот. Во негово време предлагал, замена на металните пари со книжни банкноти за да се спречи можноста од нивно фалсификување, користење на лични писма за кредит, користење на безбедносни алки на вратите и друго. По Втората Светска Војна, на овие гледишта и ситуациони мерки се гледало како вештачки и неконструктивни во решавањето на

вистинските проблеми со криминалот. Со тоа таа нема влијание во криминолошките и кривичноправните науки на почетокот на 20-от век, но за сметка на тоа нејзиното влијание се враќа во 80-тите години кога добива свое соодветно место во државните политики. Причина за нејзиниот развој претставува покачувањето на криминалот во 70-тите години пред се' во Велика Британија и САД. Најпознати криминолози коишто пишуваат на таа тема се Роналд Кларк, Дерик Корниш, Маркус Фелсон, Пол Екблом, Кевин Хил, Мајк Хау, Кен Пиз, Бери Појнер, Ник Тили и други. Овие научници сметаат дека *непосредната средина може подобро да го објасни криминалот*. Од гледиште на сторителите на криминалот, ситуационата превенција поаѓа од ставот дека: сторителите на криминал се лица кои имаат желба да ги зголемат придобивките и предностите со извршување на кривичното дело; врз таквото нивно однесување влијаат надворешни фактори кои ги поттикнуваат или одвраќаат; во процесот на решавање дали да сторат казнено дело ги мерат придобивките и трошоците; и таквите сторители имаат рационално размислување. Тоа што во денешни рамки градовите станаа метрополи, им овозможуваат на сторителите на криминал истите да останат анонимни и потешко да се пронајдат (Стефановска, 2017:157-158).

Вистинскиот развој на ситуационата превенција се поврзува со Ronald Clarke, кој како истражувач-психолог во 60-тите години на минатиот век дошол до сознание дека бегството на младите лица од училиштата е повеќе резултат на *средината/околината* во која се сместени и изградени училиштата, отколку на личните карактеристики на младите. Тој смета дека е најдобро истражувачот да излезе на терен и од лице место да се соберат информации за криминалот што се истражува, затоа што анализата на ризичните криминогени места може да ни' даде многу информации и дури да го предвидат идното место на извршување на криминалот (Стефановска, 2017:160).

Можноста за извршување на криминал (теорија на опортунитет) има силна врска со криминалот и голема улога во обликувањето на однесувањето. Основната идеја на ситуационата превенција се базира на претпоставката дека намалувањето на криминалитетот зависи од намалувањето на можностите за извршување на кривични дела. Освен криминалните мотиви, и можностите се исто така значајни. Мотивираниот сторител на криминал бара погодни околности и адекватна ситуација за да ги оствари своите криминални цели (Clarke, 2000:97; Clarke, 2005:42).

Tilley (2008) *можноста* за извршување на криминал ја дефинира како *искушувачко дејство* и смета дека истата може да создаде потенцијални сторители дури и меѓу оние што немаат посебни криминални предиспозиции (стр.114).

1.3.1.Примена на видеонабљудување како една од најприфатливите мерки во справувањето со криминалот-значаен дел од концептот на превенција на криминал преку дизајн на околината

Ставот на повеќето аналитичари е дека потенцијалните сторители на криминал ќе се одвратат од извршување на казнено дело доколку знаат дека некој ги набљудува, затоа што на тој начин ќе бидат полесно откриени и фатени. Поради тоа, мерката-видеонабљудување е една од најприфатените мерки чии снимки се гледаат преку затворен телевизиски систем. Својот почеток на примена го имаат од 1995 година низ целиот Свет. Што се однесува до нивната ефикасност, забележано е дека има позитивни резултати, но во комбинација со доброто улично осветлување за време на ноќните часови. Позначајни резултати се постигнати во делот на намалувањето на имотните деликти (Стефановска, 2017:183; Byrne & Marx, 2011:22; Kruegle, 2004:236). Во Велика Британија големи финансиски средства се издвојуваат за оваа намена уште од 1999 година (Fussey, 2004:254-255).

Она што се поставува како прашање е дали граѓаните се чувствуваат навистина побезбедно во средината доколку знаат дека се поставени видеокамери на јавни места. Истражувањата покажуваат дека граѓаните се чувствуваат уште побезбедно откако се поставени овие мерки за безбедност. Од друга страна пак, во други истражувања се покажало дека кај оние граѓани што се чувствуваат небезбедно, оваа мерка не успеала да допринесе во подобрување на нивното чувство за безбедност. Овде лично сметам дека причината за тоа е што во случајов оваа мерка е интегрирана како сама, без да се интегрираат и други дополнителни мерки.

Примената на видеонабљудувањето честопати е предмет на критики дека го нарушува правото на приватност на граѓаните. Ова прашање за поврзаноста на оваа мерка со основните човекови слободи и права е предмет на дебата и на конгресите на Организацијата на Обединетите Нации за превенција на криминалот и за третман на сторителите, на Европскиот форум за урбана безбедност и некои други организации. *Европскиот форум за урбана безбедност усвоил Повелба за демократска примена на*

видеонабљудувањето која содржи гаранции за заштита на приватноста и на основните слободи на граѓаните. Принципите коишто се содржани во Повелбата ги опфаќаат: легалитет, неопходност, пропорционалност, транспарентност, одговорност, независна контрола врз примената на видеонабљудувањето и учество на граѓаните (Стефановска, 2017:184).

Според принципот на *легалитет*, дизајнот и функционалноста на системите за видеонабљудување можат да се превземат согласно поставените законски норми за заштита на податоците, приватноста и честа во домот и на други места. Понатака, овој систем исто така, треба да биде *оправдан* и *неопходен* за поставување на точно определни места во смисла на тоа дека во дадена средина не може да се примени друга мерка што би можела на ефикасен начин да ја оствари својата цел (Fisher S. Bonnie & Lab P. Steven, 2010, 110-111). Според принципот на *пропорционалност*, примената на овој систем мора да биде соодветна на даден проблем кој треба да се реши. *Транспарентноста* на системот значи дека за истиот и неговата поставеност има доволен број информации. Граѓаните пак, имаат право да *учествуваат* во донесувањето на одлуки кои се поврзани со примената на овој систем (Стефановска, 2017:185).

ДЕЛ III

1.ДИЗАЈН НА ОКОЛИНАТА - МЕТОД ЗА ПРЕВЕНЦИЈА НА КРИМИНАЛОТ

Светот влезе во урбаниот милениум...Градовите отсекогаш беа раскрсница на културите...Но, неопходна е потребата од безбедно домување (Кофи Анан, поранешен Генерален Секретар на ООН, 2001).

Традиционално, урбаните заедници се потпираат на полицијата како јавна служба на граѓаните и позитивно-правниот систем како главни елементи за борба против криминалот. Граѓаните во така поставен систем играат улога на пасивни учесници во истиот. Но, идејата е и самите тие да бидат вклучени во процесот на борба против криминалот и неговата превенција, на еден активен начин кој ќе генерира позитивни резултати.

Начините за борба против сторителите и примената на различните методики за борба со одредени форми на криминал се секојдневие во работата на безбедносните служби и органи (Саздовска – Малиш, 2014:86). За да се добие таа борба против

криминалот, потребно е да се применуваат адекватни методи, мерки, а меѓу нив и некои од посовремен вид. Но, за да се постигне посакуваната цел, сепак потребно е покрај откривањето на сторителите на најразлични кривични дела, да се делува и врз превенцијата, за да се намали појавата на нови кривични дела. Методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) го нуди токму тоа. На тој начин се превенира криминалот преку дизајнирање на околината со што се промовира позитивно однесување кое допринесува за отстранување на криминалното поведение во заедницата. Сепак, најпрвин да се види хронолошки зачетокот на овој метод и неговиот постепен развој.

1.1. Урбаната безбедност во делата на Jane Jacobs и Elisabeth Wood - воведници на денешниот CPTED метод

Jane Jacobs била американско-канадски новинар и писател, најдобро позната по своето големо влијание врз критиката на урбанизираните американски градови во периодот на 20-тиот век преку воведувањето на нејзиниот социолошки концепт – *окото на улицата*. Во своето дело Jacobs (1961:3) посочува дека нејзиниот т.н. *напад* на тогашниот модерен стил на урбанистичко планирање во американските градови не се базира на тој моден аспект во тоа време, туку на тоа дека не се земени и други аспекти во предвид. Така, таа прави граница помеѓу тоа кои градски улици се безбедни, а кои не се; зошто некои градски паркови се прекрасни, а некои други се запустени и неодржувани; зошто одредени сиромашни населби остануваат такви какви што се, а некои други се претвораат во прекрасни места за живеење и покрај финансискиот проблем кој им опонира постојано; кои практики и принципи треба да се почитуваат за да се обноват социјалната и економска виталност на градските населби.

Понатака во *Смртта и животот во големите американски градови*, Jane Jacobs (1961:4) ја спомнува и финансиската компонента за тоа дали е доволно да се има многу големи финансиски средства за изградба на функционални и безбедни градски населби или пак, тоа е само мит: „сликата вообичаено е поставена на сто милиони долари – ќе ги избришеме сите сиромашни населби за десет години....Но, видете што сторивме со првите неколку милиони: Нискобуџетните проекти кои постанаа центри на

деликвенција, вандализам и без надеж за општа социјализација...станбените проекти од средно-буџетска вредност што се неверојатно досадни и против секаква флукуација и виталност карактеристична за градски живот. Богатите станбени проекти кои што ја ублажуваат својата несериозност и вулгарност. Културни центри коишто се неспособни да одржуваат една добра библиотека....Шеталишта коишто почнуваат од никаде и водат до никаде. Автопати коишто ја вадат утробата на големите градови. Тоа не е обновување на градовите. Тоа ги уништува градовите.“

Како пример за добро урбанистичко планирање претставува проектот за обнова на Морнингсајт Хајгтс, населба во околицата Менхетен, градот Њу Јорк. Станува збор за средно-буџетски станбен проект кој што е започнат од 1947 година од страна на Давид Рокфелер, претседател на населбата, во соработка со повеќе институции помеѓу кои и Универзитетот Колумбија. Претходно населбата била сиромашна и запуштена, каде што луѓето избегнувале да се движат по тогашните улици и паркови. Со новиот проект на Рокфелер и државните институции, Морнингсајт Хајгтс се претвори во модерна населба, која изобилува со уредени паркови, игралишта за помладите жители, паркови и друго. Исто така, населбата изобилувала и со зеленило и прекрасен поглед кон реката Хадсон.

Слика бр.3. Авионска слика од Морнингсајд Хејгтс – Менхетен, Њу Јорк.
(http://medias.photodeck.com/15d15ea8-0927-11e0-8a053d6cccc1d1a6/1372400084_xlarge.jpg)

Слика бр.4. Морнингсајд Хејгтс, Риверсајд парк – Менхетен, Њу Јорк.
(http://cdn1.blogmedia.zillowstatic.com/streeteasy/4/Morningside_Heights_Riverside_Park_Dogs-2814e0.jpg)

Друг случај што Jacobs (1961:8 и 9) го наведува е областа Норт Енд во Бостон. Станува збор за стар дел од градот којшто во минатото бил сиромашен и неодржуван. Норт Енд претставува место во градот со најголем број станбени единици и голем број стари згради со поставени душеци на прозорците. Според искуството на авторката Jane Jacobs, кога се вратила повторно во Норт Енд, но сега веќе променет, можела да забележи дека сите згради биле реновирани, фасадите биле обоени во најразлични бои, на прозорците наместо душеци биле поставени ролетни од типот венецијан, а исто така наместо во минатото кога на пример, во една куќа живееле по 3 – 4 фамилии, сега оваа бројка се намалила на 1 – 2 фамилии. Улиците за разлика од порано, сега биле исполнети со луѓе во текот на целиот ден. Според зборовите на Jacobs (1961:9 и 10), Норт Енд претставувал *најздраво место* во градот Бостон.

Мислам дека неуспешните градски зони се зони кои што имаат недостаток на заедничка подршка, тоа дека науката за урбанистички планирања и уметноста на градскиот дизајн, во реалниот живот за реалните градови, мора да постанат наука и уметност кои ќе делуваат како катализатор на промените. Мислам дека, од доказите коишто можам да ги видам, има четири примарни услови потребни за да генерираат корисен градски диверзитет и дека со намерното вметнување на овие четири услови, планирањето ќе придонесе за виталност на еден град - нешто што планерите и дизајнерите посебно

никогаш не можат да го остварат. Додека првиот дел се однесува за социјалното однесување на луѓето во градовите, и е неопходно да се сфати се' што следува, вториот дел е за економското однесување на градовите...Во третиот дел јас го истражувам аспектот на распаѓање и обновување, во светло на тоа како градовите се користени, и како тие влијаат на однесувањето на луѓето во реалниот живот. Последниот дел се однесува на промените во домувањето, сообраќајот, дизајнот, планирањата и административните практики и конечно за тоа каков *вид* на проблем градовите поседуваат – проблем во справувањето со комплексната организираност (Jacobs, 1961:14).

Улиците и тротоарите како главни јавни места на градот се негови највитални органи. Големите градови сепак се разликуваат од помалите. Големите градови се погусты и преполны со странци. Странците се застапени многу повеќе отколку обичните познаници, карактеристични за помалите градови (Jacobs, 1961:30).

Суштината на работата е во тоа дека јавниот простор и мирот на тротоарите и улиците примарно не треба да биде чуван од полицијата на начин на којшто таа го чува градот. Многу поголема и сложена улога во задржувањето на мирот и безбедноста на јавните простори имаат самите жители, граѓаните, засилена од страна на полицијата (Jacobs, 1961:31-32). Така на пример, некои улици воопшто не даваат можност за улично варварство. Да ги земеме за пример улиците на Норт Енд во Бостон. Иако таму повеќето од жителите се од мешано потекло, самиот округ има постојана флукуација на луѓе. Во минатото пред да се реновира, во овој дел од Бостон постојано имало најразлични видови на криминални активности, физички напади, силувања и напади врз деца. Сега, откако физичката околина се променила, воопшто нема настани од претходно споменатите. Одовде може да се заклучи дека добро користените улици *de facto* се безбедни *vis a vis* напуштените кои што пак, се небезбедни.

Слика бр.5. Парк во Норт Енд – Бостон – преку ден.

(http://3a913e7e9fffb2d98ca9-8d316774a666ab8bc2b08c20458710d1.r53.cf1.rackcdn.com/lps/assets/u/2-greenway_northendparks.jpg)

Слика бр.6. Парк во Норт Енд – Бостон – преку ноќ.

(<https://photos.smugmug.com/NorthEnd/Portfolio/i-JGXTGQ7/0/L/Summer%20Night%20on%20the%20Greenway%20-%20July%202013%20-%20Photo%20by%20Matt%20Conti-L.jpg>)

Jacobs (1961:35) тврди: „Улиците на една успешна градска населба мора да поседуваат три главни квалитети: 1) мора да постои јасно разграничување помеѓу тоа што е јавен простор а што приватен; 2) мора да постојат „очи насочени кон улицата“ и да е застапено природното спонтано набљудување; и 3) тротоарите мораат да имаат постојани корисници а вклучително и самите згради е потребно да имаат поглед кон улицата.“

Довербата во градските улици се формира со текот на времето, преку многу контакти на граѓаните кои ги користат тротоарите (Jacobs, 1961:56). Сомнежот и стравот пак го предизвикуваат граѓанинот да се одлучи да биде изолиран од околината и да не се стекнува со нови познанства.

Иако големите згради не треба да ги запираат сончевите зраци кон паркот, потребно е објектот да има поголема корисност – присуството на згради околу паркот е важно за целокупниот дизајн на околината (Jacobs, 1961:106).

Подолу во трудот е претставен пример за урбанистичко решение кое во себе вклучува неколку станбени блокови околу парк којшто е заеднички за сите жители таму. Станува збор за станбен комплекс во населбата Капиштец во градот Скопје. Воедно, како споредба на истото, ќе се користат искуствата и ставовите на Jane Jacobs по прашањето за блоковите и урбанистичките решенија во градовите. Покрај ова, овој пример ќе биде спореден со примерот кај новиот станбен комплекс „Тафталице“ кој што е сеуште во изградба. Притоа, ќе бидат дадени одредени прогнози за идниот квалитет на живот во овој станбен комплекс и безбедносните ризици со коишто би се соочил истиот. За да можеме нашите искуства да ги споредиме и со некои искуства и практики од светски рамки, овде може да се наведе и примерот со урбанистичкото решение на новата населба во центарот на градот Белгород во Русија, која претставува многу добар пример за т.н. кратки блокови.

1.2. Модел на дизајнирање на урбани средини

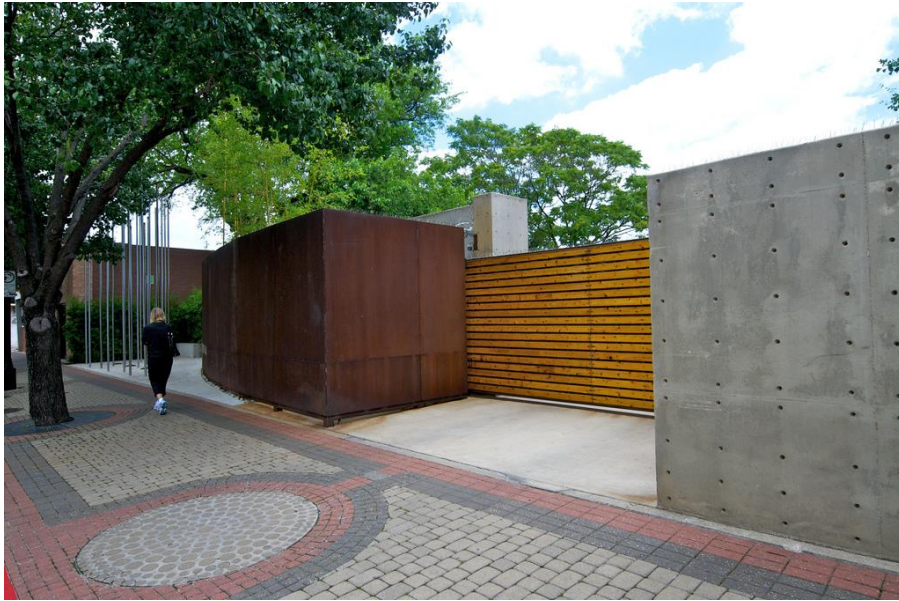
1.2.1. Модел на урбано село

Во поскорешното минато се оформија три главни модели за дизајнирање на безбедни средини: урбано село; урбана тврдина; и концепт на одбранбен простор.

Иако терминот „урбано село“ официјално беше составен од Herbert Gans, во суштина во делото „Урбаните селани“ на Robert Park може да се пронајдат самите негови корени. Парк таму ја нагласил меѓучовечката интеракциска димензија во начинот на кој се организирани градовите, сметајќи дека градот не претставува само физички механизам, туку и продукт на човековата природа (Gardiner,1978:12). Така, овој модел подразбира дека социјалната интеракција е од есенцијална важност за успехот на урбаната безбедност и хармонија. Функционалноста пак доаѓа како резултат на просторната организираност и блискост помеѓу единките во системот. Сепак, недостатокот кај овој метод е тоа што има нагласена социјална хомогеност и претпоставува претходно оформени културни врски. Ова не може да биде случај во денешни рамки затоа што градовите денеска се од хетерогена природа и диверзитет.

1.2.2. Модел на урбана тврдина

Моделот на *урбана тврдина* претставува понов модел од моделот на *урбано село*, но за овој модел карактеристично е тоа што единствено се темели на присуството на постоечки безбедносни објекти и зони за чиј влез во истите претходно е потребно одобрување. Како модел за зголемување на безбедноста бележи широка распространетост и употреба, најчесто кај луксузните објекти. Овој модел има улога да го изолира жителот од околината во која што живее за која е воочливо дека може да биде непријателска за него. Иако овој модел е дизајниран за да превенира криминал врз имотот и сопственоста на жителите, воопшто нема ефект врз уличниот криминал. Самиот имплицитно укажува на тоа дека *улиците се неодбранливи од криминалците и се нивна провинција од поголем обем*. Затоа овој модел воопшто не може да биде релевантен во превенцијата на криминалот во урбаните места. Тој дури може да направи и поголема штета. Со самото тоа што во објектите би се поставиле безбедносни бариери, жителите на тие објекти ги претставува како ранливи и беспомошни да спречат било какво криминално дејство. (Gardiner,1978:14).

Слика бр.7. Модел на *урбана тврдина* – ѕид во висина од 2,5 метри и врата преку која не може да се види внатрешноста од објектот, и обратно.

(https://c5.staticflickr.com/4/3243/2496535332_c5128d974e_b.jpg)

1.2.3. Концепт на одбранбен простор

Концептот на одбранбен простор се базира на студиите за јавните станбени проекти спроведени од страна на американскиот архитект Oscar Newman и претставува еден од првите вистински обиди за развој на архитектурни решенија чија крајна цел е *превенција на криминалот преку дизајнот на физичката околина*.

Во делото *Создавање на одбранбен простор*, Oscar Newman (1996), наведува дека „сите програми за создавање на одбранбен простор имаат заедничка цел: *да го реструктурираат физичкиот распоред на заедниците за да се дозволи жителите да имаат контрола над просторот околу нивните домови*“ (стр.9). Ова им помага на луѓето да ги зачуваат тие простори во кои ги негуваат заедничките културни вредности и животен стил.

Концептот на одбранбен простор се потпира повеќе на самопомош отколку на интервенција од страна на државните власти. Самата улога на жителите во намалувањето на криминалот и моќта да го оттргне присуството на криминалците е доволно само по себе. Финансиската компонента воопшто не е пречка во целиот процес од причина што нема потреба за големи финансиски издатоци за овој метод да биде

ставен во функција во одредено урбано место. Со дел од тие финансиски издатоци свое учество имаат и самите жители.

Овој модел го промовира концептот дека *дизајнот на физичкото опкружување* има капацитет да го одврати или охрабри криминалот преку подобрување на способноста на жителите за мониторирање и контрола врз сопствената околина. (Gardiner,1978:14)

Моделот има свои цели. *Територијалноста* е дефинирана како капацитет на физичкото опкружување да се креира зона која што одредена индивидуа може да ја согледа преку фактот што врз истата има територијално влијание кое резултира во сопственичкиот интерес и чувството за одговорност. Во овој случај, одговорноста е споделена со останатите жители. Во одреден сомнителен случај, жителот смета дека територијата е под потенцијална безбедносна закана од страна на странец или жител на истата. *Природното надгледување* пак е дефинирано како способност преку дизајнираната физичка околина да се спроведува олеснето и зголемено набљудување за жителите кое во случајов има спонтан карактер. Самиот концепт овозможува зголемена социјална интеракција помеѓу жителите, што е карактеристично и кај *урбаното село*, а отсуствува кај моделот на *урбана тврдина*.

Можностите за насилни криминални дела се резултат на повеќе причинско-последични ефекти кои во себе ги вклучуваат карактеристиките на физичкото опкружување и начинот на тоа како луѓето ја користат дотичната средина.

Терминот попознат во англиското говорно подрачје „*opportunity crime*“ - „*можност за криминал*“ подразбира дека сторителот извршил криминал затоа што можностите и условите се овозможиле сами по себе. Но, тоа не подразбира и дека таквиот криминал не бил претходно испланиран. Самото тоа укажува и на динамичната врска помеѓу сторителот, жртвата или некоја друга цел, и бројните начини на кои што тие можат да дојдат во контакт (Gardiner,1978:37). За да може да се разбере овој феномен, претходно мора да биде лоцирано не само местото на извршување на криминалот, туку и фактот зошто жртвата и сторителот се нашле на таа локација.

Со назначување на живеалиштето на жртвата, живеалиштето на сторителот и точната локација на извршеното криминално дело, ќе може да се идентификуваат како географската зона на околината во која криминалот се случил, така и причината зошто учесниците на настанот влегле во контакт еден со друг. Дури потоа може да се

започне со откривањето на можностите и условите за извршување на криминалот. (Gardiner,1978:37).

Newman (1996) прави разлика на повеќе видови станбени објекти за домување. Првата категорија се однесува на куќите. Едно - семејните куќи се појавуваат како одвоени, полу-одвоени и редица на куќи. Секој од овие типови на станбени објекти креираат простор преку кој им овозможува на жителите да имаат контрола на истиот.

Слики бр.8 и 9. Едно-семејна одвоена куќа (лево) и полу-одвоена куќа за две семејства (десно)
(https://qph.ec.quoracdn.net/main-qimg-1a44df10a182f5e7676d25fe555d9c87-c?convert_to_webp=true; <http://thebulmanpartnership.co.uk/wp-content/uploads/Front-elevation40.jpg>)

Слика бр.10. Модел на куќи во редица.
(<http://classifieds.holidayhometimes.com/wp-content/uploads/2013/02/Palazzo-row-houses.jpg>)

Иако сите три видови на куќи изгледаат различно, истите делат едно нешто: секоја станбена единица си е приватен простор сама по себе и во внатрешноста не содржат јавни простори.

Одредени *безбедносни стандарди* коишто треба да ги поседуваат овој тип на објекти се:

- вратите од куќата треба да бидат комплетно осветлени во ноќните часови;
- главната влезна врата практично треба да биде осветлена и да се гледа од самата улица;
- јасно да се разграничи приватниот од јавниот простор со помош на најразлични насади, огради;
- да се промовираат програми за надгледување на населбата како што постојат во некои држави во САД;
- брави коишто немаат кваки од надворешната страна на сите врати на објектот, вклучително и на вратата која што се наоѓа во гаражата, а што води во внатрешноста на куќата. На овој начин само жителите на дотичната куќа коишто имаат клучеви од вратите би можеле да влезат во објектот. Пример за тоа како изгледа бравата е прикажан на следната слика;

Слика бр.11. Брава без квака од надворешната страна.

(<http://lovemyhouse.com.au/wp-content/uploads/2014/04/How-a-Deadbolt-Lock-Works.jpg>)

- прозорци со двоен панел;
- осветлени броеви на секоја куќа, како што е прикажано на следната слика;

Слика бр.12. Осветлени броеви на домот.

(<http://www.housenumbers.co.uk/ekmps/shops/housenumbers/resources/Design/helvetica-18b-led-photo-3-web.jpg>)

-шпионки на главната врата со агол на гледање од 180 степени, но истите од внатрешноста да имаат капаче. На пример, во градот Скопје најчесто и во новите згради има поставено шпионки коишто од внатре немаат капаче. Во таков случај, со употреба на техничко средство кое доколку се стави од надворешната страна, има можност да ја изврти сликата према внатре и да се гледа многу прегледно кој има внатре во домот;

-секундарни уреди за заклучување на сите лизгачки прозорци;

-доколку главната врата има стаклени делови, истите треба да бидат од целосно дебело калено стакло.

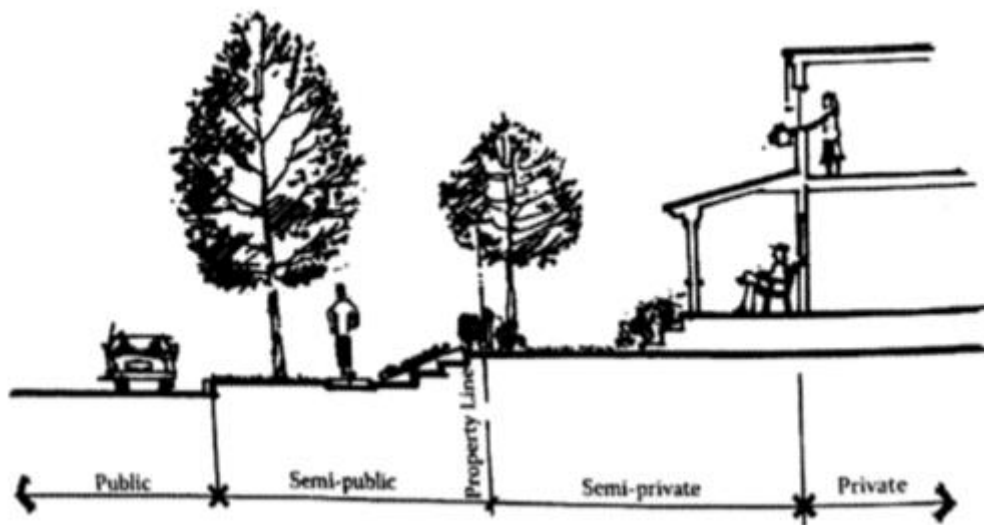
Втората категорија на станбени објекти се помалите згради коишто во себе згрижуваат околу 6 фамилии, поточно на секој спрат има по две фамилии.

Слика бр.13. Втора категорија станбени единици - помала зграда

(http://www.propertyshark.com/img/mkt_email/Building-Class-NYC/Building_Class_R2.jpg)

Приватниот простор во овие објекти е резервиран само за единиците за домување, односно становите. Станарите имаат еден заеднички влез со степеници и лифт коишто се сметаат за полу-приватен простор. Просторот околу самиот објект се смета за заеднички за сите станари на објектот, а улицата пред објектот е во сферата на влијание на истите. Поради тоа тој се смета за простор од полу-јавен карактер затоа што е во непосредна близина на самата улица. Истото се однесува и за паркинг просторот позади објектот. (Newman, 1996:16).

Слика бр.13А. Поделба на просторот на Јавен, полу-јавен, полу-приватен и приватен.

(Atlas, 2008:58).

Одредени безбедносни стандарди коишто треба да се почитуваат кај овој вид објекти се:

-објектот да е дизајниран на тој начин што главниот влез ќе биде добро видлив за останатите жители во соседството;

-во текот на ноќните часови, главниот влез треба да биде комплетно осветлен и јасно да биде видлив од улицата;

-осветлувањето во ходниот треба да биде квалитетно и редовно одржувано во одлична состојба. Сите светилки треба да бидат во функција 24/7. Истото се однесува и за подрумските простории доколку ги има;

-потребно е објектот да има прозорци од сите страни за видливоста/надгледувањето да биде овозможено;

-паркинг просторот треба да биде добро означен и видлив од прозорците на објектот;

-сите паркинг места за автомобилите треба да бидат добро осветлени во текот на ноќните часови;

-задолжително да се избегнува создавање на слепи точки околу самиот објект;

-скалите и лифтовите во внатрешноста на објектот е потребно да бидат видливи од надвор, во никој случај не треба да се градат лифтови или скали коишто би биле лоцирани околу сидови внатре во самиот објект;

-да се дефинира просторот којшто е во сопственост на жителите на објектот од јавниот простор и истиот да се разграничи со помош на најразлични насади, огради и други видови бариери;

-редовно одржување на целиот објект во исправна состојба за да се дава чувство дека некој се грижи за објектот.

Третата категорија на станбени објекти претставуваат висококатниците. Овие објекти имаат обично по 15 ката и во истите можат да соберат до 200 фамилии. Внатрешните делови од овие објекти каде што живеат жителите единствено се сметаат за приватен простор.

Слика бр.14. Трета категорија објекти – Висококатница

(http://s3images.coroflot.com/user_files/individual_files/original_403980_0MZAY41T7NRGnOSGncIPbf15Q.jpg)

Лифтот, скалите и ходниците низ целиот објект не може да се смета за простор од полу-приватен карактер затоа што има голем број на жители, па затоа влегува во категоријата на простори од *полу-јавен карактер*. Надворешниот простор околу самата зграда со оглед на тоа дека има голем број на станбени единици и самите жители се одвоени од истиот, може да се смета само за *јавен простор* врз којшто не би можеле да имаат некоја контрола како во претходните категории на станбени објекти (Newman, 1996:17). Исто така, не постои никаква поврзаност помеѓу зградата и улицата како кај претходните категории објекти.

Од овие три категории на станбени објекти за домување може да се заклучи дека *чувството за припадност на територијата се губи пропорционално со зголемувањето на бројот на жители/фамилии коишто делат иста територија или простор*. Затоа, првата и втора категорија на станбени објекти се подобри, побезбедни и поефикасни. *Колку што е поголем бројот на луѓе на некој простор, толку помали се шансите истите да се идентификуваат со истиот и да имаат контрола врз него*. Со тоа се отвора можноста за зголемено присуство на непознати лица и потенцијални сторители на криминал коишто можат да влезат и во внатрешниот дел на станбените објекти од трета категорија. Секако, тоа не е случај и со објектите од втора категорија, каде што оваа контрола над просторот може да биде многу послесно спроведена затоа што и бројот на жители е значително помал.

Во физички фактори кои се во корелација со стапката на криминал можат да се вбројат: *висината на објектите*, која е во корелација со бројот на живеалишта коишто делат еден влез и можноста на жителите да имаат контрола врз тој простор; и *големината на целиот проект*, т.е. севкупниот број на единиците за живеење. Големината на проектот се однесува на тоа дека, колку што е поголема концентрацијата на луѓе, толку жителите повеќе ќе чувствуваат меѓусебна изолација од средината во којашто живеат. Тоа би резултирало со понатамошна стигматизација и повлекување како помеѓу самите жители, така и помеѓу жителите и надворешната околина (Newman, 1996:28).

1.3.Современи аспекти на урбаната безбедност

Концептот „безбедност во заедницата“ бележи своја појава уште во 80-тите години на минатиот век. Продукт е на локална владина стратегија во Велика Британија. Била во функција да ја зајакне улогата, значењето и одговорноста на урбаната заедница во намалувањето на криминалот. Како кованица, терминот е создаден од страна на Џејмс Морган, кој во тоа време бил дел од англиското Министерство за внатрешни работи. Со неговиот извештај од 1991 година „Создавање безбедни заедници“, тој сметал дека самиот термин *превенција на криминал* има своја многу тесна интерпретација која е дел од одговорноста само на полициските служби и казниот систем на државата. Поради тоа, тој сметал дека преку еден нов термин „безбедност во заедницата“, ќе може да се опфатат поголем број на субјекти од заедничкиот живот во една заедница. Во самиот извештај се наведува дека покрај ова, неопходна е интеграција на ситуациониот пристап преку намалување на можностите за извршување на криминал (Стефановска, 2017:117). Во Велика Британија, безбедноста во заедницата е дефинирана како позитивен резултат во превенцијата на насилството во урбаните простори од аспект на квалитетот на животот на луѓето (Hristic, 2010).

Во овој дел сепак важно е да се напомене превенцијата на криминалот базирана на заедницата. Идејата е да се создадат сигурни и безбедни места за живеење, вклучувајќи ги и примените на условите во соседствата кои можат да влијаат врз појавата на криминогено однесување, виктимизација и отсуството на чувство за безбедност, воопшто. Целта е да се создаде посилна социјална кохезија помеѓу жителите на заедницата а со тоа да се отргнат или намалат факторите на криминал во истата заедница. Оваа стратегија може да биде насочена кон два аспекти и тоа: *средината* и *граѓаните*. *Средината* во овој случај треба да има улога во подобрувањето на контролата и надзорот над истата, да можат да се намалат шансите за извршување на најразличен вид на криминал, а со тоа да се зголеми довербата во капацитетите што истата ги пружа на граѓаните. Аспектот на *граѓаните* се однесува за промоција кон активно граѓанство, зајакната поддршка и помош за ранливите категории граѓани и воопшто нивна зголемена улога во заедницата во којашто живеат. (Стефановска, 2017:107-108).

Превенцијата која се темели на заедница во себе ги опфаќа сите криминогени ризик фактори што постојат во истата. Секако овде не станува збор за тоа дали овие

фактори може да се поврзат со самите граѓани на таа заедница, потоа со општите локални услови кои постојат во тој момент, а овде може да се вбројат економските, образовните, политичките и културните или пак самото физичко опкружување - дизајнот на околината (Стефановска, 2017:108).

Позната е можноста од поседување на доволен број на активности и мерки кои може да се преземат како дел од превенцијата базирана на заедницата. Еве дел од нив:

- развој на капацитетите на заедницата (подобрување на социјалната инфраструктура-достапност до повеќе материјални добра и услуги, образование, грижа за децата, одржување на животната средина, сообраќајниот транспорт, развој на здруженијата на граѓани и друго);

- програми за набљудување на соседството – секако во денешни рамки оваа програма е олеснета со постоењето на видеонадзорот;

- соработка и партнерство меѓу најразлични агенции;

- дизајнирање на околината и нејзино урбано планирање кое ќе биде реализирано со помош на архитекти;

- најразлични програми за интеграција на младите категории граѓани во самата заедница;

- успешна примена на концептот – полиција во соработка со заедницата т.е. граѓаните;

- постоење на соодветни програми за рехабилитација и реинтеграција на сторителите на кривични дела во заедницата (Стефановска, 2017:108).

Од ова може да се забележи дека превенцијата базирана на заедницата во себе ги вклучува сите можни пристапи на локално ниво од аспект на активно граѓанство и учеството на сите други субјекти од заедницата. Самото тоа по себе подразбира дека се врши анализа на криминалот којшто се случува и постои во заедницата, останатите локални проблеми и ризик фактори кои се поврзани со средината, физичкиот дизајн на самата средина и постоењето на капацитети на заедницата да се справи со самиот криминал и чувството на страв од истиот. Со други зборови кажано, меѓу факторите кои придонесуваат за успешност и безбедност на јавните места и заедницата воопшто се вбројуваат:

- дружелубивост (соработка меѓу граѓаните, диверзитет, интеракција),

- добар инфраструктурен пристап и поврзување и одржливост,

-удобност и слика - добар изглед на заедницата/околината и чувство на безбедност (Atmakur, 2010:9).

Постојаниот раст на криминалот во заедниците во изминатите децении, неуспешноста на моделот за рехабилитација на сторителите на криминал и самата криза на казненосудниот систем придонесуваат кон појавата на нови размислувања за адекватен одговор на криминалитетот. Новиот вид на општествена контрола на криминалот вклучува најразлични мерки за зголемување на урбаната безбедност. Повеќе се посветува внимание на проблематичните подрачја и местата кои се со повисок степен на ризик од криминал. Практично, овде треба да се нагласи локалниот карактер на криминалот. Со оглед на тоа дека истиот е општествено условен, непосредните причини за појава на истиот се наоѓаат во самата заедница. Како локален проблем во овој случај гледано во потесна смисла, тој ја загрозува безбедноста на граѓаните и претставува пречка во подобрувањето на квалитетот на живот во урбаните заедници. Како причинско-последична врска, превенцијата е насочена кон отстранување на причините и ризик-факторите што се наоѓаат во заедницата. А, кои се тие ризик фактори? Овде се вбројуваат:

-составот на заедницата – структурата на граѓаните кои живеат во истата може да допринесе во ризикот од појава на криминал (возраст, семеен и материјален статус, поранешна осудуваност и слично);

-културните разлики кои постојат во заедницата;

-постоење на криминогени т.н. “hot spots“ места во заедницата со висок степен на криминал (места каде се користи алкохол, опојни средства-дрога, проституција и други пороци);

-зголемена општествена дезорганизација – непочитување на пропишаниот јавен ред и мир во заедницата (Стефановска, 2017:110).

Понатака, постепено распаѓање на вредностите на заедниците се исто така дел од причините за развој на локалните политики. Во денешно време густиот сообраќај, миграциите и масовните комуникации го стеснуваат просторот за движење и влијаат на квалитетот на живот. Новиот забрзан стил на живеење влијае кон губењето на чувството за заедништво, раскинување на традиционалните врски и појавата на сегрегација. А, секако, од постоењето на добри општествени вредности зависи квалитетот на граѓаните во урбаните заедници (Ричардсон & Мамфорд, 2009:269).

Потребно е постоење на зголемена одговорност и кај други субјекти надвор од казненоправниот систем и полицијата како сервис на граѓаните. Овде се мисли на зголемената одговорност и засилено учество на граѓаните и на самата заедница воопшто во одредени активности на превенција од појава на криминал во средината во којашто живеат. На тој начин, контролата на криминалот се движи од централно ниво до пониско локално ниво преку: проширена одговорност во превенција на криминалот и приватизација на казненоправниот одговор-пренос на таквото право и на други субјекти надвор од казненоправниот систем (Hancock & Matthews, 2001:10).

Терминот „безбедност во заедницата“ и „урбана безбедност“ како концепти во суштина се идентични со таа разлика што вториот концепт дава акцент на градот, урбаното живеење и урбаниот криминал, како елементи кои создаваат поголема небезбедност. Доколку се земе во предвид дека заедницата претставува социјална група на граѓани а градовите пак претставуваат повеќе заедници на групи граѓани, тогаш може да се разбере дека превенцијата од криминалот и зголемувањето на безбедноста се заснова на исти принципи и начела (Стефановска, 2017:119).

Arthur Stumps се фокусира на однесувањето и безбедноста во урбанизираните околии и на тоа што е она што допринесува за чувството за безбедност. Одредени субјекти подложени на тестирања за тоа што е тоа што ги правело да се чувствуваат безбедно, а што е тоа пак што ги правело да се чувствуваат небезбедно во својата околина. За нивото на безбедност во околината било заклучено дека придонесуваат пет фактори според него: 1)пропорцијата на местото кое е покриено со ѕидови; 2) пропорција на местото кое е покриено со земја; 3)колку е осветлен просторот; 4)длабочината на погледот и можноста за набљудување кон поголема далечина; и 5)бројот на влезовите во самиот објект или поширока околина која е цел на истражувањето. Во процесот на дизајнирање на една урбанизирана околина, архитектот има можност да ги употреби овие карактеристики во својот проект (Haas, No.d.:16).

Во напорот да се дизајнира и имплементира најдоброто можно решение во една урбанизирана средина, потребно е да се увидат кои се потребите на групата граѓани коишто живеат во дотичната средина и во исто време да се одговори на потребата од нивното чувство за поголемо ниво на безбедност. Програмите коишто ќе се развијат на оваа тема треба да ја имаат токму таа функција во разрешувањето на проблемот со безбедноста и зголемувањето на чувството за безбедност. Превенцијата на криминалот преку дизајнот на околината (CPTED) е концепт кој го презеде пристапот да го прави

токму тоа на посебен и уникатен начин, или како би рекла Jodi Rell: „*На крајот од денот, целите се едноставни: безбедност и сигурност*“.

Што значи да се заштити нешто што е внатре од надвор, или да се заштити нешто надвор од нешто што е внатре? Ова е само едно прашање кое е покренато и разгледано кога зборуваме за важноста да ги чуваме луѓето внатре во нешто безбедно и со тоа што ги заштитуваме однадвор. Ова може да се види како една од главните цели на безбедносните системи од самиот почеток. Безбедносните системи се воспоставени за да ги задржат поединците или корисниците на просторот без штети или закани. Повторно оваа дискусија за внатре или надвор може да се проследи историски назад на истите корени како и раните безбедносни методи. Целта во повеќето случаи на безбедност е да се осигура дека луѓето на едно место, локација или структура не се загрозени и дека се безбедни во областа (Flippo, No.d:11).

Таканаречената кампања за „безбеден град“ промовира град во којшто сите жители, без разлика на нивниот социо-економски статус, пол, раса, етничка припадност или вера, се способни да учествуваат во социјалните, економски и политички можности што еден град може да ги пружа. За да се создаде безбедност, сите учесници во процесот се од голема важност. Обезбедувањето на безбедноста на граѓаните е една од основните задачи и на владите. Градските власти, во потесна смисла, се оние коишто треба да ги водат овие процеси за подобрување на безбедноста во урбаните средини. На ова ниво се формирани повеќе политики за превенција меѓу кои: Европскиот Форум за Урбана Безбедност, Националната Лига на градови (САД), Националниот Центар за Превенција на Криминал (Канада), Програмата – Безбедни градови при ООН и други (Crime Prevention and Community Safety, 2016:42).

Според оценките на новата Нацрт - Урбана агенда од 2016 година, претпоставките се дека до 2050-тата година, урбаното население ќе биде поголемо од моменталното светско население. Самата урбанизација и миграција во урбаните средини се случува со многу забрзано темпо. Во денешно време, најголемата слабост на урбаните центри е социјалната кохезија помеѓу населението која отсуствува. Со разбирањето на потребите и искуствата на различни луѓе, подобро ќе може да се дизајнира превенцијата на криминалот и стратегиите коишто одат во корист на тоа. Поделбите помеѓу населението се манифестираат на сите полиња. Од друга страна, денешните големи градови претставуваат центри коишто нудат можности за развој, напредок и вработување на луѓето. Затоа, во својата поширка смисла, урбаната безбедност

претставува политички, економски и социјален проблем. Со усвојувањето на Водичите за Превенција на Урбан Криминал од страна на ООН во 1995 година, започна процесот на собирање на знаења и искуства на оваа тема. Целта беше да се докаже дека преку добро испланирани стратегии за превенција на криминалот, не само што истиот ќе се превенира, туку допринесува и за развојот на државите воопшто (Crime Prevention and Community Safety, 2016:43).

Веќе постојат два сета на водичи коишто се однесуваат на превенцијата на криминалитетот и тоа:

-Водич за Соработка и Техничка помош на полето на урбаниот криминал со Резолуција на ООН од 1995 година; и

-Водич за превенција на криминал со Резолуција на ООН од 2002 година (Crime Prevention and Community Safety, 2016:45).

Од 2016 година, државите ширум Светот, ја усвојуваат Новата Урбана Агенда, наследник на Habitat 2 (Живеалиште) Агендата – глобалниот повик за здрава и безбедна средина за живеење, еднаков пристап на сите луѓе и други останати права признаени со меѓународното право.

Во 1992 година, Конгресот на локални и регионални власти на Советот на Европа, ја усвои Урбаната Повелба. Потоа, во 2008 година следеше и Урбаната Повелба 2, донесена на ниво на Европската Унија, чии цели беа да ги отсликаат економските, социјални и културни промени откако првата Повелба веќе беше изготвена. Повелбата 2 во себе ги содржи: етичкото владеење, солидарноста и субстанцијалниот развој во интерес на зголемената урбанизација на Континентот (Crime Prevention and Community Safety, 2016:46).

Побезбедните градови се засновани на инструментите на локалната власт кои промовираат добро владеење и адекватно урбано планирање/дизајн. Тоа претставува повеќедимензионален пристап фокусиран на соработка на повеќе нивоа и сектори се' со цел за подобрување на безбедноста во средината. Како еден од повеќето фактори за зголемениот криминал и безредие, се наведува слабата и неадекватна урбанизација на градовите. Според Програмата Habitat (Живеалиште) на ООН, дури 60% од жителите во развиените држави се жртви на криминал и насилство од најразличен вид. За најзагрозени категории се сметаат жените и младите лица кои се малолетни. Друг фактор претставува недостатокот на институционална контрола и социјална кохезија. Целта на програмата е исто така да се намали чувството на страв од криминал кај

жителите а за сметка на тоа, да се зголеми соработката меѓу истите и помеѓу државните институции (UN Habitat Fact Sheet, No.d).

Во периодот на Јуни месец 2017 година, на Архитектонскиот Факултет при Универзитетот во Белград, Србија се одржа меѓународна конференција на тема: *Урбана безбедност и урбан развој*. Во суштина, тоа е првата научна конференција од таков карактер одржана на територијата на Србија досега. Конференцијата ја организираа Факултетот за Безбедност и Архитектонскиот Факултет при Универзитетот во Белград. Целта на конференцијата беше да се поттикне и развие академска расправа за комплексноста на безбедносните прашања во урбаните средини. На истата беа нагласени динамичните процеси и промените во современиот свет, растот на населението, деградацијата на животната средина, забрзаната урбанизација и некои други теми (Архитектонски Факултет, 2017).

На конференцијата се истакна дека безбедноста на градовите и урбаните средини претставува еден аспект од Глобалните цели на т.н. одржлив развој 2030, усвоен во 2015 година од страна на Генералното собрание при Организацијата на Обединетите Нации. Голем број актери на меѓународно, национално и локално ниво имаат заедничка задача да работат за да ги направат градовите побезбедни, инклузивни, прилагодливи и одржливи (Архитектонски Факултет, 2017).

1.4.Учеството на граѓаните во превенцијата базирана на заедницата

Успехот на заедницата во справувањето со појавата на криминалот е тесно поврзан со тоа колку граѓаните се вклучени во самиот процес како посебен фактор. Тоа претставува нова стратегија во политиката на превенција на криминалот во денешни рамки. Целта е секако желбата во подобрување на квалитетот на живот во средината во којашто истите живеат и работат. Преку соработка со локалната власт, полицијата, образовните центри и граѓанските и верски организации, идејата е да се подобри безбедноста во заедницата и да се намали стапката на криминал. Станува збор за превентивни мерки кои треба да го подобрат чувството за сигурност а за сметка на тоа, да го намалат чувството за страв кај поединецот. Испитувања на ставовите на јавноста на оваа тема се спроведувани во САД, Велика Британија и на други места (Стефановска, 2017:124-125; Massomeh *et al*, 2012).

Постои истражување во Соединетите Американски Држави кое е спроведено во 2002 година. Во истражувањето се поставени прашања како: “Кои се најефикасните чекори за превенција на криминалитетот?”, каде мнозинството од испитаните граѓани (66%) ги посочиле „едукацијата на младите лица за нивната одговорност во општеството“ и „постоењето на училишни програми после редовните часови во училиштата“. Слични истражувања се спроведени и во 15 европски земји во 2003 година, каде што 4 од 5 испитаници имаат изјавено дека младите би биле извршители на криминал ако врз истите се врши поинтензивен и редовен надзор од страна на нивните родители. Во Велика Британија, дури 60% од испитаниците одговориле дека доброто родителство претставува најефикасна мерка на превенција од криминал. Од друга страна пак, во делот на тоа каков е интересот на граѓаните да учествуваат активно во најразлични превентивни стратешки програми за намалување на криминалот, постои истражување во Канада спроведено во 2003 година, каде што скоро половина од испитаниците дале потполна подршка во вклучувањето во истите такви програми. (Стефановска, 2017:125).

Вкупно две истражувања за мислењето на јавноста на оваа тема е спроведено и во Република Македонија од страна на Македонскиот центар за меѓународна соработка-МЦМС. Едното истражување е за *довербата на граѓаните во институциите на системот*, а другото за *нивната општествена одговорност*. Кај првото истражување податоците покажале дека околу 56,6% од граѓаните имаат доверба во полицијата, во споредба со граѓанскиот сектор (41,7%) и локалната самоуправа (44,7%) (Стефановска, 2017:126).

Подготвеноста на граѓаните да заземат учество во превентивни мерки против појавата на криминалот во заедницата е многу важен индикативен податок дека истите се свесни за нивната општествена и колективна одговорност. Секако ова зависи од повеќе фактори поврзани со самите нив, заедницата или полицијата. *Факторите поврзани со граѓаните* ги опфаќаат нивниот пол, возраст, образование, материјален и брачен статус на лицата, местото на живеење, чувството на страв кај граѓаните и друго. Во *факторите поврзани со заедницата* спаѓаат: состојбата со нарушувањата на јавниот ред и мир и самиот криминал и друго. Во факторите поврзани пак, со *полициското работење* се вбројуваат задоволството и довербата на граѓаните во полицијата и во нејзината ефикасност (Стефановска, 2017:127).

Меѓународниот центар за превенција на криминалитетот издава редовни извештаи на годишно ниво. Во извештајот од 2010 година, поимот „безбедност во заедницата“ се поврзува со подобрувањето на квалитетот на живот и сигурноста во заедниците преку социјална кохезија и општествена интеракција. Со други зборови речено, овој термин го опфаќа патот за коегзистенција на најразлични политички, културни и социјални групи. Питер Скиерс (Peter Squiers) смета дека проблемот на криминалитетот не е одговорност само на полициските органи, туку и на други субјекти во општеството кои се надвор од безбедносните структури на државата (Стефановска & Гогов, 2015:39).

1.5. Закани за безбедноста во заедницата

Под сигурни и безбедни средини за живеење се подразбираат природната и општествената околина во која луѓето живеат и работат без чувство на страв и закани, па оттука се' она што предизвикува спротивен ефект директно има влијание по нивната безбедност. Влијанието кое го има човекот во средината во која живее и неговото поведение претставуваат главен предизвикувач на чувство на страв. Меѓу нив најчести се стравот од закани и напади врз животот и телесниот интегритет на личноста, врз имотот и друго. *Криминалот, нарушувањето на јавниот ред и мир и чувството на страв од криминал* претставуваат основни загрозувачи(закани) по безбедноста во заедницата (Стефановска & Гогов, 2015:42).

Криминалот како општествена појава не може да се разгледува како статистичка бројка во органите на казненосудниот систем. Сепак, одредена статистика мора да постои затоа што истата ни дава основни индикатори за стапката на криминал на точно одредено место во заедницата. Начинот на справувањето со криминалот – преку анализа само на сторителот на кривичното дело и неговата одговорност може да даде само краткорочни резултати и истото ќе има влијание само по него, во смисла да биде спречен да врши нови кривични дела со тоа што ќе биде лишен од слобода. На борбата против криминалот потребно е да се одговори со нестандартни мерки. Новите криминолошки теории сметаат дека казненосудниот систем не може сам да го реши криминалот и да ја намали неговата стапка. Репресивните политики и мерки на казнените системи на државите со кои треба да се врши општествената контрола на криминалот се покажаа како неадекватни во намалувањето на неговата стапка. Криминалот и неговата појава е

тесно поврзан со социо-економските, политички и културни услови во едно општество, па поради тоа истите влијаат врз неговата појава. Процесите на урбанизација на големите градови, миграциите и слично, можат во многу да влијаат врз стапката на криминалот. Уште повеќе, слабото образование, недостатокот на разбирање и поддршка во заедницата водат до социјална дезорганизираност што директно влијае врз стапката на криминал. Доколку ја земеме во предвид чикашката школа која смета дека одредени карактеристики на градот влијаат врз криминалот и појавата на девијантни однесувања, тогаш може да се каже дека теоријата за дизајн на околината/средината и нејзиниот архитектонски изглед има голема улога во справувањето со овој проблем. Истата може во многу да ја намали стапката на криминал во истата средина. (Стефановска & Гогов, 2015:43).

Чувството на страв од криминал во заедницата во која живеат луѓето може да биде индикатор дека безбедноста таму е на ниско ниво. Исто така, зголемената стапка на криминал не значи дека и стравот се зголемува право-пропорционално. Според некои статистички податоци во Соединетите Американски Држави во период од 1995-2005 година, стапката на виктимизација на насилство и деликти против имотот бележи намалување, но стапката на страв не се намалува (Стефановска & Гогов, 2015:44).

Не смее да се занемари фактот дека стравот од поедини градски зони и простори не е страв од самото физичко опкружување, туку од луѓето и нивното однесување. Воочено е дека просторите коишто предизвикуваат чувство на страв не се секогаш простори во кои се случуваат инциденти, но можноста да се случат се доста големи.

Градот само може да даде или не погодно тло за развој на несакани настани од различен карактер и создавање на лично чувство за небезбедност. Укажувањето на таквите зони и простори и пронаоѓањето на мерки за превенција и подобрување на состојбата е пожелно во секој случај. Мерењето на стапката на криминалот на национално и локално ниво не секогаш е доволно прецизно затоа што полициската и судската статистика само делумно ја одразуваат реалната состојба на терен, па затоа потребно е да се спроведуваат најразлични студии кои би го истражувале токму овој проблем со урбаната безбедност. Најдобрата можна стратегија за решавање на овој проблем се базира во создавањето на простор кој би бил повеќефункционален, а не монофункционален. Планирањето на простори за мешовита намена, односно комбинацијата со домување, јавни услуги, комерцијални и бизнис дејности и забава овозможуваат “животност“ на соседството 24 часа во денот. Со таквата зголемена

присутност на граѓаните и подобрата општествена контрола, генераторите на страв и небезбедност постануваат помалку доминантни или во потполност се елиминираат. При реконструкцијата на градските зони на пример, во пренамената на напуштените индустриски капацитети на градот во други намени, се води сметка за изградба и формирање на некои нови институции од културен карактер кои ја зголемиле атрактивноста на тој простор/зона. Тој простор би постанал попривлечен за поголем број на посетители. Ваквата синергија е подеднакво привлечна како за оние коишто работат во таа зона од градот, за посетителите, а и за оние коишто живеат и домуваат во истата. (Hristic, 2010).

Односот помеѓу градскиот живот, јавната безбедност и урбанизмот, подразбираат важни елементи како што се сознанијата за постоечките проблеми, соочувањето со истите и нивно решавање во пракса. Урбанистичкото планирање ги надминува традиционалните модели за намената на површините, зонирањето и урбаниот дизајн и ги интегрира економските, социјални, еколошки и културолошки компоненти. Доброто управување со урбаните простори подразбира ефективен и ефикасен одговор на проблемите во заедницата, а го врши демократски избраната власт која одговара за својата работа на општеството и интензивно соработува со него.

Да се планира град или некој негов дел и воедно да се создадат услови за превенција на криминал, подразбира посветување на поголемо внимание на ориентацијата на објектите а посебно на слободните простори како што се пролазите, станиците за јавен градски превоз, парковите, паркинзите и слично. Анонимноста на амбиентот/опкружувањето, гломазноста и непримерените размери во просторот, пренаселеноста или преголемата густина, лошиот дизајн, недоволниот и прескап јавен градски превоз, недостатокот на јавните служби и сервиси и слично, можат да создадат впечаток на потценетост и нееднаквост на една населба/соседство. Во таквото опкружување може полесно и побрзо да се концентрира сиромаштво, невработеност, дискриминација, појава на криминал и хулиганство. Затоа, безбедноста и контролата постана опсесија на современите градови, барем во некои негови поексклузивни/побогати зони/соседства (Hristic, 2010).

Мапирањето на “опасните точки“ во одредени населби/соседства и деталната анализа на криминалот, можат да бидат многу од корист. Собирањето и презентирањето на информации за изградениот простор и степенот на ризик кој истиот го сноси во смисла на безбедноста на граѓаните е неопходна додатна активност.

1.6.Криминалитетот и миграциите во градот Скопје-статистички податоци и анализи

Со оглед дека оваа докторска дисертација во своето просторно истражување го опфаќа градот Скопје, добро е да се наведат некои основни моменти околу криминалитетот во градот Скопје и досегашните статистички податоци. Стефановска и Гогов (2015) во своето истражување: „Улогата на заедницата и на полицијата во превенција на криминалитетот-состојби во градот Скопје“, во глава Четири изнесуваат статистички податоци по ова прашање и имаат дадено своја сеопфатна анализа на оваа тема.

Неповолните економски услови, сиромаштијата, лошиот квалитет на живот и нееднаквоста кај граѓаните имаат влијание врз безбедноста и чувството за страв од криминал. Според една студија: „Богатството и сиромаштијата во Република Македонија 2008-2012“ година, покажува дека стапката на апсолутна и релативна сиромаштија е во континуиран пораст и Република Македонија ја вбројува како највисоко рангирана држава според стапката на нееднаквост во регионот. Лошата економска состојба ги мотивира граѓаните да посегнат по недозволените средства за задоволување на нивните потреби. Според некои гледишта, добрата социјална политика е предуслов за добрата криминална политика. Таа претставува основен предуслов за квалитетен живот на граѓаните. Услугите на државниот систем за социјална заштита се насочени кон ранливите категории граѓани, кои се изложени на социјални ризици и ризици од најразличен друг карактер. Со оглед на тоа дека безбедноста во градот се поврзува со ризиците кои влијаат врз криминалитетот и нарушувањата на јавниот ред и мир, преку политиката на справување со ризиците може да се увиди колку општеството вложува во отстранувањето и намалувањето на истите тие ризици (Стефановска & Гогов, 2015:97-98).

Друг аспект претставуваат миграциите и движењето на населението од периферијата на државите во градот. Слично на ова, оваа тема се истражува посебно од почетокот на 20-тите години на минатиот век со зголемениот бран на имигранти во САД. Проучувањето на криминалот на доселениците разви неколку теоретски пристапи кои вршат објаснување на негативните последици од миграционите движења. Предизвиците со кои се соочуваат доселениците (адаптирање, културни и религиски разлики, нерешените станбени прашања и друго) предизвикуваат негативни последици по

старото население. Тоа е реален проблем. Чикашката школа, теоријата на културен конфликт и културен расчекор и теоријата на субкултура, се главните теории коишто ги проучуваат миграциите како негативен фактор кој ја условува појавата на криминалитет.

Статистичките податоци покажуваат дека процесот на движење на населението во градот Скопје и скопскиот Регион е во благ пораст во континуитет. Со секоја година, бројот на население се зголемува во просек по 2000 жители. Покрај ова, зголемен е бројот на доселување на странци во главниот град. Во следната табела се прикажани статистички податоци за периодот од 2009-2013 година:

Табела-статистика. Движење на населението во градот Скопје и во скопскиот Регион.

	2009	2010	2011	2012	2013	Вкупно зголемено насел.
Скопје	530.258	532.629	535.065	537.478	540.160	9.902
скопски	601.057	604.298	607.502	610.775	614.254	13.197

(Стефановска & Гогов, 2015).

Добро познато е дека градот Скопје е проектиран за максимално 300.000 жители. Моменталниот број е двојно поголем. Индивидуалниот простор за живеење се повеќе се стеснува и со тоа густината на населението се зголемува. Ова има директно влијание по квалитетот на живот на граѓаните. Затоа овде е важно да се потсети на архитектонскиот дизајн на урбаниот простор во градот. Попрецизно речено, станува збор за теоријата/концептот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговите предности. Застапниците на оваа теорија сметаат дека физичкото опкружување на одредени делови од урбаниот простор претставуваат основни причини за појавата на криминал на тоа подрачје. Подетално овој концепт се обработува подолу во трудот.

ДЕЛ IV

1.КАТЕГОРИЗАЦИЈА НА ГЕНЕРАТОРИТЕ НА КРИМИНАЛОТ И ОСНОВНИ ЧЕКОРИ ВО СОЗДАВАЊЕТО НА БЕЗБЕДНА СРЕДИНА

Под терминот „генератор на криминал“ се подразбира одредена локација чиешто користење од страна на одреден број корисници доведува до можност за појава на нелегална активност која е поголема од просечната.

Елементите на околината можат ненамерно да постанат генератори на криминал. Посебно тоа зависи од локацијата, видот и врската на одредени луѓе. Генераторите можат да ја охрабрат интеракцијата на истите со тоа што некои можат да бидат жртви, а некои сторители. Самата идентификација на секој генератор на криминал поединечно, е од посебна важност во анализирањето на причинско-последичните врски и изнаоѓањето на соодветна стратегија и решение. Со поврзувањето на локацијата на сите генератори со целата структура на околината, и тоа на каков начин и од кого се користи истата, е можно да се изнајдат причините за појавата на одредени модели на криминал.

Генераторите на криминал можат да се категоризираат на следниот начин:

-*познати генератори на криминал* – жешки точки(hot spots) или зони во кои појавата на криминалот е честа; пример: познати места на трговија со дрога.

-*помошни генератори на криминал* – јавни или приватни објекти и елементи кои постојано ги привлекуваат потенцијалните жртви и сторители; пример: отворени простори, паркови, јавни институции, образовни установи и др.

-*подвижни генератори на криминал* – системи или инфраструктурни објекти кои имаат посебно изразена циркулација на луѓе; пример: метроа, автобуски станици, пешачки патеки или зони за пешачење, паркинг зони за автомобили.

-*генератори на криминал што шират страв* – места коишто предизвикуваат инстантен страв од појава на криминал; пример: напуштени улици, тротоари, гаражи и друго (Gardiner,1978:37,38).

Gardiner (1978) и неговиот процес на планирање на безбедна средина/околина определува 8 чекори. Првиот чекор е *таргетирање на точно определена област* што ќе биде предмет на обработка. Овој чекор распознава три гранични области што треба да се разработат:

1) природни физички карактеристики на областа и карактеристики создадени од човекот што ја конституираат структурата на дотичната средина, како што се: реки, патишта, влезови;

2) социо-економски карактеристики: препознатливи населби, концентрација на расни и етнички групи;

3) постоење на државни институции: полициска станица, противпожарна станица, образовни центри, болници;

Во комбинација со овие три карактеристики се влијае врз дотичната околина и начинот како истата се користи од жителите.

По идентификацијата/мапирањето/таргетирањето на точната област/населба/околина се пристапува кон вториот чекор: *собирање на податоци и додатни информации категоризирани во три делови: а) урбанистичко планирање и дизајн, б) криминална статистика и в) демографски информации (Gardiner, 1978:44).*

Урбанистичкото планирање и дизајн потребно е да содржи податоци за инфраструктурните решенија во дадената област, плановите за градење во истатата, големината и интензитетот на циркулација на население, инфраструктурни празнини и друго. Криминалната статистика служи за стапката на криминал во дотичната област. Во овој дел потребно е да се посвети внимание и да се наведе живеалиштето и на сторителот на кривично дело и на жртвата, со цел да се детерминира движењето на сторителот. Демографските информации се потребни за да се соберат познавања за старосната, расна и етничка структура на населението што живее во дотичната област на истражување.

Третиот чекор е *анализа на сите дотогаш соберени податоци*. На овој начин се овозможува да се пронајде која е поврзаноста помеѓу физичкото опкружување во дадената средина и нејзината употреба т.е. до кое ниво одредени зони се користат или воопшто не се користат од страна на жителите. Понатака, целта е да се дознае кои елементи од средината најверојатно придонесуваат за одредено криминално поведение, односно се негов генератор. Тоа треба да донесе до четвртиот чекор – *пронаоѓање на можните генератори на криминалот*. Откако тие ќе бидат детектирани и мапирани, се пристапува кон петтиот чекор – *пронаоѓање на алтернативни стратегии и решенија*. На пример, доколку во некое населено место има забележано повисока стапка на криминал, а во непосредна близина има фреквентна автобуска постојка и неконтролиран број на население коешто доаѓа и ја напушта таа населба. Проблемот е

детектиран во автобуската постојка затоа што голем број на сторители на кривични дела ја користат истата и делата ги вршат во нејзина непосредна близина. Така, логичен би бил одговорот на тој проблем да биде во релокација на автобуската постојка со што фреквенцијата на луѓе ќе се намали на едно нормално ниво. Но, сега следува и шестиот чекор од процесот – *безбедносен план и програма за дотичната средина*.

Планот и програмата за безбедност во дотичната средина треба да ги земе во предвид финансиските трошоци за целиот проект, да има потенцијална можност за прифаќање од страна на градските власти, потенцијална можност за прифаќање на самите жители и интегрирањето во градските урбанистички планови и програми да биде лесно (Gardiner,1978:47).

Седмиот чекор – *имплементација на програмата или планот* во себе подразбира претходно исполнети услови преку соодветни правни акти и промена во дотогашната урбанистичка политика на градот.

Осмиот и последен чекор – *мониторирање и евалуација* треба да биде спроведен од страна на тим од професионални лица во областа кои што дотогаш имале искуство во слични проекти и евалуации. Во тимот од професионалци задолжително треба да има лице со искуство од областа на безбедноста на околината/средината и нејзиниот дизајн. Програмата за евалуација потребно е во себе да содржи прашања од типот:

-„Дали имаше намалување на криминалот? Доколку има, кои видови криминал се намалија и во кои зони од населбата/округот?“,

-„Дали околината се користи поинаку, од кого и за која цел?“,

-„Дали односот полиција-заедница е дополнителна причина за промените?“,

-„Дали има промени во висината на недвижностите во населбата/округот?“,

-„Дали се чувствувате побезбедно откако се случија промените во околината?“.

Она што е многу важно покрај другото е да се провери каква е безбедносната состојба и во средината која ја опкружува реформираната/изменета населба/округ и дали таму има некои промени во поглед на стапката на криминал.

Овој проект за безбедна околина потребно е да биде добро организиран, финансиран и применет. Најпрвин, потребно е проектот да биде дефиниран на колку голема територија ќе се примени. Дали таа територија опфаќа едно помало маало, повеќе градски блокови или поголем градски округ? Таквите проекти можат да се применат врз:

-проекти за зачувување на соседството/населбата;

-сеопфатни градски мастер планови;

- станбените проекти за домување;
- образовни институции и културни центри;
- комерцијални и индустријски комплекси.

Покрај ова, овој вид проекти може да бидат наменети и за системите за поддршка на урбаните средини како што се:

- јавниот транспорт во урбаните средини, сервисите за испорака на услуги;
- паркови и зони за рекреација (Gardiner, 1978:56).

Главните извори за финансирање на овој вид проекти доаѓа од државните фондови, градските власти, а понекогаш и од страна на приватниот бизнис сектор. In ultima linea, за овој вид проекти коишто се однесуваат на безбедноста во урбанизираните подрачја, приватниот сектор може да биде главниот катализатор на промени.

Со оглед на тоа дека криминалот игра главна улога во процесот на пораст или распаѓање на градовите, доколку истиот се редуцира и се контролира, економските бенефити можат да се очекуваат како во приватниот, така и во јавниот сектор. Предностите за живот во населени места отпорни на криминал се очигледни. Таквите места коишто успешно се справуваат со овој феномен можат да привлечат нови финансиски инвестиции.

На локално ниво, главни учесници треба да бидат претставници од канцелариите на градоначалниците на општините или од советите на општините, полициски претставници коишто својата работа ја вршат на територијата на дадената општина, жители на општината, и соодветни приватни бизнисмени коишто својот капитал го инвестираат во таа општина.

Овие генератори на криминалот, вака објаснети, се во функција да ни помогнат преку еден објективен пристап да можеме да ги пронајдеме слабите аспекти во одредени подрачја од урбанизираните градски средини во коишто постојат посериозни безбедносни прашања со коишто се соочуваат жителите на тие места.

ДЕЛ V

1. CPTED МЕТОДОТ И НЕГОВИТЕ ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ

Првото нешто што треба да се разбере е дека јавниот простор...примарно не е чуван од страна на полицијата, иако таа има обврска за истиот да го чува. Тој е чуван од сложена, скоро несвесна мрежа на волонтерска контрола и стандарди помеѓу самите луѓе...Не постои толку голема количина на полиција која може да спроведе цивилизираност онаму каде што истата е распадна. (Jacobs, 1961)

Како што погоре споменав, теоријата за превенција на криминалот во дадена средина/околина произлезе уште во 60-тите години на минатиот век од делото на Jane Jacobs, „Смртта и животот во големите американски градови“, поточно во 1961 година, а потоа и од делата на Elisabeth Wood „Дизајнирање на домовите - социјални аспекти“ од 1961 и „Социјални аспекти на домувањето во урбанистичкиот развој“ од 1967 година. Jacobs беше првата која тврдеше дека активниот и функционален живот на улиците може да ги намали можностите од појава на криминал. Во 1971 година, Jeffrey C. Ray, професор на катедрата за криминологија на државниот универзитет во Флорида, САД, излезе со новиот термин - **CPTED – превенција на криминал преку дизајн на околината**, термин којшто во денешни рамки се користи во сите нови трудови од оваа област во криминологијата (Teran, 2011:29). Неговата работа се базира повеќе на психологијата на човекот, улогата на физичката околина и неговото однесување. Концептот под името CPTED и неговиот интердисциплинарен пристап произлезе од искуството што Ray го имал со проектот за обнова на едно училиште во државата Вашингтон во САД. Главната идеја беше дека со отстранувањето на потенцијалните услови и прилики за криминал, истиот нема да се случи (Bre Trust, 2005:15; Ray, 1977:45; Ray, 1996:5; Shamsuddin & Hussin, 2013:237).

Jeffery C. Ray (1969), во *Превенција и контрола на криминалот преку инженерство на околината*, ги наведува своите претпоставки за начинот на превенција на криминалитетот:

-Криминалот не може да биде контролиран преку мерки коишто се дизајнирани само за индивидуалните извршители на криминал, туку преку видоизменување на околината во која истиот се случил;

-Превенцијата, а не рехабилитацијата мора да биде главната грижа на криминолозите;

-Со оглед на досегашното целокупно знаење, ние не знаеме да ги рехабилитираме сторителите на казнени дела;

-Казнувањето е многу моќно средство за контролирање на поведението;

-Причините за криминалот треба да се најдат во поведението на поединците во моменталната состојба на околината и идните последици од таквото однесување;

-Криминалното однесување најдобро може да се контролира преку директни средства кои влијаат на самото криминално однесување;

-Програмите за контрола на криминалот мора да се фокусираат на криминалот пред да се случи, а не откако ќе се случи (стр. 410).

Една година после Ray, архитектот Oscar Newman излезе со терминот – *одбранбен простор*, по којшто е широко познат во научната заедница која што ја истражува проблематиката на превенција на криминалот. Сите овие претходно наведени автори го разработуваат истиот криминолошки проблем – превенција на криминал и секој од нив има свој посебен пристап којшто сепак, не се разликува во големи мерки. Како и да е, доминацијата на Oscar Newman во оваа област помеѓу останатите автори е неспорна.

Oscar Newman во неговата студија за проектите за јавни домувања во 60-тите години на 20-ти век, пронајде директна врска помеѓу урбаниот дизајн на околината и стапката на криминал. Тој дојде до тоа дека de facto објектите за домување коишто спаѓаат во групата - висококатници и во себе вклучуваат лобија, лифтови и отворени простори кои се изолирани од визуелниот природен/спонтан надзор на јавноста, бележат многу поголема стапка на криминал отколку објектите коишто се вбројуваат во групата – нискоградби. Неговиот став беше дека е неопходно градските населби да се урбанизираат на тој начин што ќе бидат под постојан природен надзор за јавноста. Како последица на тоа, Oscar Newman ги наведе трите важни фактори:

-територијалност;

-природен надзор; и

-слика или милије (Kuala Lumpur City Plan 2020, 2008).

Територијалност. Теоријата на одбранбен простор на Oscar Newman подразбира дека луѓето сами ја определуваат и ја бранат својата територија. Само добриот дизајн на околината може да ги охрабри луѓето во изразувањето на нивните територијални нагони

и одбрана на истите од непосакуваните странци. Така, ќе може да се распознае кој простор кому му припаѓа – некој би бил целосно приватен, некој би бил споделуван со дозвола од сопственикот на истиот, а додека пак, некој би бил од јавен карактер (Geason & Wilson, 1989:5; Crowe, 2013:27-29).

Природен надзор. Жителите се во можност да ги надгледуваат полу-јавните и јавните простори во нивната заедница и да ги воочат оние фактори кои се потенцијален катализатор за појава на криминал.

Слика или милије. Сликата за тоа како изгледа една заедница е од големо значење. Во периодот пред Newman да започне да работи на своите проекти, јавните домувања во САД немале многу позитивна слика кај луѓето.

За успешна имплементација на концептот на одбранбен простор постојат неколку услови коишто треба претходно да бидат исполнети:

- граѓаните мора да чувствуваат дека има проблем со криминалот во нивната заедница;

- инволвираните страни, жителите, полицијата, граѓанските заедници не треба да имаат меѓусебен анимозитет, туку потребна е синергија;

- уште од самиот почеток треба да има заеднички консензус за целите поставени од инволвираните страни;

- владините агенции мора да бидат учесници во процесот и да имаат своја одговорност;

- со заеднички напори да се пронајдат точките на фрикција помеѓу учесниците во процесот за полесно да се отстранат постоечките проблеми; и

- граѓаните мора да бидат подготвени да прифатат одговорност (Geason & Wilson, 1989:12).

Во најчесто наведуваниот список со услови коишто се потребни за успешно справување со потенцијалните криминалци и намалувањето од таквата можност, може да се сретнат следните:

- влезовите и излезите од објектите за домување да бидат видливи од улицата;

- осветлувањето во заедницата треба да биде значително изразено во ноќните часови за да се одврати потенцијалниот сторител на криминал;

- игралиштата за деца и парковите треба да бидат видливи од прозорците на домовите;

- сите единици за домување треба да бидат јасно нумерирани;

-слепите улици, односно *cul-de-sac* улиците го контролираат влезот и излезот од мини-соседствата;

-полициските патроли имаат можност да вршат контрола во сите делови од населбата, без пречки;

-достапност на сите јавни сервиси за жителите во секое време и нивна навременост;

-постоење на претходно објавени програми и водичи за превенција на криминал достапни за сите жители на заедницата.

Промените коишто ќе ги претрпи одредена средина преку почитување на овие принципи ќе бидат од перманентен карактер. Ова во смисла на тоа дека за концептот нема потреба од програми на државните институции кои во себе ќе содржат голем финансиски трошок и многуброен кадар на луѓе. Сето тоа може да биде подржано преку нискобуџетни програми коишто досега се имаат применувано, како што е на пример програмата - *надгледувачи на населбата*.

По *дефиниција*, CPTED претставува еден вид филозофија за превенција на криминалот врз основа на добриот дизајн и ефективното користење на урбанизираната средина што доведува до намалување на стравот и можноста од појава на криминал, како и за подобрување на квалитетот на живот. Употребата на CPTED е наменета за негување на позитивна социјална интеракција меѓу жителите кои што живеат на одреден простор. Акцентот е ставен на превенцијата, наместо стравот и казнувањето. Овој метод овозможува природна контрола на пристапот, природно набљудување, територијално засилување и квалитет на живот во околината каде што се живее (Monchuk, 2016:46; Park, 2008:4; Ibarra, No.d.:10; Bell & O’Kane, 1977; Laufer & Adler, 2013:456; Prevatt, 1998:7).

Овој метод има своја т.н. *прва* и *втора* генерација. Во првата генерација, CPTED методот ги вметнува принципите за дизајн на физичкото опкружување во дадена област/околина се’ со цел да се минимизира можноста од појава на криминогено однесување. Тоа воедно го засилува позитивното однесување на луѓето. Доколку методот е адекватно применет, допринесува до намалување на криминалот и присуството на стравот кај луѓето од истиот. Втората генерација на CPTED методот претставува едно продолжение и надополнување на првата генерација при што дава акцент на социјалната и културна динамика одделно за секоја урбана населба (Saville &

Cleveland, 1997). Социјалната кохезија ја промовира идејата за фактот дека легитимните граѓани коишто го почитуваат правниот поредок имаат и одговорност во целиот процес. Овде се мисли на најразличните настани, состаноци и социјални програми коишто имаат улога да ја подигнат *свесноста* кај колективната заедница и нејзините вредности. Овие здружувања на граѓаните се ефективен метод за да се развие и рашири таквата социјална кохезија. Додека врските коишто постојат во една заедница се сами по себе витални за превенцијата на криминалот во истата, неопходно е да се даде до знаење дека заедницата нема да биде изолирана од останатите надворешни заедници. Ваквата заедница која во себе има воспоставено добри односи помеѓу своите жители, вообичаено е да воспоставува позитивни врски и со заедниците што се нејзини соседи (Fisher, No.d).

Со други зборови, првата генерација на методот развива стратегии за да го превенира криминалот во одредено место и можноста од негово инфилтрирање внатре во дадената целна средина, додека пак, втората генерација на методот има улога да врши превенција на покачувањето на стапката на криминал во една дадена средина.

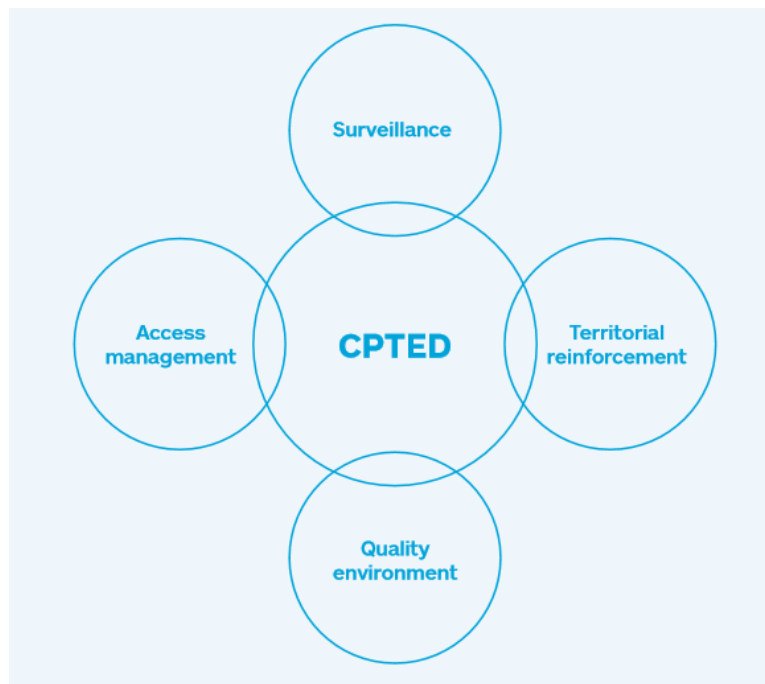
Претходно споменав дека физичките карактеристики на дадена околина можат да влијаат на можноста од појава на криминал. Овие карактеристики можат да влијаат на перцепцијата на потенцијалниот сторител на криминал за тоа колку е висока веројатноста од успешното извршување на неговиот криминален акт. Исто така, тој ги зема во предвид и следните прашања:

- Колку е лесно да се влезе во зоната/просторот/областа?
- Колку се ранливи т.н. мети за криминалците?
- Колкави се шансите за да се биде виден од околните случајни минувачи или жители?
- Доколку ме видат, на кој начин би реагирале луѓето?
- Дали постои брз и ефективен излез/пат по којшто може да се напушти местото кадешто е извршено криминалното дело (Health Promotion Agency, 2015:8)?

1.1. Основни принципи/стратегии

CPTED методот се темели на четирите принципи/стратегии:

- 1) природен надзор/набљудување;
- 2) природна контрола на пристап;
- 3) територијалност; и
- 4) одржување (Crowe, 1991,2000; Crowe, 2004:83; Crowe & Zahm, 1994).

Слика бр.15. Стратегии/принципи на CPTED методот.

(http://www.alcohol.org.nz/sites/default/files/field/file_attachment/2.0%20AL634%20CPTED_Guidelines_Nov%202015_Online.pdf)

1.1.1. Природен надзор/набљудување

Спонтаниот или природен надзор според овој метод треба да биде колку што е можно поголем и да опфаќа поголема територија. Способноста да се види што подалеку обезбедува можност за подобро природно набљудување. Максималното природно набљудување го зголемува чувството на безбедност и ја одвраќа секоја можна закана. Посебен аспект кој што се издвојува овде е *осветлувањето на просторот/областа*.

Осветлувањето само по себе не превенира криминално однесување, но може да овозможи да се осветли местото каде што се врши кривично дело, со што би им овозможило на легитимните жители да ја видат потенцијалната закана (Parker, 2000:15; Bryan & McProy, 1996; Purgura *et al.*, 2004:218). Осветлувањето дава можност за „избор“ да се оди напред бидејќи жителите можат да видат јасно дека патот е чист и без опасност. Тоа ја зголемува безбедноста и надзорот, а од друга страна, ги намалува криминалните злодела.

Природниот надзор генерално се постигнува со употребата на соодветно осветлување, минијатурни огради коишто го разграничуваат имотот на жителите, избегнување на моментот да се создаваат места коишто ќе бидат прикриени од останатиот дел од населбата (City of Portland. Auditor's Office, No.d.; Vacaioa, No d.:43; Atmakur, 2010:14).

Вредноста на осветлените улици за безнадежните *сиви зони* расте во осигурувањето дека тие ќе им понудат на луѓето коишто имаат реална потреба да ги користат тротоарите или пак посакуваат да ги користат, а додека пак, недостатокот на осветлување ќе ги оттурне од намерата да го сторат тоа. (Jacobs, 1961:42; Atkins, et al., 1991:1-2).

Осветлувањето во населените места мора да задоволува минимум стандарди:

- дали осветлувањето е доволно силно за време на ноќните часови;
- дали истото е добро услогласено;
- дали истото е поставено на точна локација од каде што ќе се обезбедува рамномерна распределеност на светлината; и
- постојано одржување на осветлувањето и отстранување на евентуални дефекти на истото.

Од теоретски аспект гледано во својот „најгруб“ смисол, *набљудувањето* се дефинира како систематско следење и набљудување на луѓе или групи на луѓе со цел да се управува со нивното однесување во заедницата. Никој поединец во заедницата не може да остане имун на тоа. Со оглед на тоа дека системот на државата поседува ограничени капацитети и не е единствен дел од системот на контрола на криминалитетот, овој вид контрола на граѓаните се префрла и на други приватни институции и разни јавни агенции (Monahan, 2011:498; Гарланд, 2007; Evans, 2011:184-

185). Секако дека во смисла на CPTED методот, кога станува збор за набљудувањето, се мисли на неговиот спонтан карактер.

Набљудувањето порано е вршено од страна на организирана група жители во градските населби. Целта била да се запре појавата на криминал во населбата преку директно вклучување на точно одредени лица-жители од дотичната населба коишто ќе имаат за задача да пријават било каков настан од криминална природа до надлежните локални власти. Во САД, т.н. *надгледувачи на населбата* се појавија во периодот на 60-тите години на 20 век како одговор на силувањето и убиството на Кити Ценовезе од Квинс, Њу Јорк. Луѓето станале бесни на фактот дека и покрај десетината очевидци на тоа монструозно дело, никој од нив не реагирал соодветно. Поради тоа, жителите од градските населби се организирале самостојно и определиле свои *набљудувачи* коишто имале за задача да го пријават секое сомнително лице и активност во нивната населба (Bennett & Farrington, 2008:10; Hanna, 2004:68).

Слика бр.16. Знак - Внимание! Набљудувачи на населбата – Нашите соседи набљудуваат.

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a1/Neighborhood_watch_sign.JPG)

Покрај шемите за набљудување на соседството, често се застапени и *граѓанските патроли*. Како такви, истите можат да бидат самостојни или дел од некои програми за набљудување. Понекогаш истите се пропратени со придружба на полициски офицери кои заеднички вршат набљудување на одреден простор/место во заедницата. Најчесто

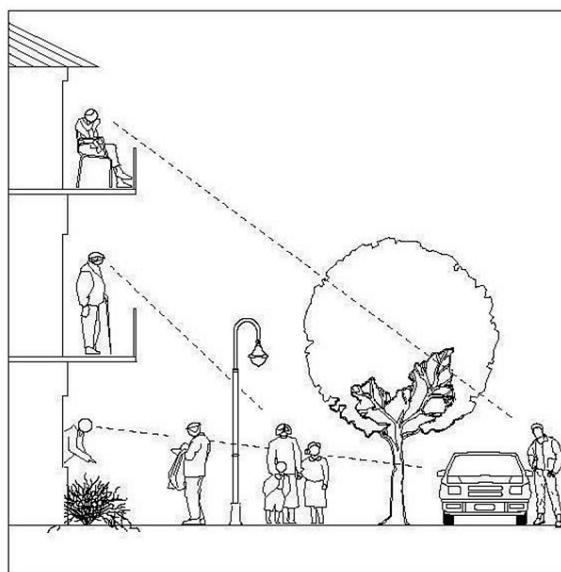
целта на овие патроли е да бидат во интерес на заштита на приватните домови или за идентификување и решавање на некои проблеми во заедницата (Кривокапиќ, 2002).

Насекаде низ Светот надлежните државни институции изработуваат криминална статистика. Така, околу 90% од целокупно пријавениот криминал во Нов Јужен Велс припаѓа на криминал извршен врз сопственоста, односно кражбите во домовите, коишто се застапени со 16%. Полицијата сама не може да го реши овој проблем. Потребно е учеството и на граѓаните во овој случај преку овие програми (Geason & Wilson, 1989).

За да го постигнат посакуваниот ефект, програмите за надгледување на населбата треба да бидат добро организирани, со посредство на локалните полициски станици. За да се започне со таква програма, првото нешто што жителите треба да го сторат е да стапат во контакт со локалната полиција во нивната заедница. Полицијата потоа треба да закаже јавен состанок на кој ќе се повикаат волонтери – жители и координатор за целната територија, кој ќе биде врската помеѓу жителите и полицијата.

Кога луѓето престојуваат надвор во близина на своите домови, тие треба да можат да ги видат визуелно и своите соседи, а и соседите исто така да ги видат нив. Со самото тоа што соседите меѓусебно можат да се набљудуваат, на тој начин можат да се воочат нивните секојдневни постапки и рутини коишто ги прават во текот на денот, што допринесува за оценувањето на нивната личност (Wood, 1961:11).

На следните слики е прикажан начинот на кој се врши спонтаниот/природен надзор (Саздовска – Малиш, 2014).

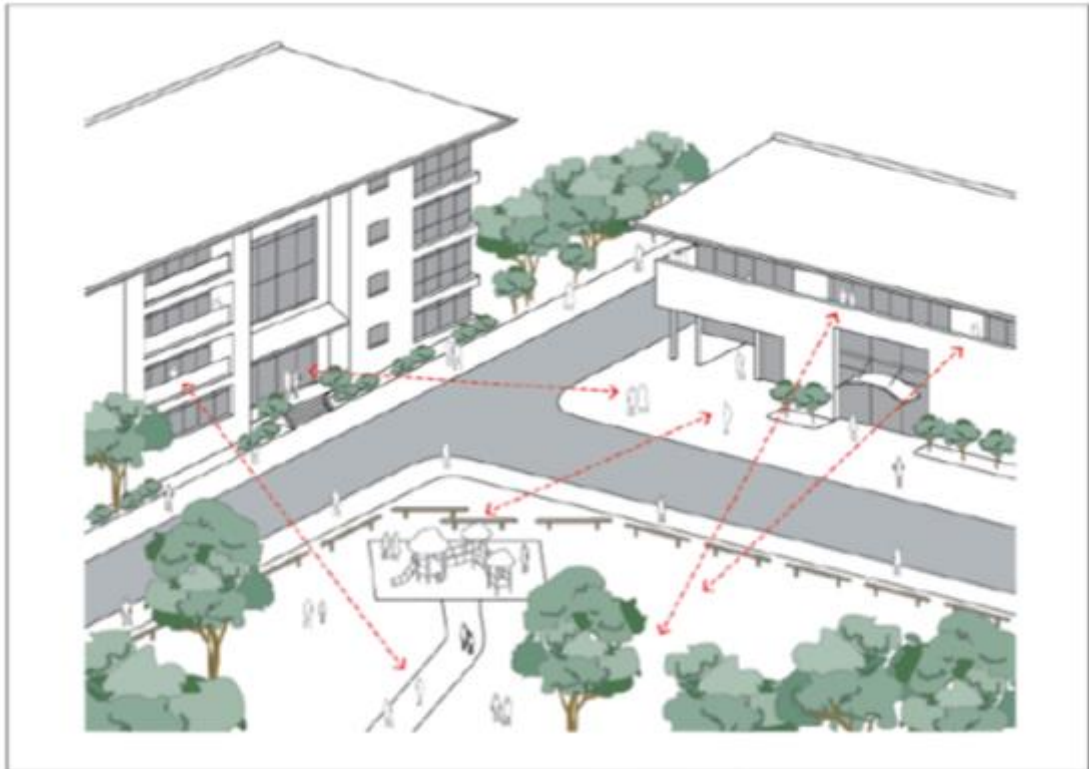

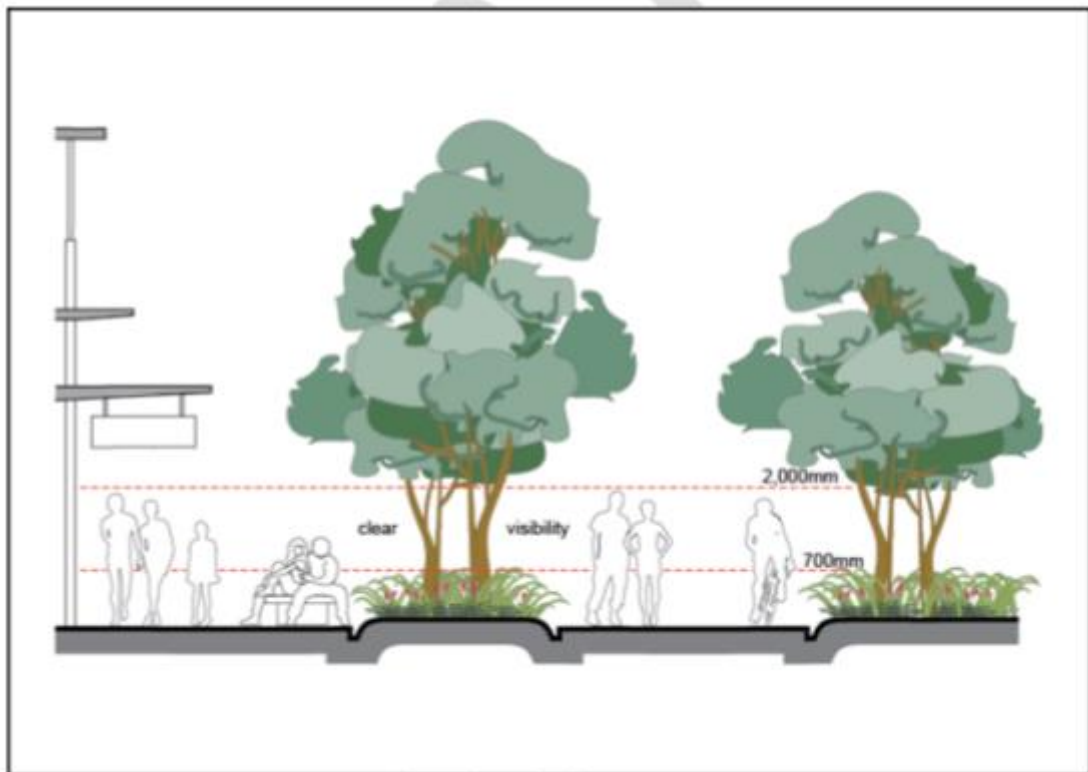
Слика бр.17. Природно набљудување врз улицата од страна на жителите.

(https://www.sourcesecurity.com/docs/moredocs/CPTED_diagram.jpg)

Од сликата бр.17 се гледа дека сите жители на објектот коишто се наоѓаат на приземјето, првиот и вториот кат имаат можност да ги видат останатите луѓе кои што се наоѓаат на улицата. Нешто слично е прикажано и на сликата бр.18, но во овој случај природното набљудување може да се врши и врз паркот којшто се наоѓа во непосредна близина од објектот.

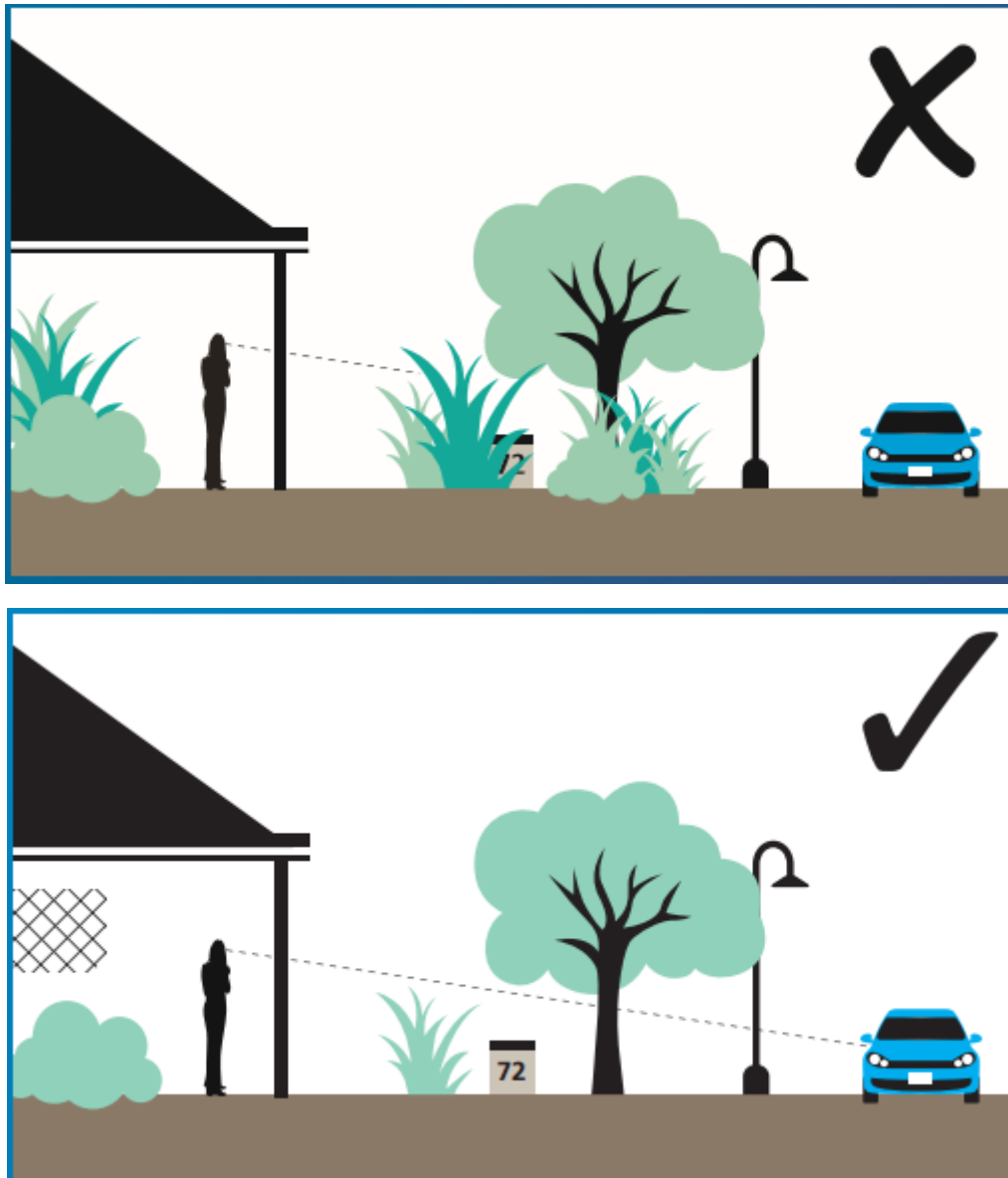

Слики бр.18 и 19. Спонтано набљудување во урбана средина.

(http://www.cairns.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0009/83448/SC6.4-Planning-scheme-policy-Crime-prevention-through-environmental-design.pdf)

На следните две слики е акцентиран еден детал, а тој се однесува во делот на одржувањето. Целата шумска вегетација и сите насади потребно е да бидат постојано одржувани и не смее да се дозволи истите да го нарушуваат спонтаното набљудување. На сликата бр.20 се гледа на кој начин не треба да изгледа шумската вегетација, а додека тоа не е случај и со сликата бр.21.

Слики бр.20 и 21. Непрегледно и прегледно спонтано набљудување.

(<http://www.rockingham.wa.gov.au/getmedia/dd37f6d7-d33e-42cf-a69e-a6b0704aa482/CS-D-CPTED.pdf.aspx>)

1.1.2.Природна контрола на пристап

Контролата на пристап подразбира уреденост на просторот и само по себе дава насоки на луѓето кои што доаѓаат и си одат од тој простор. Тоа се уредува со поставување на најразлични, порти на влезовите и излезите од областа и други бариери (Newman,

1972; Baker, 2005:5). Поставувањето на симболички бариери може да се смета за „помека“ стратегија во превенцијата на криминалот (Midtveit, 2005).

Оваа стратегија ја намалува можноста од појава на криминал со самото тоа што физичкото опкружување дава до знаење дека дотичната област, зона или објект е во приватна сопственост. Покрај ова, на самите влезови кај истите, нагласено е разграничувањето на она што е приватен а што јавен имот (Newman, 1973; Newman, 1996). Затоа и самите прозорци на приватните објекти се практикува да бидат насочени да гледаат токму кон овие делови од населбата со што би се вршело тоа т.н. спонтано набљудување. Во многу случаи, во овој дел се поставуваат и видео камери од најразличен вид со што би се зајакнал надзорот за тоа кој влегува а кој излегува од овие места.

1.1.3. Територијалност

CPTED се карактеризира по концептот што го содржи во себе, наречен „defensible space“ односно принцип на територијалност - жителите ја бранат територијата на којашто живеат. Тоа значи дека поверојатно е било каков криминал да се случи на локација којашто не е бранета, а помалку веројатно да се случи на зона која што има развиено систем на одбрана (Cozens et al., 2005:331).

Оној кој што брани некоја зона или територија, можеби е во негова сопственост, но исто така може да биде и потстанар или вработен. Самиот простор урбанизиран по CPTED методот, мора да пружа добра видливост за сведоците на некој криминален настан, односно да превенира пристап на непосакувани лица (Schneider & Kitchen, 2002:93). Со CPTED, криминалците избегнуваат да вршат криминал во присуство на легитимни граѓани. Сопственоста што е добро бранета му укажува на криминалецот дека во близина може да има присуство од легитимен граѓанин кој што би бил очевидец на некое криминално дело и да повика полиција веднаш. Од друга страна пак, сопственоста што не е бранета му укажува на криминалецот дека никој не го забележува и дека е безбедно за него да изврши кривично дело. Тоа е и главната цел на CPTED: да ја направи секоја локација небезбедна за криминални активности додека исто така, истата локација

да ја направи безбедна за легитимните граѓани, односно да ја намали можноста да се изврши криминал (Oakland Police Department, No d.:4; Parnaby, 2004:24).

1.1.4.Одржување

Колку е по „трошна“ одредена средина/област/населба/соседство, толку повеќе се зголемуваат шансите за појава на т.н. непосакувани „посетители“. Сликата за тоа како изгледа една дадена населба или соседство и одржувањето на истата кажуваат многу и за луѓето-жители коишто живеат таму. Доколку изгледот на едно соседство дава чувство на чистота, уреденост и дисциплина, тогаш и луѓето-жители коишто живеат во истото тоа соседство имаат развиено меѓусебно добра социјална кохезија и одговорност.

Стратегијата *одржување* на околината директно влијае на стравот од криминал во заедницата поради перцепциите на жителите кон одговорноста и грижата за соседството. Овде станува збор и за познатата „теорија на скршен прозор“. Оваа теорија укажува на тоа дека запоставените места повлекуваат со себе насилство од страна на луѓето, додека пак од друга страна, местата коишто се одржувани постојано продуцираат добро однесување и почит кон околината (Cozens et al., 2005:337; Hauser & Baker, 2008; Gabor, 1990:54; Atlas, 2008:65).

1.1.4.1.Теорија на скршен прозор

Слика бр.22. Скршен прозор на напуштен објект.

(<https://static01.nyt.com/images/2011/02/24/nyregion/WINDOWS/WINDOWS-blog480.jpg>)

Во средината на седумдесетите години на минатиот век, американската држава Њу Џерси објави програма под името „Сигурни и чисти соседства“, дизајнирана за да го подобри квалитетот на животот во заедниците во 28 градови. Програмата била финансиски помогната од страна на државата и во делот на полицијата и нејзината улога во заедницата. Промените биле во делот на полициските патроли. Дотогашните патролни служби користеле автомобили во секојдневното извидување на градовите. Новитетот што бил понуден се однесувал во тоа, полициските службеници да не ги користат полициските автомобили кога патролираат и наместо тоа да се движат пешки низ населбите. Сите фактори вклучени во процесот биле ентузијастички расположени во овој поглед и сметале дека тоа ќе придонесе да се намали криминалот во урбанизираните подрачја. Сепак, овој начин на полициски патроли ја намалил мобилноста на полицијата и поради тоа не можела благовремено да одговори на потребите на граѓанине во повеќето случаи кога истата била најпотребна (Wilson, & Kelling, 1982:1; Pretorius, 2015:100).

После период од 5 години откако стартувала програмата, се објавила евалуација за целокупниот проект. Резултатите покажале дека овој вид на патролирање воопшто не успеале да ја намалат стапката на криминал. Од друга страна пак, забележителна е забелешката дека на оние места каде што полициските патроли биле честопати застапени, тамошните жители имале *зголемено чувство на безбедност* за разлика од жителите коишто живееле во останатите места од градот каде што ваков вид патроли не биле присутни. Дополнителна забелешка е што жителите коишто имале поголемо чувство за безбедност имале позитивно мислење за полицијата и начинот на којшто истата си ја врши својата работа. Според ова истражување, овие резултати можеби биле во корист на т.н. скептици за тоа дека пешачките полициски патроли немаат ефект врз намалувањето на стапката на криминал, но сепак мора да се земе во предвид фактот дека од друга страна, жителите каде што овие патроли биле во употреба имале *зголемено чувство на безбедност*. Со самото тоа што овие жители ги гледале секојдневно полициските службеници на терен, сметале дека тоа е доволен факт за тоа дека нивните населби се побезбедни (Wilson, & Kelling, 1982:1).

Сепак, како може едно соседство да биде „побезбедно“ кога стапката на криминал воопшто не се намалила? За да се одговори на тоа потребно е најпрвин да се знае што е тоа што луѓето ги плаши најмногу кога се изложени на јавните места. Голем број од жителите се плашат од ненадеен физички напад на улица од страна на непознато лице. Она што овие пешачки полициски патроли исто така имале за цел е да го покачат нивото на безбедност и јавниот ред и мир во соседствата. Понатака, забележано е дека напуштените и трошни објекти во централните урбанизирани подрачја околу коишто имало зголемена густина на население, имале искршени прозори. Како што минувал периодот, забележано е дека *доколку истите прозорци не биле заменети со нови, ќе се скршат и останатите коишто биле на објектот*. Со други зборови, еден скршен прозор којшто веднаш нема да се замени со нов, е сигнал дека никој не се грижи за истиот објект, па поради тоа кршењето на уште неколку дополнителни прозорци воопшто не претставува проблем - напротив, за деликвентите тоа отсекогаш претставувало забава (Wilson, & Kelling, 1982:3).

Филип Зимбардо, психолог од Стентфорд, во периодот на 1969 година вршел експерименти поврзани со теоријата на скршен прозор. Избрал две локации, едната била улица во Бронкс каде што паркирал автомобил којшто немал регистарски таблички и изледал запуштено. Другата локација била Пало Алто, Калифорнија. Автомобилот на улицата во Бронкс бил вандализиран уште во првите 10 минути од неговото паркирање и тоа од страна на некое семејство, татко, мајка и помало дете. Тие го извадиле акумулаторот на автомобилот. Во текот на наредните 24 часа, сите вредни делови од истиот биле извадени. После тоа започнало вообичаеното уништување. Прозорците еден по еден биле испокршени. Автомобилот пак во Пало Алто, Калифорнија не бил допрен во период од две недели. Потоа Зимбардо со чекан скршил еден прозорец од истиот. За кратко време истиот бил превртен од страна на вандали. Суштината е во тоа дека во првиот случај станувало збор за локација во која има голема густина на население но сепак е запустена и каде што нема големо чувство за сопственоста врз стварите, а анонимноста на жителите е најголем проблем. Во случајот со Пало Алто, ситуацијата се разликува во тоа што сопственоста врз стварите и нивното одржување имаат повисоко ниво на внимание од страна на жителите. Сепак, појавата на вандализам е присутна и во двата случаи (Wilson, & Kelling, 1982:4).

Овде е добро да наведем и едно мое лично искуство. Станува збор за место во градот Скопје во населбата Кисела Вода каде што на адекватно паркинг место веднаш до ноќната улична светилка го паркирам мојот автомобил. Се случи две ноќи по ред да нема осветлување и самото место беше темно и неосветлено. Во текот на третиот ден, после втората ноќ забележав дека еден украсен елемент којшто е дел од автомобилот го нема и е одлепен. Така, дојдов до закучок дека неосветлените места имаат потенцијал за појава на криминал и други опасности. Овој пример можеби одговара да се спомне и кај принципот на осветлување, но поентата е во следното: доколку уличната светилка била заменета веднаш, има голема веројатност дека до овој т.н. вандалски чин и воедно, кражба не би ни дошло. Ова има директна поврзаност со принципот на одржување на самата околина.

Сузан Естрих од правното училиште во Харвард, правела истражување за *чувството на страв* во урбаните населби и потеклото на истото од каде тоа доаѓа. Едно истражување, направено во Портланд, Орегон, индицирало дека од интервјуираните $\frac{3}{4}$ од младата популација се одлучуваат да преминат улица доколку видат дека од нивната страна приоѓаат група на тинејџери. Друго истражување спроведено во Балтимор, тврди дека дури $\frac{1}{2}$ од испитаниците би преминале улица доколку видат само една личност од помладата генерација која што не би им се допаднала на прв поглед. Од испитаниците во проектите за домување - станбени комплекси од пониска градба, на прашањето - „Кој дел од комплексот го сметаат за посебно ризичен?“, одговориле дека тоа се местата каде што помладите се собираат и пуштаат музика во текот на ноќните часови, а спротивно на фактот дека токму на тие места немало регистрирано ниту еден криминален настан. Како одговор на тоа, луѓето се одлучуваат да се избегнуваат помеѓу себе. Понекогаш дури и ќе повикаат полиција. Истата ќе дојде, ќе ги приведе сомнителните лица но, најчесто процедурите и правните регулативи се такви што полицијата не е во можност да стори многу (Wilson, & Kelling, 1982:4).

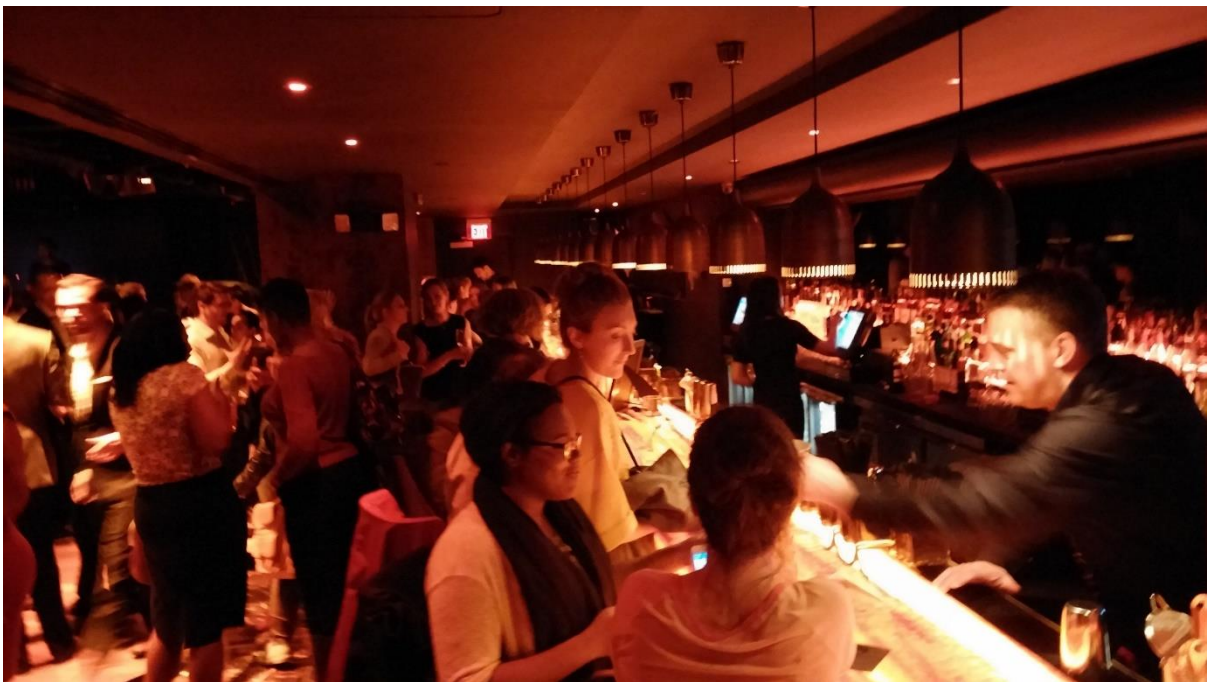

1.2.Примена на CPTED методот кај т.н. лиценцирани простории (популарни места-барови, ресторанти)

Широката природа на CPTED методот дозволува негова адаптација/примена и кај т.н. лиценцирани простории (популарни јавни места во населените градски населби).

Не постои единствена формула за начинот на којшто треба да се дизајнираат овие места. Секое место се разликува и е посебно само за себе. Овде пред се' се мисли на стилот на просторијата и неговата големина. Сепак, постојат основни правила коишто треба да се почитуваат:

- разумните очекувања на муштериите треба да бидат основен приоритет;
- да се обезбеди средина која го олеснува мониторирањето/набљудувањето и менаџирањето внатре во објектот (Health Promotion Agency, 2015:11).

Слика бр.23. Пример за т.н. лиценцирана просторија (бар).

(<https://bakedbecause.files.wordpress.com/2014/04/downstairs-bar-2.jpg>)

Познато е дека некои карактеристики – физички или социјални, на одредени барови и ресторанти можат да го зголемат ризикот од насилство во истиот, а со тоа и да се намали безбедноста за останатите присутни лица. Во физичките можат да се вбројат:

високата температура, слабото осветлување и бучавата. Овие карактеристики ги тераат некои од присутните на агресивно однесување.

Посебна карактеристика за баровите претставуваат висечките шишиња со алкохолни пијалаци коишто стојат позади шанкот и на самиот шанк. Овие шишиња можат во одреден момент да се искористат како потенцијално оружје во случај на физичка пресметка помеѓу муштериите од помал или поголем обем. Пример за тоа како не треба да биде дизајниран еден бар, во делот на шанкот е претставен на следната слика:

Слика бр.24. Типичен шанк во бар.

(http://www.upout.com/blog/wp-content/uploads/10498327_610310659067670_6635430394042233682_o-1000x500.jpg?cdb29b)

На сликата се гледа како од левата страна на шанкот има поставено неколку шишиња и до нив уште неколку чаши, додека од десната страна има поставено само чаши. Нормално, позади шанкот, целиот ѕид е нареден со шишиња. Причината за ваквата поставеност е од естетска и функционална природа. За разлика од овој случај, на следната слика е претставен бар во којшто на шанкот не се поставени стаклени предмети како, шишиња и чаши:

Слика бр.25. Шанк во бар.

(<http://wabsus.com/wp-content/uploads/2015/12/bar9.jpg>)

Со самото тоа што стаклените предмети се отстранети од шанкот, можноста од поголема опасност во случај на појава на насилство е намалена.

Посебен причинител за појава на насилство во овие објекти претставува пренатрупаноста во одредени моменти од денот, а најчесто во ноќните часови. Во тој случај таквата натутканост на муштериите може да биде причинител за појава на тепачки. Затоа голем број од овие локали преземаат мерки за намалување на пренатрупаноста со тоа што обезбедувањето на влезот од локалот не дозволува муштериите да дојдат во таква ситуација.

На почетокот спомнав дека високата температура и слабата вентилација можат да бидат причинител за појава на насилство во баровите. Таа предизвикува нелагодност и непријатно чувство кај муштериите, па при спонтан контакт помеѓу истите, границите на толеранција и рационално размислување се спуштени на многу ниско ниво.

Од ова може да се извлечат следните примери на добро дизајнирани барови и барови каде што дизајнот не е добро извршен.

Во првите спаѓаат:

- барот има одлична видливост и муштеријата може веднаш да биде послужен;
- влезот до тоалетите е лесен за користење и е видлив од страна на послугата во барот;
- самиот бар овозможува лесно движење на сите муштерии;
- самиот бар овозможува лесно движење на целокупната услуга;
- шанкот е издигнат и се наоѓа на централното место во просторијата;
- во целиот објект не постојат слепи агли;
- има поставено соодветен видео надзор;
- во случај да постојат два влеза во објектот, истите можат да бидат набљудувани од страна на целокупниот персонал (Health Promotion Agency, 2015:26).

Во вторите спаѓаат:

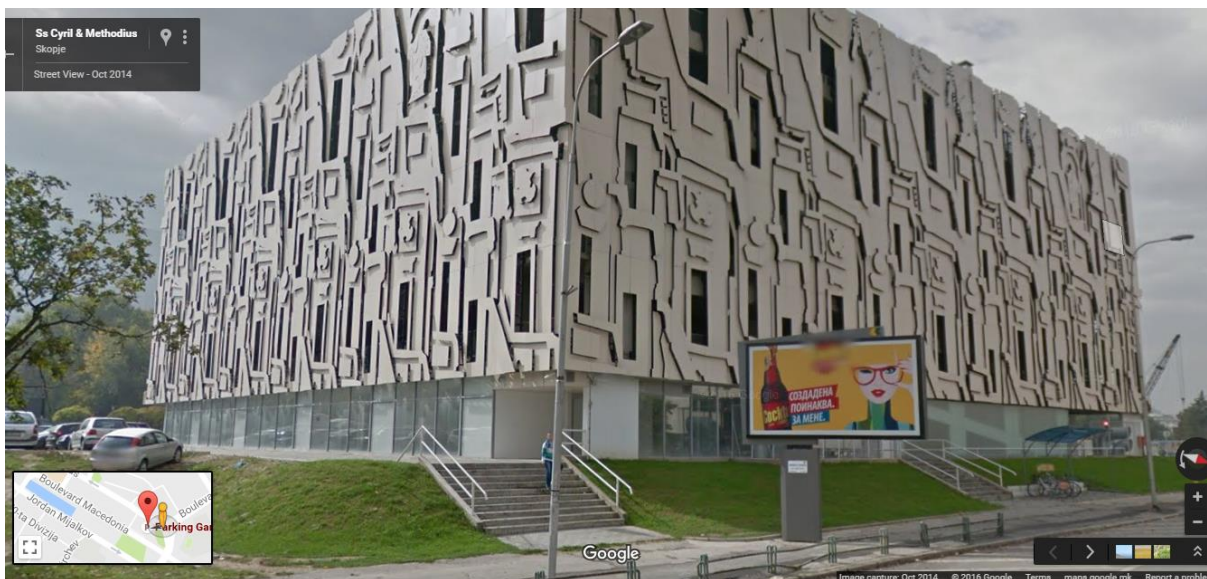
- внатрешноста на барот е опструирана со голем број на висечки столици и масичиј што број не е во склад со квадратурата на објектот. Со тоа се отежнува работата како на персоналот, така и на оние муштерии коишто чекаат да бидат послужени достоинствено;
- влезот до тоалетите се наоѓа на неадекватно место и истиот не може да биде набљудуван на спонтан начин од страна на персоналот на објектот;
- целокупниот персонал има ограничена видливост внатре во самиот бар со самото тоа што истиот има слепи точки, а притоа нема поставено огледала за да можат истите да бидат лесно видливи;
- во случај да постојат два влеза во објектот, истите не можат да бидат набљудувани од страна на целокупниот персонал;
- нема поставено соодветен видео надзор (Health Promotion Agency, 2015:25).

1.3.Примена на CPTED методот кај паркинг гаражи

Методот за превенција на криминал преку дизајн на околината може да се примени врз паркинг гаражите. Без разлика дали се изградени под или над земја,

честопати се сметаат за темни, изолирани и потенцијално опасни места со слаба заштита од страна на службите за безбедност. Во најголем број случаи, паркинзите се сметаат за најопасните места во урбаните населби (Peel CPTED Advisory Committee, 2006:16).

Во поново време, во овие објекти се вградуваат одредени деловни простори како што се супермаркетите, барем на едно ниво од објектот, што самата функција на истиот ја претвора во повеќенамеска. Во други случаи пак, на приземјето на објектите што служат за паркинг на автомобилите се отвораат кафе-барови. На тој начин се зголемува фреквенцијата на луѓе и чувството за безбедност.

Слика бр.26. Паркинг гаража во град Скопје. Приземјето е адаптирано за комерцијални и деловни простори.

(<https://www.google.com/maps/@41.989693,21.432763,3a,36y,251.64h,99.06t/data=!3m6!1e1!3m4!1sxP8LmI p2MSV7hWTbxGIROg!2e0!7i13312!8i6656!6m1!1e1>)

Да ја земеме за пример катната гаража во центарот на град Скопје на булеварот Св. Кирил и Методиј бр.1000. Истата е прикажана на сликата бр.26. Присутните коишто се наоѓаат на приземјето од објектот во овие места овозможуваат природен надзор и ја зајакнуваат контролата на пристап. Целото приземје е во стакло за да може видливоста да биде добра. Со тоа и тие самите се заштитиуваат од можноста да бидат потенцијални жртви. Покрај ова, објектот е видлив и од самата улица.

Она што е негативност кај оваа катна гаража, а посебно се однесува на принципот – *набљудување* е следното:

-на сите катови наменети за паркинг на возилата нема воопшто добра видливост, како од внатре кон надвор, така и од надвор кон внатре.

-местото коешто е определено за плаќање на паркинг услугата се наоѓа на лоша позиција и е многу непрегледно. Вработеното лице во објектот воопшто нема прегледност за тоа кој влегува а кој излегува од гаражата.

Слика бр.27. Внатрешноста на катната гаража на булеварот Св. Кирил и Методиј бр.1000.
(<http://www.porta3.mk/novata-katna-garazha-vo-izbor-za-najdobar-objekt/>)

Од сликата бр.27 може да се забележи дека внатрешноста на гаражата не е во добра состојба. Таа изгледа како објектот сеуште да е во фаза на изградба, ѕидовите немаат боја, осветлувањето е многу слабо а и поради надворешната фасада на целиот објект, спречено е влегувањето на дневната светлина. Она што е специфично и интригира е тоа дека оваа катна гаража во 2013 година е прогласена за најдобро архитектонско дело во градот Скопје, факт што покажува дека одредени архитекти не ги земале доволно во предвид елементите на безбедност и функционалност во креирањето на своите проекти. Дотолку што, принципите на CPTED методот скоро и да немаат примена кај овој објект.

Според принципот – *одржување*, одржувањето на чистотата и функционалноста на овие објекти е од посебна важност. Ниту една локација во објектот не смее да биде запоставена или неосветлена, доколку станува збор за ноќните часови затоа што сторителите на криминал најчесто своите дела ги вршат преку ноќ.

Според принципот – *контрола на пристап*, истиот објект има повеќе влезови покрај влезовите определени за возилата, што само по себе ја комплицира ситуацијата околу тоа кој се влегува и излегува од истиот.

Во следниот пример е претставена повеќекатната паркинг-гаража „Илинден“ во скопската населба Аеродром. Истата има 4 ката/нивоа над земја и 3 ката/нивоа под земја. Со оглед на тоа дека CPTED методот сеуште не е дел од урбанистичкото планирање во Македонија, оваа гаража најверојатно на случаен начин е изградена според принципите на CPTED методот. Влезовите и излезите за пешаците на приземјето на објектот се изградени од стаклени врати преку кои има одлична видливост во и од самиот објект.

Слика бр.28. Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ден.
(http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=248&OB=DESC)

Слика бр.29. Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ.
(http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=248&OB=DESC)

Слики бр.30 и 31. Внатрешноста во Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ и ден.
(http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=248&OB=DESC;
<https://www.facebook.com/AteljeAjvar/photos/a.209391022433053.55848.145659485472874/209393129099509/?type=3&theater>)

Слика бр.32. Внатрешноста во Паркинг гаража „Илинден“ во населба Аеродром – преку ноќ.
(http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=248&OB=DESC)

Преку овие неколку слики може да се забележи дека оваа паркинг гаража има добар дизајн. Видливоста и спонтаното набљудување како принцип на CPTED методот се овозможени така што истата нема ѕидови и не е затворена како кај претходниот пример, туку има железна ограда преку која може да се гледа како од внатре кон надвор, така и од надвор кон внатре. Потенцијалните сторители на криминал во случајов можат да бидат воочени како и од безбедносните камери кои се инсталирани во гаражата, така и од случајните минувачи коишто во случајот имаат улога на спонтани набљудувачи. Понатака, поради тоа што истата гаража има одлично ноќно осветлување, шансите за потенцијален криминал се *скоро идентични* како и оние преку ден. Кај принципот на *територијално засилување* во случајов може да се забележи дека има доволен број на знаци и означувања внатре во објектот и упатства за начинот на користење на истиот од страна на оние коишто ја користат гаражата. Гаражата поседува и 24 часовен видео надзор.

На следната слика може да се забележи дека од местото за наплата има одлична видливост од 180% која овозможува прегледност на вработениот персонал да има надзор и да ги забележува сите оние коишто влегуваат и излегуваат од објектот.

Слика бр.33. Поглед од местото за наплата во катната гаража „Илинден“.

(сопствен извор)

Единствен недостаток кај оваа гаража е решението со поставеноста на скалите. Истите се наоѓаат во средината на објектот, поради што нема никаква видливост кон надвор. Единствено на ова место во оваа гаража, иако е добро осветлено преку целиот период на денот, секој човек може да биде потенцијална жртва на криминал.

Слика бр.34. Скали од затворен тип во катната гаража „Илинден“.

(фотографија - сопствен извор)

Во прилог на тоа, на следната слика е прикажано одлично решение за локацијата на лифтовите или скалите кај овие објекти. Истите треба да бидат видливи однадвор и да бидат остаклени за да може случајните минувачи да имаат видливост кон скалите. Покрај ова, скалите треба да бидат од *отворен тип* со што ќе може да биде видно што се наоѓа таму во одреден момент.

Слика бр.35. Паркинг гаража со надворешни скали затворени со стакло.
(<http://www.mfmurrayco.com/data1/images/juniper.jpg>)

Слика бр.36. Скали од отворен тип.

(https://st.hzcdn.com/fimgs/01517d4409ad6c88_3167-w324-h488-b0-p0--modern-staircase.jpg)

Самата примена на принципите на CPTED методот придонесува и за помали финансиски трошоци. Ова од причина што во отсуство на примена на CPTED, ќе има потреба од дополнителни и зајакнати алармни уреди на објектот, позасилен видео надзор и засилено физичко обезбедување.

Основните директиви коишто треба да се запазат кај изградбата на паркинг-гаражите со примена на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината се следните:

- сите паркинг зони да се дизајнираат со добра прегледност;
- во плановите за изградба да се избегнуваат ќошови и сидови онаму каде што е незадолжително-отворите на сидовите придонесуваат за добра прегледност;
- онаму каде што е возможно, да се максимизира продорот на дневна светлина;
- максимизирање на користењето на стакло онаму каде што е адекватно, за да може да има добра видливост;
- внатрешните простори во паркинг гаражите да бидат во основна бела боја за целата сигнализација внатре во објектот да може да биде лесно воочлива;

- вградување на конвексни огледала внатре во објектот на сите оние слепи агли коишто не можат да се избегнат при изградбата;
- лифтовите и скалите во објектот треба да бидат видливи од надвор; и
- скалите да бидат од отворен тип (Peel CPTED Advisory Committee, 2006:22).

1.4.Примена на CPTED методот кај образовните установи

Методот за превенција на криминал преку дизајн на околината се применува и кај образовните установи, како што се училиштата и факултетите. Добро познато е дека овие места во урбаните подрачја честопати знаат да бележат непријатни настани (Denning, 2015:14). Дел за тоа припаѓа и на возрасната структура на лицата коишто таму престојуваат а дел и на криминалците коишто ја искористуваат целата ситуација и ранливост кај истите. Има некои основни правила коишто треба да се почитуваат за да може да се гарантира поголема безбедност.

На следната слика е претставена шема на која е претставен начинот на кој би требало да изгледа една образовна установа, користејќи ги принципите на CPTED методот:

Слика бр.37. Шема на училиште според принципите на CPTED методот
(www.allegion.com/us)

Според принципот *набљудување* за почеток, треба да се постави прашањето: - Дали дизајнот ни дозволува да се врши добро набљудување во комплекот? Потребно е да се обезбедат услови за корисниците коишто ги вршат своите секојдневни активности

таму да имаат прегледност на просторот околу нив. Посетителите, без разлика дали станува збор за училишта или факултети, потребно е при самиот влез во истиот да можат да бидат забележани визуелно од страна на вработениот персонал во објектот. Сите влезови во објектот исто така треба да бидат видливи од повеќе локации внатре во објектот, без разлика дали станува збор за канцеларии, амфитеатри или училници. Доброто осветлување на комплексот, како посебен аспект кај овој принцип, исто така треба да биде овозможено. (Peel CPTED Advisory Committee, 2006:31).

Принципот *контрола на пристап*, се надоврзува на претходниот. Точниот број на главни и споредни влезови е од големо значење за безбедноста. Приемниот пулт којшто се наоѓа на самиот влез во објектот треба да има добра прегледност и контрола на пристап за тоа кој влегува и излегува. Надвор околу објектот пак, потребно е да се разграничат и обележат со знаци кои паркинг места се резервирани за посетители, кои се за студенти или ученици, а кои се за вработениот персонал во комплексот. Паркинг местата за посетителите во овие комплекси треба да бидат непосредно до главниот влез во објектот и да бидат видливи од повеќе места. Доколку околу периметарот на комплексот има изградено асфалтен пат којшто го опкружува истиот, потребно е да се ограничи сообраќајот. Во овој случај привилегијата за користење на овој пат треба да ја има само вработениот персонал во комплексот.

Слика бр.38. Пример за образовен комплекс со надворешен паркинг и контрола на пристап и набљудување од 180 степени.

(<http://www.masonrysystems.org/gallery/franklin-monroe-k-12-school/>)

Територијалност. Овој принцип треба да послужи за тоа, луѓето коишто престојуваат најдолго во овие комплекси, главниот и помошен персонал, професори, наставници и други, да имаат чувство на припадност кон територијата т.е. местото каде што во моментот престојуваат и нивна идентификација со истиот. Со самото тоа, истите ќе знаат да распознаат луѓе коишто по првпат ќе влезат во комплексот. Затоа, најчесто се препорачува за посетителите и другите страни лица, уште при самиот влез во комплексот да се пријавуваат во соодветна канцеларија и да имаат закачено картичка на која јасно со големи букви ќе пишува - „ПОСЕТИТЕЛ“.

Одржување. Овој принцип кај овие образовни комплекси подразбира дека е потребно постојано да се врши грижа и да се следи состојбата во каква се наоѓаат тие. Во истите може да се вбројат:

- одржување на целокупното осветлување во комплексот;
- постојано празнење на местата за рециклирање на отпадот;
- постојано одржување на чистотата и техничката исправност во целиот комплекс;
- шумската вегетација, зелените градини и зеленилото да бидат на адекватна висина за да може да се врши непречено природно набљудување.

1.5.CPTED методот и неговата имплементација во државите од Европската Унија

На европско ниво, овој метод/концепт се одработува во повеќе европски декларации и останати документи, меѓу кои е и завршната декларација од Конференцијата од 2000 година одржана во Сцецин, Полска на тема: „*Односот меѓу физичката урбана средина и превенцијата на криминалот*“. На конференцијата учествувале вкупно 150 претставници од 22 држави, а истата била организирана во соработка со градот Сцецин и Конгресот за Локални и Регионални Власти при Советот на Европа. Целта на конференцијата била да се изнајдат адекватни политики за редукација и превенција на криминалот во урбаните места (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2000:1).

Теми на конференцијата биле: домувањето и криминалот; отворените простори, урбаното планирање и дизајнот; планирање на урбаниот транспорт за редукација на криминалот; и спортските објекти и криминалот. Во точка бр.17 од Декларацијата воочено е дека криминалот и можностите за појава на криминал можат да се намалат преку добар квалитет на урбаната околина и дека дизајнот/изгледот на околината влијае

на социјалната стабилност на градовите (Siti & Aldrin, 2012). Покрај ова, предвидено е локалните власти да развијат т.н. „План за осветлување“ преку кој ќе се осветлат јавните места, парковите, автобуските постројки, железниците и метроата, слепите точки во градовите, темните агли низ населбите преку што би се овозможило поголемо чувство на безбедност за граѓаните. Исто така, нагласен е моментот на постојано *одржување* и мониторирање на сите системи за осветлување во градовите (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2000:2,3).

Понатака, во точка бр.20 од Декларацијата стои следната одлука: за да може да се запознаат граѓаните со причинско-последичната врска меѓу криминалот и околината, одлучено е да се изготват брошури кои ќе ја обработат и објаснат оваа проблематика и истите да им бидат доставени на граѓаните. Освен ова, се предвидува соработка меѓу полицијата и архитектите. При тоа, овие инволвирани страни потребно е да се запознаат исто така со односот криминал-околина. (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2000:3).

Во точка бр.43 од истата Декларација се наведува дека е потребно да се издвојат финансиски средства од Европската Унија и нејзините програмски фондови – PHARE и INTERREG, за зајакнување на политиката за превенција на криминалот (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2000:5).

Две години по завршната Декларација од Полска, на конференцијата во Атина, Грција од 11 Октомври 2002 година донесен е *„Европскиот Стандард за редуција на криминал и стравот од криминал преку урбано планирање и дизајн“*. Суштината на овој документ е во тоа дека се сака да се постигне стандардизација во ова поле на превенција на криминалот, со оглед на тоа дека европскиот Континент има голем диверзитет и различности - физички, социјални и културни. Така, преку една стандардна политика и унифицираност би се постигнале подобри резултати на полето на редуција и превенција на криминалот. Во документот се дефинира што точно се подразбира под терминот „стандард“, а тоа е: „техничка спецификација одобрена и признаена од стандардизирано тело за постојана примена со што усогласеноста не е задолжителна“(Soomeren, 2002:2).

Стандардите за превенцијата на криминалот и филозофијата на CPTED се однесуваат на физичкиот изглед на објектите, перформансите и димензиите, алармните системи на истите и слично. Така, текстот на овој стандард е неопходно да биде земен во предвид во конкретна ситуација како на пример, при нацрт-план за изградба на нов

објект или при нацрт-план за реновирање на веќе постоечки објект. Основните три прашања во целокупниот процес би гласеле: *Каде*-идентификација на локацијата; *Што*-идентификација на проблемот-криминалот во одредено место и *Кој*-идентификација на засегнатите страни во целиот процес и имплементацијата на можното решение на проблемот (Soomeren, 2002:4).

Во 2001 година, Советот за правда и внатрешни работи на Европската Унија на состанокот одржан на 15-ти март истата година, дојде до заклучокот дека превенцијата на криминалот преку дизајн на околината или со други зборови „Designing out crime-DOC“ се докажал како корисен, ефективен и прецизен метод чишто стратегии допринесуваат за подобрување на чувството на безбедност кај граѓаните и намалување на стапката на криминал. Советот нагласил дека: „*стравот од криминал треба да биде перцепиран како закана и еден вид социјален проблем којшто мора да биде решен*“ (Levald et al., 2016:4).

Десет години подоцна, истиот Совет на 24.03.2011 година донесе признание дека методот за превенција на криминал преку дизајн на околината - CPTED е проактивна филозофија за превенција на криминалот базирана на соодветниот дизајн и ефективната корисност на одредена околина. Вака дизајнирана, ова може да придонесе до подобрување на квалитетот на живот во заедницата и намалување на стапката на криминал. Со тоа Советот дошол до ставот дека е неопходно да постои одговорност и соработка меѓу локалната полиција, локалната заедница и други сектори од интерес за оваа проблематика (Levald et al., 2016:5).

Секако, за да се реализира во пракса овој метод, Советот ги нагласува основните пречки коишто мора да бидат надминати уште на самиот почеток, а тоа се слабо познавање за овој метод, отпорноста за било какви промени и евентуалните финансиски импликации (Council of the European Union, 2011:2).

Со одлуката на Советот од 2011 година, се дава покана до сите држави членки на Унијата да изградат соодветно научно знаење и искуство во врска со оваа проблематика и да разменуваат информации и податоци со Европската Мрежа за Превенција на Криминалот.

1.6. Механизми за имплементација на CPTED методот

За имплементација на CPTED методот можат да бидат користени одредени механизми преку коишто може да се ефектуира неговата примена во пракса. Различни држави имаат најразлични пристапи. Така, во САД, Канада, Обединетото Кралство и Австралија се изготвуваат таканаречени *водичи* во коишто се опфатени основните стратегии на CPTED. Во некои држави за таа намена се формираат CPTED комитети или најразлични тимови коишто имаат задача во координацијата и практична примена на CPTED методот.

Најчесто се донесуваат уредби, кодекси и подзаконски акти за имплементација на CPTED, во зависност од позитивно-правната регулатива во одредена држава. Во градот Темпе, државата Аризона во САД се изработени соодветни CPTED - водичи коишто имаат улога во практичното спроведување на овој метод. Истите овие водичи ги користат архитекти, урбанистички планери, полицијата и други сектори. Истиот пример е применет и во државата Флорида во САД, уште во 1994 година од страна на група интелектуалци од најразлични области во науката. Во Австралија пак, во Нов Јужен Велс, се воведоа мерки за намалување на стапката на криминал преку подобрување на дизајнот на околината. Тука беше користен токму овој метод за превенција на криминал преку дизајн на околината од страна на Одделот за Урбанистичко планирање на градот Велс (Kruger, No.d:3).

CPTED методот своја примена има и во Јужна Африка. Таму покрај претходно споменатите водичи, се изработуваат и прирачници. Покрај основните стратегии на методот, овие прирачници во себе имаат потенцијал да ја кренат свесноста кај луѓето за реалните потреби од примената на овој метод и почитувањето на неговите принципи/стратегии. Посебна улога играл прирачникот изработен од Африканскиот совет за индустриско и научно истражување, а доделен на јужно-африканските полициски органи. Овој прирачник, насловен како: „Дизајнирање на безбедни места – Прирачник за превенција на криминал преку планирање и дизајн“ ја содржи основната CPTED теорија неопходна за запознавање со самиот метод, основните принципи/стратегии на кои се темели и досегашните практични искуства и резултати од истиот. Покрај ова, Прирачникот содржи упатства за тоа на кој начин треба да се дизајнираат населбите, јавните простори и останатите урбани делови од градовите. (Kruger, No.d:4).

Во текот на 2014 година, е одржана работилница на Факултетот за Безбедност во Скопје на тема „Превенција на криминал преку дизајн на околината“, при што беше констатирана потребата од воведување и примена на овој метод во пракса. Беа констатирани неговите предности и сите бенефити коишто истиот ги нуди.

1.7.Критики и слабости на CPTED методот

Во оваа точка од трудот ќе бидат објаснети критиките и слабостите на CPTED методот. Овие негативни аспекти на истиот се однесуваат најчесто во случај на неговата некомплетна примена во целиот процес.

Методот за превенција на криминал преку дизајн на околината се почесто се применува во Европа, Северна и Јужна Америка, Јужна Африка, Азија, Австралија и Нов Зеланд, а како таков е поддржан од страна на Организацијата на Обединетите Нации (United Nations Human Settlements Programme, 2007). Некои автори како Cozens и Love (2017) сметаат дека овој метод има своја „темна страна“ (стр. 2).

Терминот „темна страна“ има повеќе значења. McGraw-Hill речникот за американски идиоми и фразални глаголи него го дефинира како “негативен и често прикриен аспект на нешто или некој” (Spears, 2002). Едноставно, тоа е незабележителна страна на една идеја или теорија, која може да има негативни или ненамерни малигни последици.

Овие автори неговите *критики и слабости* ги гледаат во тоа дека:

-CPTED може и да го превенира криминалот, но исто така и да го генерира на други места, односно да предизвика преместување на истиот во соседната заедница/соседство (Cozens & Love, 2017:3);

-зголеменото осветлување може да понуди зголемен надзор за граѓаните, а исто така и олеснување на криминалните активности со истакнување на целите во извршување на криминалот (Cozens & Love, 2017:3);

-некои CPTED интервенции можат да го намалат криминалот, но за сметка на значително намалување на квалитетот на животот во заедницата (Cozens & Love, 2017:3);

-некои CPTED интервенции произведуваат резултати за кои не вреди да се инвестира во нив, додека други можат да го зголемат криминалот или да ги заштитат криминалците (Cozens & Love, 2017:3).

-архитектонскиот / еколошки дизајн може да биде манипулативен и да доведе до исклучување и сегрегација на сиромашните граѓани и припадниците на црното население во САД (Schindler, 2015).

-можност од *гетоизација* на заедницата која е урбанизирана според принципите на CPTED методот;

-доколку не се почитуваат принципите/стратегииите на CPTED методот *во целост*, тогаш резултатите од неговата примена би биле незначителни. Потребно е сите принципи да се запазат *подеднакво*. Ова може да се земе како еден вид негова *слабост*;

-слабост на методот во спречување на терористички активности – последната слабост/критика е објаснета во следната потточка.

Што се однесува до првата забелешка – *можноста на CPTED методот во преместување на криминалот*, мојата аргументација се однесува на тоа дека овој метод има функција да го превенира криминалот внатре во просторот/зоната каде истиот е применет, а не околу истата. Самото тоа што криминалот би го изместил од заедницата која е изградена според неговите стратегии и принципи, кажува за неговата ефикасна и ефективна природа. Тоа што стапката на криминал во соседните заедници би се зголемил (а овде станува збор за заедници во кои овој метод не е инкорпориран), претставува проблем за тие заедници, а не проблем и критика за CPTED методот. Тоа би било добар показател дека и тие заедници ќе треба да го воведат овој метод како можно решение во борбата против криминалитетот.

Аргументот за *зголеменото осветлување* не може да се земе како аргумент кој би имал основ за подетална аргументација затоа што овој метод сам по себе предвидува “24 часовна животна активност во заедницата“ каде постојано има движење на луѓето. Истото се однесува и за ставот дека овој метод го *намалува квалитетот на живот во заедницата*, што само по себе нема никаква теоретска и практична основаност. Во однос на критиките дека нема реална основаност *финансиски да се инвестира во методот*, истото не може да биде земено како сериозен аргумент.

Критиката за можната *гетоизација на заедницата* која е изградена според CPTED методот е неоснова, од аспект на тоа дека овој метод во себе содржи многу елементи во делот на подобрувањето на социјалниот, економски и културен живот на граѓаните.

1.7.1.Ограничувања на можностите на CPTED методот во спречување на терористички активности

Sara E. Rothrock (2010) во нејзиниот труд “*Antiterrorism Design and Public Safety: Reconciling CPTED with the Post-9/11 City*”, прави вкрстување на CPTED методот со принципите на физичкиот дизајн како антитерористичка мерка (стр.3). Таа во својот труд се обидува да направи подобра интеграција меѓу овие два аспекти за подобрување на урбаната безбедност во централните градски зони, како резултат на терористичките напади во САД од 11 Септември 2001 година. Како пример во своето истражување авторката зема два студии на случаи со централните подрачја во градовите Бостон и Њујорк во САД како важни центри од историска и економска важност (Rothrock, 2010:63).

Мерките за антитероризам имаат многу форми, вклучувајќи ги оние за набљудување (како видео-надзор), зајакнатите лобија во зградите (разни детектори за метал и физичко обезбедување) и засилените периметри (столбови и огради) (Rothrock, 2010:9). Ова оди во прилог на филозофијата на превенција на криминалот во поглед на „зајакнување на целта“ се’ со цел да се намалат можностите за појава на криминал. Ова исто така се совпаѓа и надополнува со филозофијата и принципите на CPTED методот.

Сепак, мое мислење е дека CPTED методот не може да даде позитивни резултати во превенцијата и појавата на терористички активности ширум Светот, со оглед на тоа дека терористичките активности се дел од т.н. *субверзивни дејства* кои претставуваат облик на неконвенционално делување на разузнавачките служби. Овие активности предизвикуваат директно загрозување на безбедноста и уставното уредување на државата која е објект на напад (Батковски, 2008:108). Токму јавните и високопосетени места (владини згради, плоштади, трговски и културни центри, религиски места) во

урбаните средини најчесто се цел на организаторите на терористички напади. На тој начин овие напади имаат за цел да предизвикаат чувство на страв кај целокупното население. Rothrock се обидува да го поврзе методот за превенција на криминал преку дизајн на околината како антитерористичка мерка, но сепак мое мислење е дека во тој дел овој метод не може да ги даде посакуваните резултати, барем не суштински.

ДЕЛ VI

Резултати од претходни истражувања

1. ПРИМЕНА НА CRTED МЕТОДОТ ВО СВЕТСКИ РАМКИ И РЕЗУЛТАТИ ОД ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА

1.1. Примена на методот во градот Хартфорд, Конетикат

Дизајн на околината за зголемување на безбедноста во населените места е користен и во населено место од 8000 жители во Хартфорд, Конетикат.

Во овој проект за реурбанизација на населбата се поаѓало од три типови на извори:

- дизајнот на дотогашната физичката околина;
- учеството на жителите во самиот проект и
- улогата на полицијата.

Првиот извор имал улога да ги утврди физичките карактеристики на населбата, квалитетот на инфраструктурните решенија, начинот на користење на територијата од страна на жителите, воочените небезбедни зони во текот на денот и ноќта. Вториот извор – *учеството на жителите во проектот*, имал за улога да ги добие стапките на виктимизација, ставовите на жителите кон полицијата и нејзината улога, степенот на соработка и нивото на *страв* кај жителите. Третиот извор – *улогата на полицијата*, имал за цел да се добијат дотогашните полициски извештаи за работата на полицијата задолжена за територијата на Хартфорд и сите познати и постоечки модели на криминал забележани таму.

Пред да бидат постигнати подобри резултати, ситуацијата во населбата била поинаква. Најголемиот број од криминалците коишто вршеле кражби по домовите не биле жители на населбата и биле млади лица кои оделе во средно училиште. Причината за кражбите е пронајдена во фактот што улиците каде што се забележани најголемиот број на кражби се користат од средношколците за пат до и од училиштето во текот на денот. А, и самите кражби се случувале преку ден. Одлучено било:

- да се премести училиштето за средношколците да не ги користат досегашните улици;

- бил организиран автобуски превоз за учениците, со што ќе се намали преоптовареноста на улиците низ населбата;

- организирани се групи за надгледување на населбата од страна на самите жители се' со цел да се пријавуваат сомнителните случаи (Gardiner,1978:22,23).

Уличниот криминал бил намален за 28% а кражбите во приватните станбени единици биле намелени за 42% во периодот меѓу 1976-1977 година. Она што е карактеристично е фактот дека немало забележано поместување на криминалот во околните соседни населби. (Gardiner,1978:4).

1.2.Сент Луис, Мисури и приватизацијата на градските улици

Градот Сент Луис во американската државата Мисури има историја на т.н. „приватизација на градските улици“, се' со цел за одржливост на стабилноста на населбите и квалитетот на урбаниот живот уште во 70-тите години од минатиот век. Ова е поддржано од страна на Агенцијата за развој на заедницата на градот. Gardiner (1978) и Newman (1996) пишуваат подетално на оваа тема.

Слика бр.39. Знак на кој пишува „приватна улица“.

(http://25.media.tumblr.com/tumblr_lbc26qhCyY1qzpw0o1_r1_500.jpg)

Улиците во градот коишто се поседувани и одржувани од страна на жителите се наречени „приватни улици“. Тие се разликуваат со помош на одредени физички уреди како: порти, декоративни мини огради, столбови и улични стеснувања коишто го ограничуваат автомобилскиот сообраќај – дел од принципот на *контрола на пристап*. Природното *набљудување* како стратегија на CRTED методот е исто така запазен и има голема примена. Куќите се изградени на таков начин што призорците на истите гледаат претежно према улицата.

Слика бр.40. Столбови на влезот од населбите во Сент Луис.

(<https://www.stlmag.com/downloads/224436/download/bitblt-640xNone-62948b14a3b4192e529d5aa419e0002a1e776b5e/Naffziger%20Compton%20Heights%20%231.jpg?cb=52071e0abf87504ac2558aaf9a9ef55c>)

Иако одговорноста за улиците е на терет на жителите, државните органи како полицијата и комуналните служби, својата работа си ја спроведуваат паралелно. По одредени истражувања на овој терен, дојдено е до заклучокот дека овие улици коишто се одржуваат од страна на жителите се во многу добра состојба. По спроведените интервјуа на извесен број жители, се забележало високото ниво на свесност за соседството, интеракција и приврзаност. Сето ова придонело за одвраќање на можноста од појава на криминал и зголемување на вредноста на недвижностите (Gardiner, 1978:78).

Приватизацијата на градските улици се докажал како добар елемент во делот на *одржувањето* на истите-принцип којшто го предвидува CPTED методот. Жителите коишто живеат на тие улици имаат зајакнато чувство за припадност кон територијата на која што живеат, што оди во прилог на принципот - *територијалност*, карактеристичен за CPTED методот (Nor, 2006).

1.3.Проектот Пруит-Иго vis a vis Цар Сквер Вилиџ

Концептот на *одбранбен простор* (defensible space) свој зародиш има во средината на 50-тите години, а негов идеолог е тогашниот професор-архитект на Универзитетот Вашингтон во Сент Луис, Oscar Newman. Тој ја истражувал безбедноста во Пруит-Иго, станбен комплекс со вкупно 2,740 единици за домување.

Слика.бр.41. Комплекс Пруит Иго – 1954год.

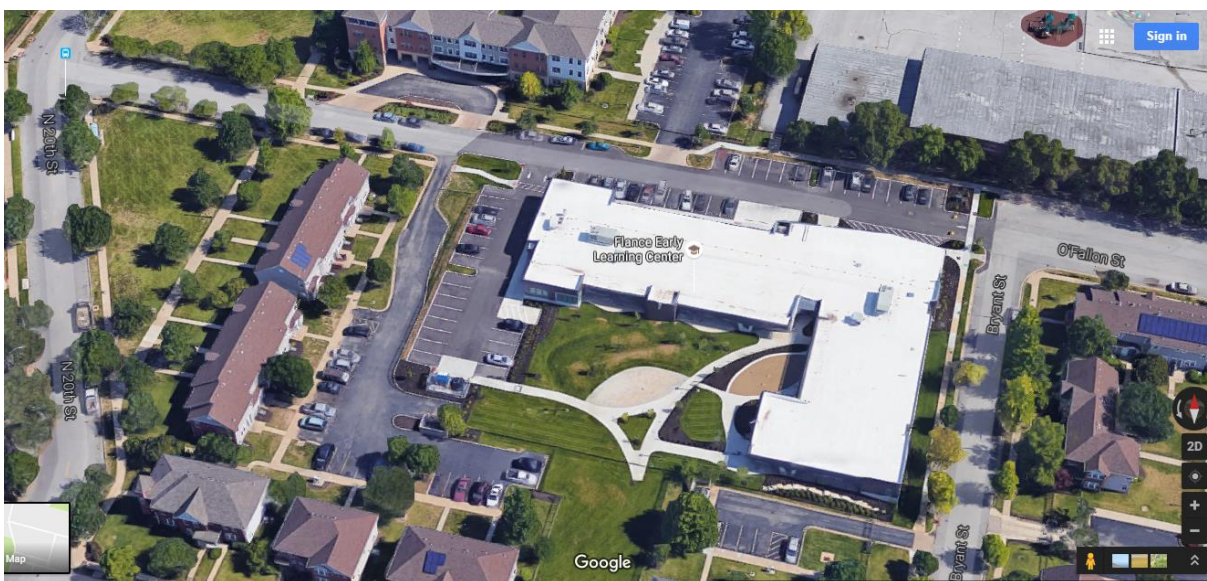
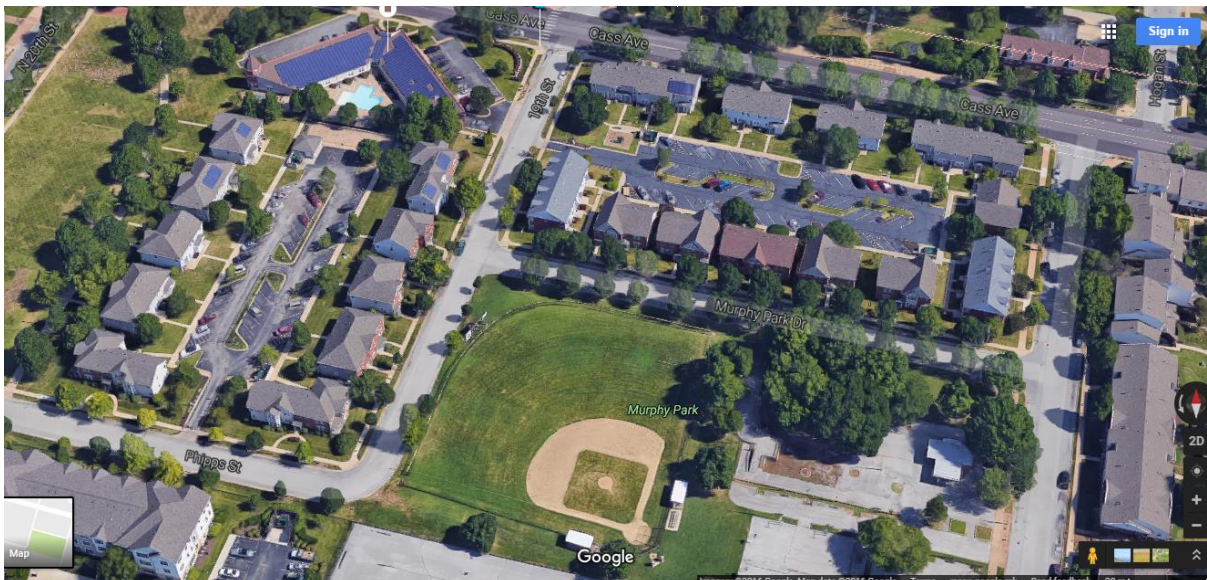
(<https://i.guim.co.uk/img/static/sys-images/Guardian/Pix/pictures/2015/4/16/1429181621765/aa2e2ea2-b567-4442-8ed1-1ce529c33614-2060x1236.jpeg?w=620&q=55&auto=format&usm=12&fit=max&s=5194c442066335cbf3f4cb3851eb54d3>)

Проектот е спроведен следејќи ги принципите на Ле Корбузије и Меѓународниот конгрес за Модерна Архитектура. Идејата била приземјето и првиот кат од 11 катните згради да бидат слободни за комуникација на заедницата.

Очекувањата на Newman биле дека животот во овој комплекс нема да има висок квалитет и појавата на девијантно однесување кај жителите на истиот ќе биде се поизразена. Како основен аргумент за тоа ја наведува големата густина на население на така мал простор и фактот дека станува збор за објекти за домување од типот - висококатници, за коишто стана збор погоре во текстот.

Населени со семејства со социјална загроеност но без социјална блискост помеѓу истите, дизајнот на комплексот се претворил во катастрофа. Со тоа што одредени делови од комплексот не можеле да се спојат со единиците за домување, луѓето не можеле да се идентификуваат со истите и не ги чувствувале како свои. Подолу во трудот се објаснува причината зошто овој проект доживеал фијаско. Најголеми последици претрпело приземјето кадешто во почетокот имало најголемо присуство на жители (Newman, 1996:10).

Преку самата улица, постоела населбата Цар Сквер Вилиџ, којашто имала поинаква инфраструктура и урбанистичко решение, односно физичко опкружување.

Слики бр.42 и 43. Комплекс Цар Сквер Вилиџ - Сент Луис
(<https://maps.google.com/>)

Самиот комплекс се разликува архитектонски по тоа што дизајнот е различен, и објектите се од ниска градба, за разлика од првиот случај. Во овој комплекс на одредени локации каде што имало помал број на фамилии, просторот бил во одлична состојба и добро одржуван. Сепак, имало некои локации каде што на иста површина живееле и до 20 фамилии и на тие места ситуацијата била поинаква. Таму немало чувство за контрола врз територијата (Newman, 1996:11). Ова го отвора следното прашање: Дали треба да се внимава на густината на население на одреден простор?

Идејата на Newman за истражување на безбедноста кај овие два комплекси за домување е во неговиот мотив за создавање природна и безбедна средина за живеење преку дизајн на околината и отпорност на криминал. Методот на одбранбен простор на Newman е применет во следниот случај.

1.4.Проектот „Фајв Оакс“ во Дејтон, Охајо

Општината Фајв Оакс во градот Дејтон, Охајо имала капацитет од 2000 домаќинства, т.е. околу 5000 жители, населени во куќи со една или две фамилии и неколку мали станбени згради. На почетокот, популацијата ја сочинувале исклучиво белци, но по Втората Светска војна, и егзодусот на средната класа граѓани од градот, околу 50% го населиле луѓе од афро-американско потекло. Во текот на 1960-тите имало забележано висока стапка на криминал во општината од најразличен вид: кражби, насилства, проституција и трговија со дрога. Со тоа се намалила и вредноста на недвижностите во тој дел од градот и престанал да биде атрактивно место за живеење (Newman, 1996:31). Покрај овие проблеми, самата општина имала проблем и со сообраќајниот метеж. Околу 35% од сообраќајот бил најчесто транзитен којшто само поминувал од едната на другата страна на градот користејќи ја општината.

Oscar Newman по собраните материјали во врска со демографијата и криминалната статистика за тој дел од градот, пристапил кон иницирање на процесот на модификација на таа заедница. На почетокот му биле понудени два проекти: Фајв Оакс и Дунбар Манор, заедница со мнозинство популација од афро-американско потекло. Надежта кај менаџерот на градот била дека, доколку овие две заедници се рехабилитираат, понатака ќе можат и самите да го применат методот на *одбранбен*

простор и на други места. Сепак, во своето дело, Newman (1996) пишува само за првата заедница, Фајв Оакс.

Проектот „Фајв Оакс“ бил доделен на градскиот директор за урбан развој, Ray Reynolds. На барање на Reynolds, на Newman му биле доделени по еден претставник од секторот за планирање и секторот за патишта. Исто така, имало вклучено и претставници на полицијата од секторот за превенција на криминалот.

На самиот почеток, Newman имал средба со претставници од Советот на општината, вклучително и градоначалникот. На оваа средба тој имал задача да ги запознае тамошните лица со неговиот концепт и можно решение на проблемот со којшто се соочувале жителите на Фајв Оакс.

Идејата на Newman била да се формираат *мини-соседства*. Во неговите идејни презентации, тој комплетно го решава проблемот со сообраќајот со тоа што го менува карактерот на улиците – од долги, тој ги скратува. Според новиот план, во внатрешноста на мини населбите, автомобилите се исклучени, а тие улици се претворени во место каде што децата и возрасните имаат континуирана интеракција. Станува збор за слепи улици и една главна улица-артерија кој ги поврзува сите мини-соседства. Единствено сообраќајот е вклучен за поврзување од едно до друго мини-соседство. На овој начин, овие улици веќе имаат контрола од страна на жителите, а странците можат да бидат лесно препознатливи кога ќе дојдат во соседството.

Слика бр.44. Слепи улици во стилот на улиците во проектот „Фајв Оакс“.

(http://allthingsd.com/files/2012/12/800px-Cul-de-sac80020_copy.jpg)

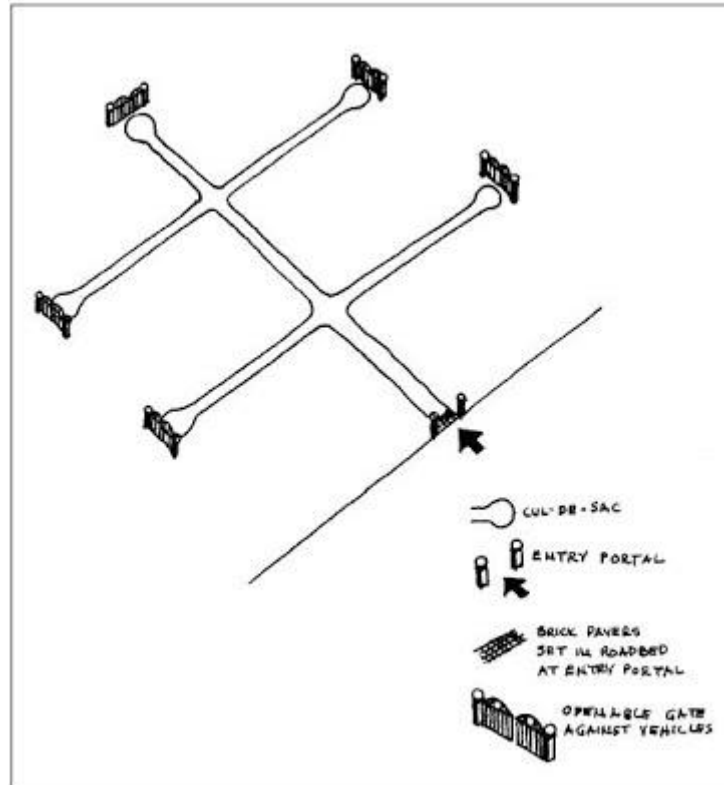
Овој лимитиран пристап му оневозможува на потенцијалниот сторител на криминал да изврши криминално дело и да се извлече лесно. Патот по кој што ќе влезе во мини-соседството е истиот оној од којшто единствено може да излезе. Тоа ги намалува шансите за криминал. Со само еден повик од било кој жител на соседството, полицијата ќе ги пречека криминалците на патот кон излезот од истото.

Друг бенефит е тоа што, овој вид на мини-соседства ја зголемува интеракцијата помеѓу жителите.

Финансиското учество на жителите во изградбата на мини-соседства не е големо и има свој бенефит - го зајакнува чувството за контрола и сопственост врз територијата и фактот дека концептот *одбранбен простор* функционира во реалноста. Овие улици така урбанизирани се од полу-приватен карактер за жителите.

По спроведените процедури, запознавањето на жителите со новиот концепт и спроведеното општинско гласање на истите, процесот продолжил. За успешност на целиот план, од посебна важност е учеството на тамошните жители. Доколку се

определат за оптималната конфигурација на мини-соседство, истата би вклучувало една вертикална улица и две помали хоризонтални со само еден влез. Кај останатите пет точки ќе има поставено порти.

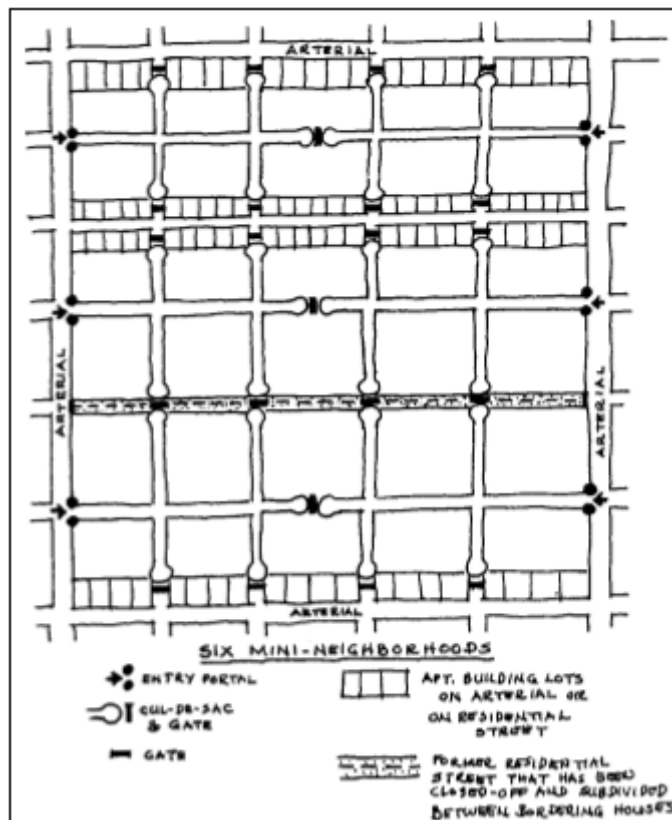
Слика бр.45. Шематски приказ на распоред на мини – соседство со интегрирани 5 помали слепи улици и само 1 влез.

(<https://lh3.googleusercontent.com/tessellar/RzCKFdY5JI/AAAAAAAAAC3E/DwQsZGVMtJA/s400/Cul%20de%20sac.jpg>)

Ова решение е најадекватно затоа што по своите димензии не е премало, а не е ни преголемо. Доколку е преголемо, а влезот е само од една точка на соседството, тоа би се рефлектирало врз ефикасноста на користење. На жителите ќе им биде отежнато движењето низ соседството и тие ќе треба да патуваат предолго од едната до другата страна. Со тоа и сообраќаот ќе се зголеми, а целта е сосем напротив, истиот да се намали.

Кога ваквите мини-соседства ќе се инкорпорираат во целосниот план на населбата, шемата ќе изгледа вака:

Слика бр.46. Комплетна населба која содржи 6 мини-соседства.

(<https://www.huduser.gov/publications/pdf/def.pdf>)

Она што е карактеристично за овој тип соседства е тоа што, помеѓу истите е овозможен преминот на пешаци, но е спречен преминот на автомобили со тоа што се поставени порти за разграничување на едно од друго мини-соседство. Понатака, слепите улици се поплочени со бекатон плочки, за разлика од главните артериски улици коишто се направени од асфалт. Самото тоа треба да даде до знаење на секој којшто влегува во слепите улици дека станува збор за улица од населбата која што е посебна и се разликува од претходната улица. Ова е прикажано на следната слика:

Слика бр.47. Улица во населбата Фајв Оакс.

(<https://www.google.mk/maps/@39.7722451,->

[84.2074827,3a,75y,42.28h,70.16t/data=!3m6!1e1!3m4!1suXI09VdjtI0jkWg6zcxPQg!2e0!7i13312!8i6656](https://www.google.mk/maps/@39.7722451,-84.2074827,3a,75y,42.28h,70.16t/data=!3m6!1e1!3m4!1suXI09VdjtI0jkWg6zcxPQg!2e0!7i13312!8i6656))

И покрај тоа што овие порти се затворени, во исклучителни моменти за полициски, медицински потреби или противпожарни случаи, можат да се отворат, а клучеви од истите поседуваат претходно наведените служби и жители коишто живеат во непосредна близина на портите.

Досегашните промени според овој проект биле од аспект на *физичкото опкружување*. Втората мерка за уредување на заедницата е *координацијата на полициските активности со целните места*.

Додека сеуште не биле поставени портите низ населбата, криминалците откако еднаш ќе биле избркани од истата, по период од 2 недели повторно се навраќале. Но, откако биле поставени портите, со координирана полициска акција, за период од неколку дена се постигнало сите дилери на дрога, макроа и проститутки да се отстранат од соседствата. После тоа не било забележано повторно присуство на истите. Една година после извршените модификации на комплексот, полицијата во своите извештаи забележала значително намалување на потребите од нејзино присуство во населбата на повик на жителите и намалување на стапката на криминал (Newman, 1996:52).

Третата мерка го опфаќа *одржувањето на околината* од страна на жителите, нивните домови.

Ефектот од запуштен приватен објект е тристепен: допринесува до занемарување на напуштената сопственост; ја намалува пазарната

продажна вредност на објектите коишто се во непосредното опкружување; и ги привлекува дилерите на дрога коишто го зголемуваат криминалот, сообраќајот и перцепцијата дека заедницата е надвор од контрола и полка пропаѓа. (Newman, 1996:53)

По спроведената евалуација од страна на градските власти, забележано е дека транзит сообраќајот низ населбата се намалил за 67%. Полициските власти бележеле намалена стапка на севкупниот криминал за 26%, а додека криминалот што вклучувал елементи на насилство бил намален и до 50%. Од спроведените анкети за перцепцијата на жителите, забележано е дека околу 53% сметале дека криминалот се намалил значително, 43% сметале дека состојбата не се променила значително, а 45% од испитаниците изјавиле дека се чувствуваат побезбедно. Покрај ова, и цените на недвижностите за период од една година пораснале за 15%, за разлика од соседните населби во градот, каде овој процент изнесувал само 1%. (Newman, 1996:55).

1.4.1. Граници на примена на концептот кај мини-соседствата

За да може да успее концептот на мини-соседства, потребно е да бидат исполнети неколку услови:

-минимална застапеност од 40% од домаќинствата да бидат во сопственост на жителите коишто живеат во нив. Ова од причина што, доколку тие домаќинства се даваат под рента на други лица коишто во истите би престојувале во период од неколку месеци до година или две, не можат да развијат чувство на припадност кон соседството, и потреба за физичкото одржување на домаќинството;

-потребата за доминација на домаќинства во кои што живее една фамилија, vis a vis домаќинствата со капацитет за вдомување на повеќе фамилии. За едносемејните домаќинства, карактеристична е категоризацијата на одвоени куќи, полу-одвоени и редица на куќи. Кај едносемејните домаќинства, дворот којшто се наоѓа пред куќата им припаѓа на нив. Со самото тоа што дворот е споен со улицата, тие жители ќе имаат чувство на грижа за она што се случува на улицата. Мини-соседства коишто во себе содржат станбени објекти кои вдомуваат по повеќе фамилии во еден објект, тешко можат да креираат безбедна околина;

-постоење на квалитетни училишта;

-активно учество на жителите во спроведувањето на проектите од важност за заедницата; и

-соработка со локалните институции;

Мини-соседствата не можат да функционираат во заедница каде што истата е управувана и економски поддржувана од страна на криминални структури. Мини-соседствата функционираат само таму каде што луѓето кои не сакаат криминал имаат чувство дека се мнозинство и дека овој механизам ќе им овозможи да имаат контрола врз соседството. (Newman, 1996:63).

Заедниците коишто се изградени во стилот на куќи во редица, опфаќаат околу 1/5 од целокупното домување во САД. Од гледна точка на концептот *одбранбен простор*, ова значело добар почеток затоа што на тој начин домовите се градат без внатрешни полу-јавни или јавни простори. Државните управи коишто се одговорни за процесот на домување имаа одговорност да вметнат политика на поучување на жителите кон претпоставката за одговорност кон своето место на живеење.

1.5.Проектот „Класон Поинт“ во Јужен Бронкс

Класон Поинт претставува комплекс на домаќинства којшто е лоциран во Јужен Бронкс, зона која имала висока стапка на криминал. Напорите на Newman (1996) биле да формира идејно решение за реставрација на овој комплекс со што како последица на тоа:

-ќе се зголеми чувството за сопственост кај жителите преку поделба на јавните простори во комплексот на самите жители. Овие простори ќе бидат разграничени со симболични мини огради. Елементи коишто во себе ги содржат принципите на *територијалност* и *контрола на пристап*;

-да се намали бројот на пешачки патеки коишто ги има насекаде низ комплексот и да се ограничи пристапот до домовите и централното подрачје на самиот комплекс. Ќе бидат оставени во функција само оние патеки коишто минуваат пред домовите, со што истите ќе бидат проширени. Тоа би ги стимулирало помладите жители да ги користат за секојдневна рекреација;

-ќе се постави поинтензивно осветлување за да се осветлат сите простори во комплексот, со што ќе се зголеми видливоста и ќе се подобри чувството за безбедност

во текот на ноќните часови. Елемент којшто е во функција на принципот - *набљудување*; и

-домовите чишто фасади биле во лоша состојба, би се обоиле во најразлични бои со што би се подобрила естетиката на комплексот и би се запазил принципот на *одржување* на истиот.

При извршените пред-модификациски зафати, Newman извршил анкетирање на жителите при што дошол до податокот дека за нив најнебезбедна е централната зона на комплексот.

Слика бр.48. Централната зона во Класон Поинт пред и после реставрацијата.

(<https://www.huduser.gov/publications/pdf/def.pdf>)

Вака реставрирана, зоната овозможувала простор за социјална интеракција на жителите. Понатака, според новиот план, сопственичката структура на комплексот се променила. До 90% од целата територија припаѓала на жителите, а само 10% биле јавен простор. Ова прераспodelување ќе води кон тоа жителите да имаат во предвид дека

самите тие се одговорни за комплексот, и имаат право и обврска да водат грижа за иститот, кој влегува и кој излегува од него, кој припаѓа на комплексот а кој е странец во истиот. Покрај ова, жителите почнале да ги гледаат пешачките патеки коишто влегувале во јавниот простор како продолжение на нивните приватни дворови (Newman, 1996:75).

Во поглед на криминалната статистика, забележано е тоа дека околу 54% од целокупниот криминал во комплексот се намалил во евалуацискиот период од една година, а додека пак, процентот кај сериозните категории криминал, бројката се намалила дури и до 61.5%. Кога сме пак кај *чувството на страв* кај жителите, резултатите се фантастични. Скоро сите од жителите изјавиле дека откако се реновирал комплексот воопшто не чувствуваат страв додека се движат низ истиот, а посебно во ноќните часови (Newman, 1996:78).

Сепак, она што е значајно да се каже е дека основното правило кај Њумановиот концепт на *одбранбен простор(defensible space)* треба да биде: колку што е помал бројот на фамилии коишто споделуваат една територија, толку поголемо е чувството на припадност кон неа и одговорноста за одржување на истата.

1.6.Проектот „Јонкерс“, Њу Јорк

Во 1985 година, градот Јонкерс во Њу Јорк отвори случај со проблемот на густината на населението во југо-западниот дел од градот чија територија опфаќала 1/8 од целокупната територија на градот. Во тој дел имало 6000 домаќинства или околу 20.000 жители, а додека во останатите 7/8 живееле само 80.000 жители, што изнесува четири пати помалку. Постоечкиот проект предвидувал изградба на две висококатници коишто би имале капацитет од 278 до 550 единици за домување. Сепак, како крајно решение е одлучено да се изградат 200 единици за домување но коишто би биле изградени во стилот на куќи во редица. Newman (1996) ја искористил приликата да ги примени истите принципи како и во проектот „Класон Поинт“ којшто предвидувал исто така поединечни куќи во редица. Јонкерс во тој период претставувал место каде што криминалот, а посебно трговијата со дрога и проституцијата бележеле голема стапка. Она што посебно загрижувало е тоа дека криминалците биле припадници од помладата генерација тинејџери коишто отворено и храбро носеле огнено оружје.

Оние луѓе коишто требало да живеат таму припаѓале на социјално загрозената категорија граѓани и добивале финансиска поддршка од владата во реализацијата на овој проект.

Било одлучено проектот да опфати 7 локации при што, на секоја една локација требало да има по максимум 24 домаќинства. Оваа оптимална бројка според Newman (1996) била од причина што неговите дотогашни истражувања покажале дека криминалот расте со зголемувањето на бројот на домаќинства на една локација, т.е. со зголемување на густината на населението.

Целта била домаќинствата да немаат внатрешни и надворешни простори коишто ќе бидат од јавен карактер. Секоја куќа требало да има свое двориште од предната и од задната страна, при тоа двориштето пред самата куќа требало да биде во непосреден допир со улицата. Куќите биле претходно произведени на друга локација, и била потребна само да биде изградена основа на која ќе бидат поставени истите. Двориштето од задната страна на куќата требало да биде обградена со помала ограда помеѓу една од друга куќа во висина од 0.9 метри, а останатата ограда која што граничела со улицата од позади требало да има висина од минимум 1.8 метри (Newman, 1996:89).

Слика бр.49. Задната страна на дворовите во проектот „Јонкерс“
(<https://www.huduser.gov/publications/pdf/def.pdf>)

Понатака, местата за ѓубрива требало да бидат заменети со подземни контењери коишто ќе ја подобрат визуелната структура на населбата. Истите тие подземни контењери имаат свој крак кон секое домаќинство.

Слика бр.50. Подземни контењери во проектот „Јонкерс“
(<https://www.huduser.gov/publications/pdf/def.pdf>)

Жителите на новата приградска населба за краток период ги прифатиле новите модели на однесување, дотогаш непознати за нив. По истекот на евалуацискиот период од година дена, полицијата немало регистрирано криминална активност. Исто така, и во околните населби немало пораст на стапката на криминал, т.е. одлевање на криминалот од едно место на друго. И покрај претходно песимистичките сценарија за т.н. *Суден ден* од страна на голем број критичари на проектот, тоа не се случило (Newman, 1996:103).

Со овој проект биле запазени сите принципи/стратегии на CPTED методот.

1.7.Комплексот „Арнолд Фалон“ во градот Трои, Њу Јорк.

Следниот пример е од првата деценија на новиот милениум. Во американската државата Њу Јорк, во градот Трои, примената на CPTED методот придонесе за намалување на кражбите во станбениот комплекс Арнолд Фалон. Комплексот имал

капацитет од вкупно 3.500 домаќинства. Отсуството на сопствениците на домовите и малиот број постојани жители го намалувал квалитетот на живот. Јавните простори се претвориле во територија на криминалците, а жителите имале постојан страв да излегуваат и да се движат низ околината.

Со неговата реализација и ревитализација, бројот на жители во оваа заедница се зголемил, а исто така се зајакнале границите меѓу приватниот и јавниот имот. Со поставувањето на знаци за распознавање на јавниот од приватниот имот и поставувањето на игралишта за помладите генерации, просторот се адаптирал на тој начин што ја подобрил социјалната синергија помеѓу жителите. Осветлувањето во целиот комплекс било значително подобро што допринело за зголемување на чувството за безбедност кај жителите од овој станбен комплекс (National Crime Prevention Council, 2009:15).

Слика бр.51. Комплекс за домување „Арнолд Фалон“, Трои

([https://www.google.com/maps/@42.7521265,-](https://www.google.com/maps/@42.7521265,-73.6837798,3a,89.9y,173.41h,83.07t/data=!3m6!1e1!3m4!1sLab1-EXzvidrZ-UFbxaZMQ!2e0!7i13312!8i6656)

[73.6837798,3a,89.9y,173.41h,83.07t/data=!3m6!1e1!3m4!1sLab1-EXzvidrZ-UFbxaZMQ!2e0!7i13312!8i6656](https://www.google.com/maps/@42.7521265,-73.6837798,3a,89.9y,173.41h,83.07t/data=!3m6!1e1!3m4!1sLab1-EXzvidrZ-UFbxaZMQ!2e0!7i13312!8i6656))

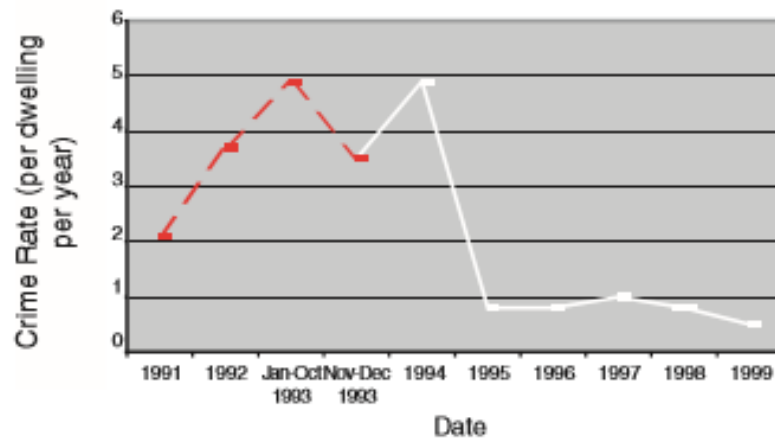
Од сликата може да се забележи претходно споменатото. Постапеноста и разграничувањето на она што претставува јавен и приватен простор одделено со мали огради кои даваат до знаење дека просторот помеѓу објектите е во приватна сопственост на жителите коишто живеат во истиот.

1.8. Примена на методот во европските држави

Во 1998 година во **Обединетото Кралство** се донесе еден од најважните правни акти коишто ја обработуваат проблематиката на превенција на криминалот, наречен како *Акт против криминалот и нередот*. Во делот 17 од истиот Акт, се нагласува потребата од брзо сузбивање на криминалот преку соработката меѓу полицијата и локалните власти. На овој начин и самите локални власти заземаа важна улога во превенцијата на криминалот, партнерска улога чијшто монопол дотогаш ѝ припаѓал само на полицијата. Идејата е во следното: при секој нов проект за домување и изградба на нови соседства, надлежното лице од полицијата и локалната самоуправа имаат посебна улога во проценката за тоа на кој начин би функционирала истата таа населба кога ќе се изгради и евентуалната стапка на можен криминал. Актот предвидува соодветна стратегија за редуција на криминалот. Така во подоцнежните измени на истиот Акт, во 2004 година, во соработка помеѓу Канцеларијата на заменик-премиерот, а, воедно одговорен за планирање и Домашната канцеларија која претставува посебен оддел во Британската Влада задолжена за законот и редот, за *првпат* официјално ја промовираа теоријата за CPTED методот (Bre Trust, 2005:17).

Во Обединетото Кралство главниот полициски проект преку којшто се разработува оваа тема е познат под името „Обезбедени преку дизајн“, подразбирајќи ја идејата дека соодветно изградената урбана околина може да биде генератор на појава на криминал или пак да биде сосема спротивно од истото. За само две години, овој проект доби национални рамки и денеска преку 400 обучени полициски офицери низ целата земја го спроведуваат во пракса.

Во прилог на ова, претставени се одредени криминални статистики коишто одат во прилог на CPTED методот. Во првиот графички приказ, прикажани се станбени единици за домување коишто се реновирани, а во вториот случај предмет на анализа се единиците за домување кои се комплетно новоизградени. Пренесено во бројки, стапката на криминал била повисока за 67% односно 54% во периодот пред извршените измени во дизајнот на околината.

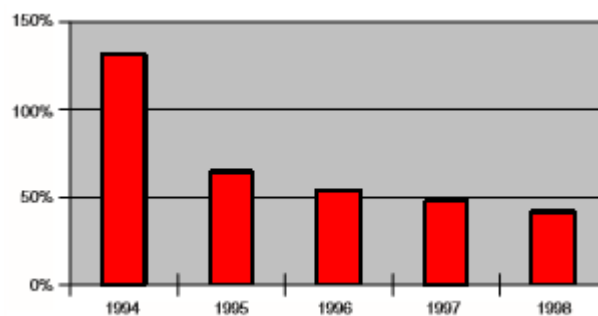

Графички приказ бр.1. Пример за стапка на криминал во обновените/реновирани објекти за домување од периодот 1991 - 1999 година.

(<https://www.hud.ac.uk/research/researchcentres/acc/projects/sbd-in-west-yorkshire-ten-years-on/>)

На овој графички приказ може да се забележи како се движел трендот на стапката на криминал во реновираните објекти за домување низ евалуациските години. Испрекинатата линија во црвена боја го претставува периодот пред воведувањето на проектот „Обезбедени преку дизајн“, а додека пак полната бела линија го претставува периодот откако истиот проект е воведен и е во функција. Транзицискиот период од еден во друг период е прикажан на графиконот во текот на 1993 година. На овој начин може да се воочи дека проектот „Обезбедени преку дизајн“ имал голема улога во намалувањето на криминалот.

Слични резултати има и во вториот случај.

Графички приказ бр.2. Стапка на кражби во во периодот 1994-1998 година

(<https://www.hud.ac.uk/research/researchcentres/acc/projects/sbd-in-west-yorkshire-ten-years-on/>)

Како што напоменав, во вториот случај предмет на анализа се единиците за домување кои се комплетно новоизградени според проектот „Обезбедени преку дизајн“

во периодот од 1994-1998 година. Може да се забележи дека стапката на кражби од година на година постепено бележи намалување.

Естонија е првата европска држава која што го усвои Европскиот стандард ЕНВ број 14383-2:2003 „Превенција на криминалот - Урбанистичко планирање и дизајн – Дел 2 – Урбанистичко планирање како национален стандард“. Со тоа вратите за CPTED методот во оваа држава беа широко отворени. За подобро запознавање со овој криминолошки метод биле организирани најразлични семинари за урбанистичките планери, полицијата, архитектите и лицата од локалната самоуправа. Сепак, сеуште не е креирана доволно развиена безбедносна политика слична на онаа во Обединетото Кралство под името „Обезбедени преку дизајн“.

Примената на CPTED методот во **Данска** бележи многу позитивни резултати со уредувањето на две станбени области. Така, по спроведената статистичка анализа бројот на провалните кражби се намалил од 4 до 5 пати во споредба со останатите станбени области кои што не биле уредени по CPTED методот; забележана е појава на редукција на насилството од 20% до 40% а со тоа и чувството на безбедност кај граѓаните било на повисоко ниво.

Во **Ирска** овој метод е применуван и од страна на Националната единица за превенција на криминалот. Со востановување на советник за превенција на криминалот во главниот штаб и во сите региони, тој дава совети и практики за можностите на CPTED методот. Тамошната постапка се одвива на следниот начин: најпрвин се доставува барање до Советот на градот; се обезбедуваат мапи за точната локација; се врши посета на самата локација; аналитичката служба врши профилирање на теренот; и на крајот се изготвува предлог-верзија на Извештајот кој што се доставува до Советот на градот (Саздовска – Малиш, 2014:90-92).

Со реализирањето на „Проект за обнова на Балимон“, станбен комплекс во Даблин со 4.801 станбена единица (само 20% биле приватна сопственост а 80% во државна сопственост), кој што е изграден во 60-тите години на минатиот век, состојбата таму комплетно се менува. За време на постоењето на комплексот имало регистрирано голема стапка на криминал, дрога и насилство. Со донесувањето на одлука за рушење на комплексот и негова изградба по CPTED метод, се донесуваат следните урбанистички решенија: се зголемува бројот на домови во приватна сопственост - она за што и Newman категорично го наведува како основен принцип; се зголемува природниот надзор/набљудување; становите се заменети со куќи; подобро е осветлувањето;

поставени се системи за видео надзор и др. Тоа допринело за намалување на појавата на криминал во овој дел од Даблин.

Во **Холандија** пак, методот има заземено посебно место во работата на полицијата со примената на *community policing system* преку принципите: видливост, зонирање, пристапност и атрактивност (Саздовска – Малиш, 2014:90-92). Самите почетоци во оваа држава се уште од 80'тите години на минатиот век, со донесувањето на тогашната нова безбедносна владина политика наречена - „Криминалот и општеството“ во 1985 година. Оваа политика во себе го содржеше CPTED методот. Покрај финансирањето на политиката за превенција на криминалот, истовремено се оздвојувале средства и за т.н. *политика за социјална обнова и кохезија* (Бре Труст, 2005:18).

Освен во европските држави, методот се применува и во **Јужна Африка**, а од државите во **Северна Америка**, CPTED досега практично е применет во Тексас, Флорида, Нов Хемпшир, Алабама, Јужна Каролина, Небраска, Њу Јорк. Во државата Канада, методот е применет во градот Отава, во провинцијата Онтарио, во градот Калгари и на други места (Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015).

1.9.Можност за примена на CPTED методот на ул.Пушкинова, град Скопје, Македонија

На оваа тема имам изработено труд заедно со професор д-р Марина Малиш-Саздовска и мојот колега Љатиф Љатифи во којшто како помошен инструмент при истражувањето се користеше анкетен прашалник. Прашалникот придонесе за да се дознае и согледа мислењето на граѓаните и нивните видувања по оваа проблематика.

Ул.Пушкинова се наоѓа во населба Кисела Вода во Скопје, Македонија. Истата е комплетно неосветлена, слабо се користи од граѓаните и досега има регистрирано криминал од полесни форми.

Слика бр.52. Улица Пушкинова.
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи 2015:83)

Оваа ситуација претставува најголем проблем за жителите кои што живеат на оваа улица и околните улици а се наоѓа на многу фреквентно место во населбата Кисела Вода. проблемот со оваа улица е што се наоѓа веднаш позади старата Поликлиника во Општината и претставува слепа улица. На самата улица излегуваат две подземни гаражи коишто се дел од две станбени објекти изградени непосредно до истата. Овие гаражи се наоѓаат во катастрофална, разочарувачка состојба, без осветлување и може да се каже дека претставуваат адекватно „дувло“ на наркозависници (Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015).

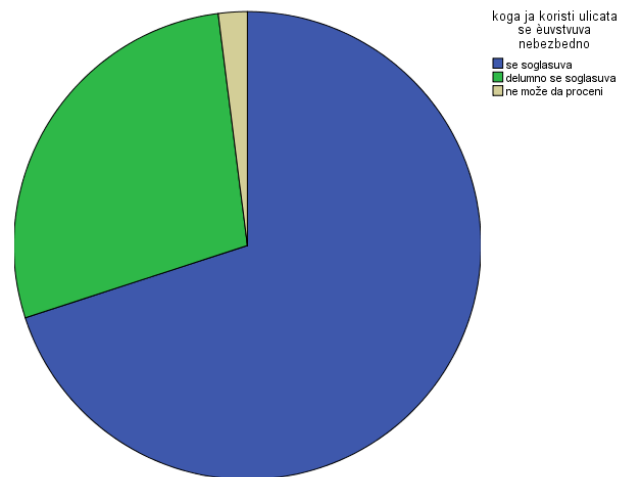
За лошата состојба во која што се наоѓа улицата сведочи и весникот „Вест“ каде што уште на 26.08.2010 година со текст под наслов „Подземните паркинзи-опасни збиралишта-Гаражите во Кисела Вода вријат од наркозависници“ беше прикажана токму слика и од самите гаражи коишто излегуваат на улицата (Вест,2010).

Слика бр.53. Паркинг-гаражите на ул.Пушкинова
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:84)

Валидноста на инструментот се огледа во фактот дека секоја варијабла од независните има значаен коефициент на влијание врз варијаблите во блокот зависни варијабли, без значаен коефициент на статистичка грешка во примерокот и при вредностите кај варијаблите и стандардната девијација. За истражувањето беше користен анкетен прашалник од затворен тип со Ликертова скала на ставови за клучната батерија, интервална скала за рангирање на приоритетите и стратификуван примерок од вкупно 50 испитаници. За подобра прегледност на резултатите, истите се пресметани во проценти. Половата застапеност ја сочинуваа мажи со 44% и жени со 56%.

На прашањето „Кога ја користам ул.Пушкинова во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“ од вкупниот број испитаници, 70% целосно се согласуваат, 28% делумно, а само 2% од испитаниците не можат да проценат.

Графички приказ бр.3. „Кога ја користам ул.Пушкинова во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:85)

По однос на ова прашање и добиените проценти, преку Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест, со цел да се утврди дали постои статистички значајна поврзаност кај фреквенциите на две атрибутивни обележја или пак, помеѓу забележаните фреквенции и фреквенциите што се очекуваат кај определена хипотеза се добија следните резултати:

Табела бр.3. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам ул.Пушкинова во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:85)

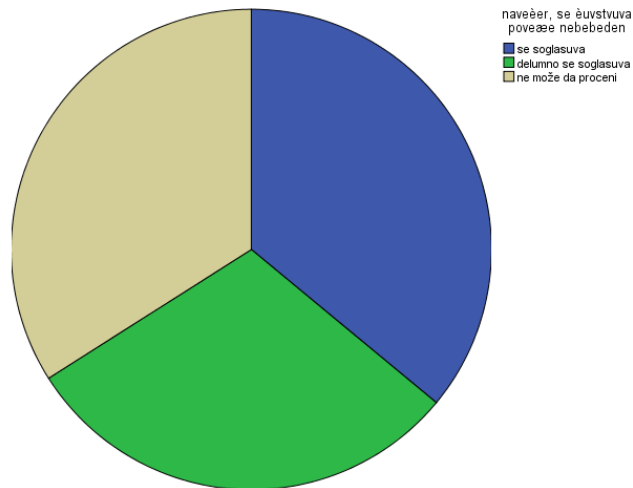
Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,792 ^a	2	,150
Likelihood Ratio	4,164	2	,125
Linear-by-Linear Association	1,186	1	,276
N of Valid Cases	50		

a. 2 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,44.

Со оглед на тоа дека очекуваната фреквенција е помала од 5 и изнесува 2, може да се заклучи дека полот не е значаен со 95% сигурност (не постои разлика во одговорите меѓу мажите и жените по ова прашање).

На прашањето пак, „*Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата*“, 36% целосно се согласуваат, 30% делумно, а пак 34% од испитаниците не можат да проценат.

Графички приказ бр.4.. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата“

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:85)

Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по ова прашање даде резултати дека очекуваната фреквенција е помала од 5 и изнесува 2, по што се смета дека полот не е значаен т.е. нема влијание:

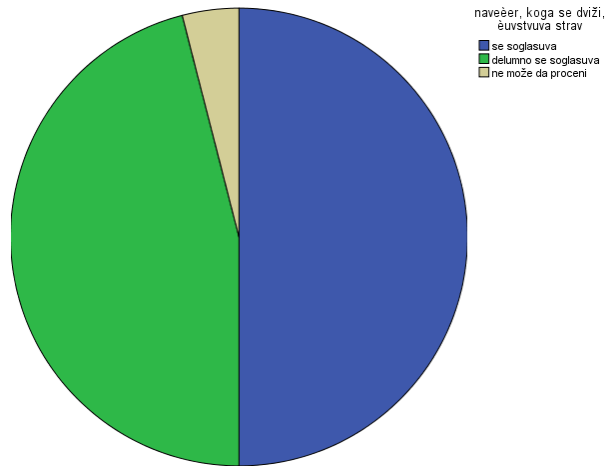
Табела бр.4. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата“.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:86)

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,445 ^a	2	,295
Likelihood Ratio	2,453	2	,293
Linear-by-Linear Association	,236	1	,627
N of Valid Cases	50		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,60.

Нешто слични се и резултатите од следното прашање: „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“. Овде 50% односно половина од испитаниците целосно се согласуваат, 46% делумно, а само 4% не можат да проценат.

Графички приказ бр.5. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:86)

За ова прашање преку Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест, исто така полот нема значење а очекуваната фреквенција изнесува 2:

Табела бр.5. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:86)

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	,328 ^a	2	,849
Likelihood Ratio	,329	2	,849
Linear-by-Linear Association	,304	1	,581
N of Valid Cases	50		

a. 2 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,88.

Посебно важни се и резултатите добиени од прашањето „*Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица*“, каде што дури 84% целосно се согласуваат а само 16% делумно се согласуваат. Ова е значаен факт дека со самиот недостиг на доволно ноќно осветлување, ризикот од појава на криминалитет од најразличен вид е многу голем. Резултатите добиени од Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по ова прашање, покажуваат дека очекуваната фреквенција е помала од 5 и изнесува 1, што значи дека и овде полот нема значење (не постои разлика во одговорите помеѓу мажите и жените по ова прашање). Овие резултати се претставени во следната табела:

Табела бр.6. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „*Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица*“.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:87)

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,323 ^a	1	,250		
Continuity Correction ^b	,580	1	,446		
Likelihood Ratio	1,317	1	,251		
Fisher's Exact Test				,277	,223
Linear-by-Linear Association	1,296	1	,255		
N of Valid Cases ^b	50				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,52.

b. Computed only for a 2x2 table

Во вториот дел прашања од анкетата, каде што понудените одговори беа со „да“ или „не“ резултатите се сосема очекувани и не изненадуваат воопшто. На прашањето „*Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата*“, 22% од испитаниците одговориле со „да“, а додека 78% немале такво искуство. Но, процентите се поразлични на прашањето „*Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?*“. Овде 50% од испитаниците одговориле со „да“ и исто толку и со „не“. Од последните две прашања досега, и нивните анализирани резултати изразени во проценти, може да се заклучи дека

иако процентот на лица кои имале лично непријатно искуство во овој дел од улицата е мал, сепак не е минимален и едноцифрен. Посебно загрижуваат резултатите од прашањето „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“ што дава до знаење дека дури половина од испитаниците се очевидци/сведоци на појава на криминалитет од различен вид на Ул.Пушкинова, што ја потврдува тезата дека CPTED методот е неопходен да се примени и за овој случај.

Соработката со жителите на општината во која што се наоѓа Ул.Пушкинова и локалната самоуправа дава разочарувачки резултати според спроведената анкета. На прашањето „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“, 16% од испитаниците одговориле со „да“, а дури 84% одговориле со „не“. Ова можеби е знак дека жителите не ги изнесуваат навреме проблемите со коишто се соочуваат во местото каде што живеат и не бараат да се преземат навреме мерки од најразличен вид коишто би можела да ги спроведе Општината во која што живеат. Причините овде не се толку важни во делот на тоа, дали жителите сметаат дека доколку и се пожалат и побараат поголемо внимание кон проблемот кој што го имаат, Општината ќе го реши адекватно и брзо или нема да го реши. За нас се значајни процентите добиени од поставеното прашање во анкетата.

Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по ова прашање даде резултат дека очекуваната фреквенција е помала од 5 и изнесува 1, што самото по себе подразбира дека полот нема влијание т.е. дека не постои разлика во одговорите помеѓу мажите и жените по ова прашање. Ова е прикажано во следната табела:

Табела бр.7. Пирсоновиот x2 квадрат-тест - „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љаџифи, 2015:87)

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,299 ^a	1	,254		
Continuity Correction ^b	,731	1	,393		
Likelihood Ratio	1,305	1	,253		
Fisher's Exact Test				,393	,197
Linear-by-Linear Association	1,273	1	,259		
N of Valid Cases ^b	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11,00.

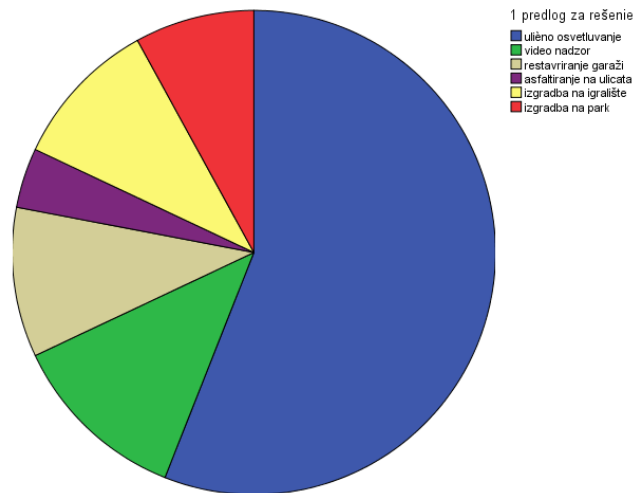
b. Computed only for a 2x2 table

Но, проблемот со Ул.Пушкинова не може да го реши само еден фактор. За тоа се потребни повеќе фактори. На прашањето: „Сметам дека е потребно да се преземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“, вкупно 100% од испитаниците одговориле со „да“. Ова ни` дава за право да констатираме дека навистина се потребни круцијални промени за да се најде решение за овој безбедносен проблем.

Предлози

Во делот „мерки и програми“, на испитаниците им беше понудена листа на можни решенија и мерки со кои би се подобрила безбедносната ситуација на ул.Пушкинова. Понудени беа следните мерки: улично осветлување; видео надзор; реставрација на гаражите; асфалтирање на улицата; изградба на детско игралиште; изградба на мини парк и поставување на проблемот на дневен ред на Општината. Испитаниците требаше да изберат само три мерки од понудените по приоритет.

Од добиените резултати, во првата предлог-мерка за можно решение, 56% од вкупно 100% испитаници го избраа уличното осветлување.

Графички приказ бр.6. Прва предлог-мерка избрана од испитаниците-улично осветлување -во сина боја.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:88)

Доколку се земе во предвид дека CPTED методот како еден од главните принципи го содржи осветлувањето на околината, во нашиот случај, преку резултатите од анкетата, потребата од поставување на соодветно улично осветлување е неизбежна.

Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по ова прашање дава различни вредности за разлика од ситуацијата со претходните прашања. Овде полот има влијание и е значаен затоа што очекуваната фреквенција е 5. Ова е прикажано во следната табела:

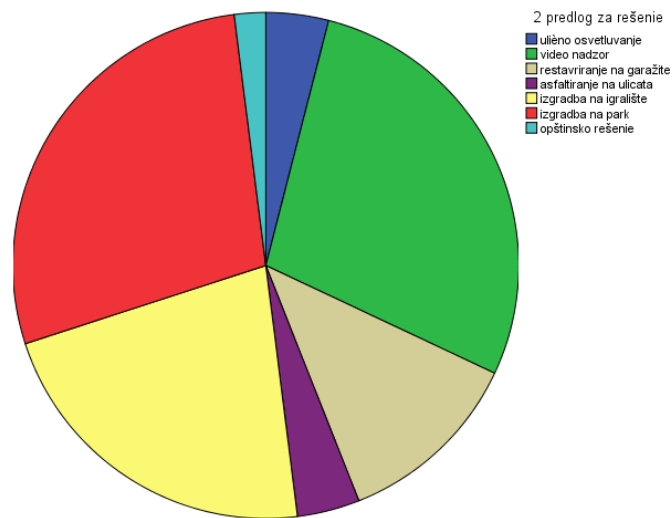
Табела бр.8. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Прва предлог-мерка.

(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:88)

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,584 ^a	5	,469
Likelihood Ratio	5,433	5	,365
Linear-by-Linear Association	,602	1	,438
N of Valid Cases	50		

a. 10 cells (83,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,88.

Како втора предлог-мерка беа избрани две мерки со по идентична процентуална застапеност: постоењето на видео надзор над целата улица и изградба на мини парк со по 28% од вкупно 100%.

Графички приказ бр.7. Втора предлог-мерка избрана од испитаниците- видео надзор над целата улица и изградба на мини парк - во зелена и црвена боја
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:88)

Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по оваа предлог-мерка даде резултат дека полот има значење и дека очекуваната фреквенција изнесува 6, со 95% сигурност:

Табела бр.9. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Втора предлог-мерка.
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:88)

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,224 ^a	6	,002
Likelihood Ratio	26,220	6	,000
Linear-by-Linear Association	,831	1	,362
N of Valid Cases	50		

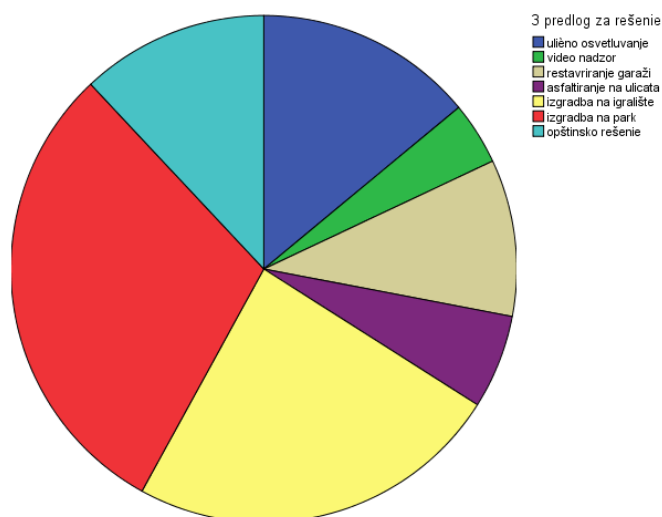
a. 10 cells (71,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,88.

Како трета предлог-мерка, испитаниците ја одбраа изградбата на мини парк со вкупно 30%. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест по оваа предлог-мерка даде резултат дека полот има значење/влијание и дека очекуваната фреквенција изнесува 6, со 95% сигурност:

Табела бр.10. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - Трета предлог-мерка.
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:89)

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	21,224 ^a	6	,002
Likelihood Ratio	26,220	6	,000
Linear-by-Linear Association	,831	1	,362
N of Valid Cases	50		

a. 10 cells (71,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,88.

Графички приказ бр.8. Трета предлог-мерка - изградба на мини парк-во црвена боја.
(Трошански & Малиш-Саздовска & Љатифи, 2015:89)

Од ова може да се заклучи дека од сите мерки вкупно 7 на број кои беа понудени на испитаниците, како најнеопходни се покажаа потребата од улично осветлување, видео надзор и изградбата на мини парк. Сметаме дека и доколку само овие мерки се реализираат во пракса, безбедносната состојба на ул.Пушкинова во целост ќе се подобри и појавата на можен криминалитет од најразличен вид рекордно ќе се намали.

Овој труд даде анализа на моменталната состојба на ул.Пушкинова во градот Скопје и сите безбедносни ризици кои се присутни во истата. Преку претставувањето на фактичката состојба на ул.Пушкинова, се даде до знаење дека е неопходно да се преземат повеќе чекори во справувањето со овој безбедносен проблем којшто го чувствуваат посебно жителите кои што живеат на оваа улица. Целта беше да се презентираат и понудат конкретни начини преку кои може да се подобри целокупната безбедносна ситуација во тој дел од општина Кисела Вода, со користење на CRTED методот.

Добиените резултати од анкетното истражување се покажаа како добар „водич“ и еден вид показател дека и жителите на ул.Пушкинова имаат желба и потреба нивната улица да се урбанизира, а со тоа и безбедносната состојба да се подобри. CRTED методот, како метод којшто го познава научната дисциплина Криминологија, според досегашното истражување, најмногу одговара да се примени и врз оваа улица.

1.10.Прашањето на долгите и кратки блокови како адекватно урбанистичко решение

Во оваа точка од трудот подетално е објаснето прашањето на долгите и кратки блокови за коишто пишува Elisabeth Wood, која ја спомнавме погоре во текстот. Како пример се земени три различни градски населби, две во градот Скопје и една градска населба во градот Белгород во Русија.

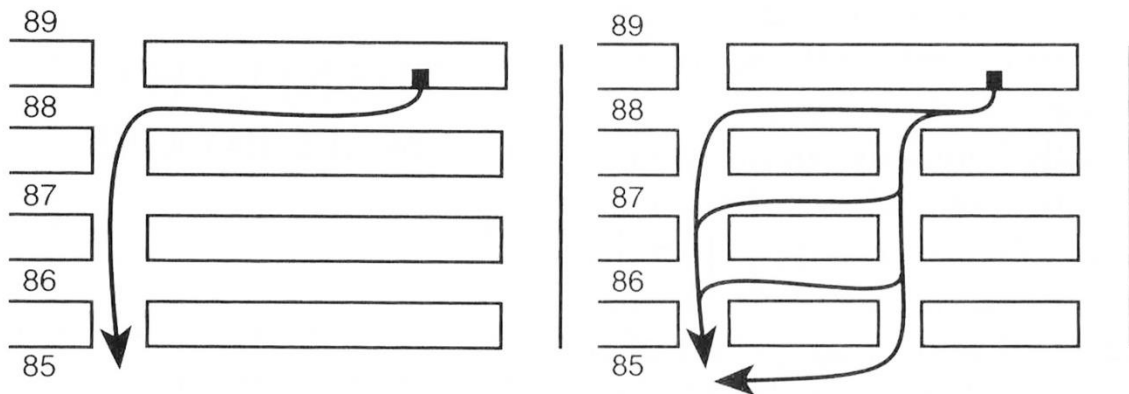
Слика бр.54. Станбен комплекс во населба Капиштец, Скопје.
(<http://zase.mk/wp-content/uploads/2016/07/kapistec-675x437.jpg>)

Слика бр.55. Поглед кон паркот од станбениот комплекс во населба Капиштец, Скопје.
(<http://s255.photobucket.com/user/Ristowski/media/dsc02563u.jpg.html>)

Повеќето блокови мора да бидат кратки; така ќе се овозможи сите улици да бидат фреквентни. (Jacobs, 1961:179)

Ова прашање е многу важно од повеќе аспекти. Долгите блокови немаат функционалност како онаа што ја имаат кратките блокови. Тие предизвикуваат потешкотии во движењето кај жителите што живеат или работат во нив. Пристапот е отежнат и најчесто влезот кон истите е само од една страна на блокот, кога станува збор за објекти кои најчесто се наменети за домување.

Слика бр.56. Шематски приказ на движење низ долги блокови - од лево и движење низ кратки блокови - од десно.

(<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/42/5c/e6/425ce61f0853de3716d8bb8b67da6aa0.jpg>)

Од овој шематски приказ може да се забележи многу јасно дека кратките блокови имаат поголема функционалност, за разлика од долгите блокови. Од левата страна на шемата е прикажан долг блок и пат по којшто одреден жител од ул.бр.88 треба да стаса до ул.бр.85. Нему му е понуден единствен пат, којшто не може да го скрати. Тоа не е случај и со ситуацијата на десната страна од шемата, кадешто на истиот жител му се отвораат уште 3 дополнителни помали улици по коишто би можел да стаса повторно до ул.бр.85. Ова е многу важно за нас затоа што, доколку имаме повеќе понудени релации, жителите би можеле да флуктуираат и во другите делови од населбата, во коишто, во првиот случај *воопшто не би поминале*. Исто така, тоа продуцира мешовита фреквенција на најразлични жители од целата населба, но и на странци коишто не живеат во истата. На овој начин повторно се поврзува прашањето на безбедноста во

населбата, доколку земеме во предвид дека зголемената фреквенција низ сите улици на најразлични жители и случајни минувачи-посетители е клучна.

Многу реакции предизвика и планот за изградба на нов објект во населбата Тафталице 1 во градот Скопје. Проектот „Настел Тафталице“ треба да биде станбено-деловен објект сместен помеѓу ул.8-ми Септември, Прашка и Варшавска, во продолжение на поранешната „Алумина“. Во околината на објектот има исклучително индивидуални куќи и нема други објекти од поголеми димензии. Целокупната површина на објектот изнесува 60.000м² и скоро 1000 станбени единици. Димензиите на градбата се 200 метри должина наспроти 50 метри широчина, 38 метри височина.

Слика бр.57. Проект „Настел Тафталице“

И покрај тоа што некои аналитичари сметаат дека самиот проект е проблематичен од имотно-правен, процедурален, еколошки и урбанистички аспект, она што истиот го поврзува со темата околу урбаните блокови е тоа дека објектот има вкупно 200 метри должина.

Слика бр.58. Проект „Настел Тафталиџе“

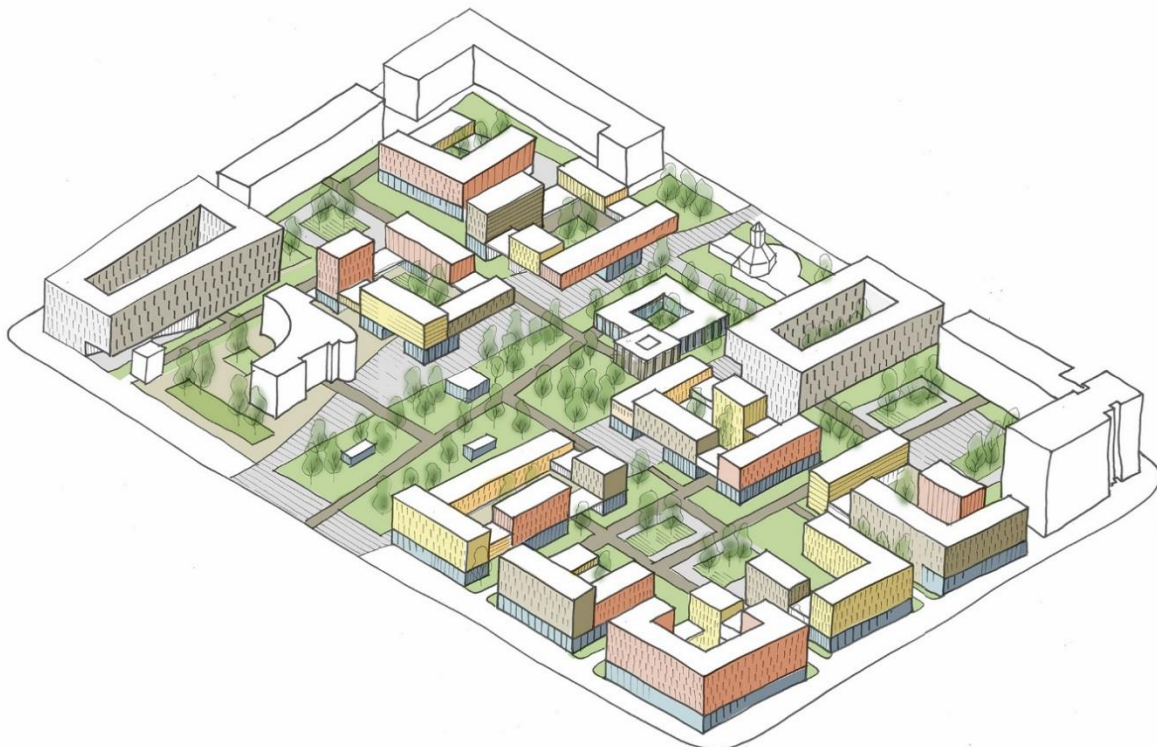
(http://nastel.mk/?p=1340)

Со оглед на тоа дека објектот вдумува неколку илјади жители, за истите е потребно инфраструктурно да бидат поткрепени со најразлични игралишта, градинка за деца, зелени терени и паркови или услужни објекти. Но, овде тоа не постои. Со тоа би се создала неверојатна густина на население на мал простор којшто истиот не е опремен со неопходни инфраструктурни решенија коишто жителите на истиот би требало да ги уживаат.

За пример на *кратки* блокови може да се смета и обновата и урбанизацијата на блок згради во централното подрачје на градот Белгород во Русија. За истиот беше организиран и натпревар во изработка на најдобар проект дизајн за населбата. Урбанистичкиот план за т.н. „Мирен центар“ кој се состои од десет нови компактни блокови, серија зелени површини и урбана градина, има за цел да ја претвори населбата во оаза на тишина и спокој за жителите на истата (Belgorod Design Competition – Russia, 2013). На самото приземје, новите станбени згради ќе бидат адаптирани за деловни простории и канцеларии. Првиот спрат ќе биде од полу-приватен карактер и од каде што ќе биде пристапот до сите приватни единици за домување. Блоковите се карактеризираат со високо ниво на безбедност и услуги; опремени се со спортски објекти, соби за гости, приватни складишта, детска градинка, keycard систем за контрола и видеофони. Целата организираност на проектот укажува на добрата поделеност помеѓу јавниот, полу-јавен и полу-приватен и приватен простор. Идејата е да се создаде хетерогена средина. На овој начин оваа населба би била квалитетно и безбедно место за живеење.

Слика бр.59. Шема на населбата Белгород, Русија.
(<http://www.wisp-a.com/portfolio/architecture/urban-block/>)

Слика бр.60. 3Д скица на населбата Белгород, Русија.
(<http://www.wisp-a.com/portfolio/architecture/urban-block/>)

Во своето дело, *Housing design, a social theory*, Elisabeth Wood (1961) зборува за дизајнирањето на домовите во американските градови во втората половина на 20-тиот век. Уште од самиот почеток, Wood има критика кон одредни видови градски населби и нивната нефункционалност, а посебно од појавата на запустени и ненаселени места во градот коишто се во состав на градските населби. Кога зборува за основните социјални потреби на жителите, Wood (1961:7) ги наведува најважните како, потребата за физичка активност надвор од живеалиштата, потребата за сончева светлина преку ден и свеж воздух, а се' во функција за поголема социјална интеракција на жителите. Самиот дизајн на населбите мора да ги задоволи овие основни потреби.

Проблем којшто најчесто е застапен кај колективното домување е отуѓеноста на жителите, состојба која што тешко се менува. Затоа новите станбени комплекси за домување во себе треба да содржат повеќе компоненти коишто ќе ги наведат жителите на неформални и спонтани средби коишто треба да генерираат почеста интеракција помеѓу нив. Така, Wood (1961:10) смета дека самиот дизајн на околината во која што се живее треба да ги направи жителите поблиски помеѓу себе.

Децата се поранливи и осетливи на опасности од возрастите луѓе. Во денешно време голем број од обновените зони се изградени на принципот на затворени парк - енклави во блокови. Исто така жителите на градските населби е потребно да преземат одговорност за тоа што се има по градските улици и да изнајдат начин нивните деца да имаат безбеден социјален живот.

1.11. Примена на CRTED методот кај сообраќајните прекршоци и безбедноста во сообраќајот во поширока смисла

CRTED методот може да се примени и во светот на сообраќајот. Безбедноста во сообраќајот е многу значајна. Што се однесува до Република Македонија, истражувањата на оваа тема, односно во потесна смисла на самиот метод, се сеуште во зародиш. Проф. д-р Марина Малиш-Саздовска, од Факултетот за Безбедност – Скопје, има направено квалитетно истражување кое ја обработува токму оваа тема. Истото е правено во периодот на 2015 година.

Малиш-Саздовска (2015) констатира дека бројот на сообраќајни прекршоци во Република Македонија е на многу сериозно ниво. За оваа ситуација, таа ги наведува

следните фактори: надминување на пропишаната брзина на движење, прекршување на повеќе сообраќајни правила од најразличен карактер, возењето во пијана состојба и друго. Во самото истражување е наведена табела за бројот на сообраќајни незгоди во Република Македонија од периодот на 2003 - 2012 година (стр.109).

Табела број 11. Број на сообраќајни незгоди во Р.Македонија (2003-2012).

2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1926	1988	2821	3313	4037	4403	4353	4223	4462	4108

Извор: (Малиш-Саздовска, 2015)

Посочената табела укажува на фактот дека бројот на сообраќајни незгоди во Македонија има тенденција на пораст. Како можно решение за да се подобри безбедноста во сообраќајот, проф. Малиш-Саздовска го наведува токму CPTED методот. Според овој метод, генералниот принцип/фактор - *набљудување/видливост* има голема функција.

Слика бр.61. Лош пример за превенција на криминал во сообраќајот и безбедноста во истиот.

Извор: (Малиш-Саздовска, 2015)

На сликата е презентираан класичен пример за неисполнетост на принципот *набљудување/видливост* карактеристичен за CPTED методот. Прикажана е една од главните улици во градот Скопје, на која може да се заклучи дека кога станува збор за *видливоста* на пешаците коишто ја минуваат улицата, истата е намалена. Вегетацијата која што е поставена од левата страна на патот, односно на самата средина на булеварот го попречува набљудувањето на пешаците кога ја преминуваат улицата. Истото претставува ризик за возачите коишто немаат претстава дали на пешачкиот премин во тој момент има пешак или не. Самото тоа пешаците ги доведува во директна опасност. Статистиките покажуваат дека честопати пешаците се учесници и жртви во сообраќајните незгоди. Во многу случаи, самите тие се одговорни поради сторените прекршоци во сообраќајот (Малиш-Саздовска, 2015:121).

Од тие причини, имплементацијата на овој метод е неопходна да се примени и во овој случај.

1.12.CPTED во истражувањата на Diane Zahm

Diane Zahm е вонреден професор и вонреден директор за додипломски студии по урбани работи и планирање на Вирџинија Тех во САД. Нејзиното истражување на ова поле ја бара врската со користењето на земјиштето, изгледот на средината и дизајнот на објектите, како и нивното долгорочно влијание врз превенцијата на криминалот во соседствата, односно стравот од истиот. Покрај тоа, таа е основач на Флорида - CPTED мрежата.

Во 2007 година, (Zahm) објави едно истражување на тема на превенцијата на криминалот преку дизајн на околината насловено како: *Using Crime Prevention Through Environmental Design in Problem – Solving*. Таму таа обработи три студии на случаи. Првата студија на случај беше поврзана со средните училишта како образовни институции и појавата на вандализам во истите. Проблемот беше откриен кога при секојдневната рутинска работа на одржувачите и чуварите на објектот, истите наоѓале докази за вандалски чинови, пушење и пиење во тоалетите на училиштето. Проблемот бил лоциран во тоа што тоалетите се на изолирано место во објектот во непосредна близина на кабина за билети, кои се активни само за време на атлетски настани.

Училиштето има “политика“ за отворен ручек која им овозможува на учениците да јадат насекаде во кампусот, додека монитори се доделуваат само во кафетеријата. CPTED одговорот на ова се состоел во следното: Овие тоалети се заклучени и се отклучуваат за користење само кога има атлетски настани. Политиката на отворен ручек е ревидирана, на студентите им е дозволено да ја напуштаат кафетеријата, но мораат да јадат само во одредени области предвидени за таа намена. Покрај ова, член од училиштето има задача за време на сите ручеци да врши партолирање во овие области (стр.1).

Втората студија на случај се однесуваше на тоа дека задниот ѕид на зграда во еден канцелариски центар постојано е испишан со графити. Сидот се наоѓа на локација која е надвор од вид на минувачите, помеѓу две згради многу блиско доближени една до друга. Видливоста дополнително е намалена со жива ограда на периметарот на локацијата. Активностите во канцеларискиот центар се отворени од 9.00 до 17.00 часот попладне во текот на работната недела, а сепак обележаната зграда е до лизгалиште на ролери каде најголемите активности се одвиваат во текот на ноќта и за време на викендите. CPTED одговорот на ова бил следен: живата ограда била исечена и намалена, а долж проблематичниот ѕид со графити се поставени светилки кои ќе светат за време на ноќните часови (Zahm, 2007:2).

Третата студија на случаи се однесува на грабежите врз банкоматите на банките за време на ноќните часови. Проблемот е лоциран во следното: банкоматот е во предниот агол на зградата на банката. Разбојниците се кријат во помрачната регистарска единица за движење и ги напаѓаат корисниците на банкоматот откако ќе ја извршат трансакцијата. CPTED одговорот го решил на следниот начин: Банката инсталирала ограда на аголот на зградата, создавајќи бариера помеѓу банкоматот и останатата површина за движење која води во помрачната регистарска единица за движење. Таму пак е поставено соодветно ноќно осветлување (Zahm, 2007:2).

Преку секој од овие примери се открива дека можностите за криминал и други проблеми произлегуваат од различните услови на средината/околината поврзани со објектот/тите кој се истражува/аат, локацијата на истиот и како се користи местото. Оттука, решавањето на проблемот бара детално разбирање за криминалот и локацијата, а одговорот треба да се бара преку основните четири стратегии/принципи на CPTED методот.

ДЕЛ VII

ПОСЕБЕН ДЕЛ

ВОВЕД

Примената на CRTED методот треба да биде адекватно решение за моменталната безбедносна состојба во која што се наоѓа градот Скопје денеска. Со текот на годините градот се повеќе расте во популација и во поголемиот период од годината може да достигне и до 1 милион жители коишто престојуваат во него. Секако, оваа бројка се намалува во текот на летните месеци. Територијалниот опсег пак, во најголем процент остана ист. Тоа го поставува проблемот со пренаселеноста и густината на населението којшто може само да го отежнува функционирањето во сите аспекти од животот на граѓаните и основните потреби коишто ги имаат. Во прилог на овој проблем одат и секојдневните новоизградени колективни единици за домување коишто се во полна експанзија во последната деценија. Секако, во предвид не се зема функционалноста на новоизградените објекти и густината на население што би се создала со нивната изградба. Правопропорционално со тоа се појавува и безбедносното прашање за тоа колку граѓаните на градот Скопје можат да се чувствуваат безбедно во својот град.

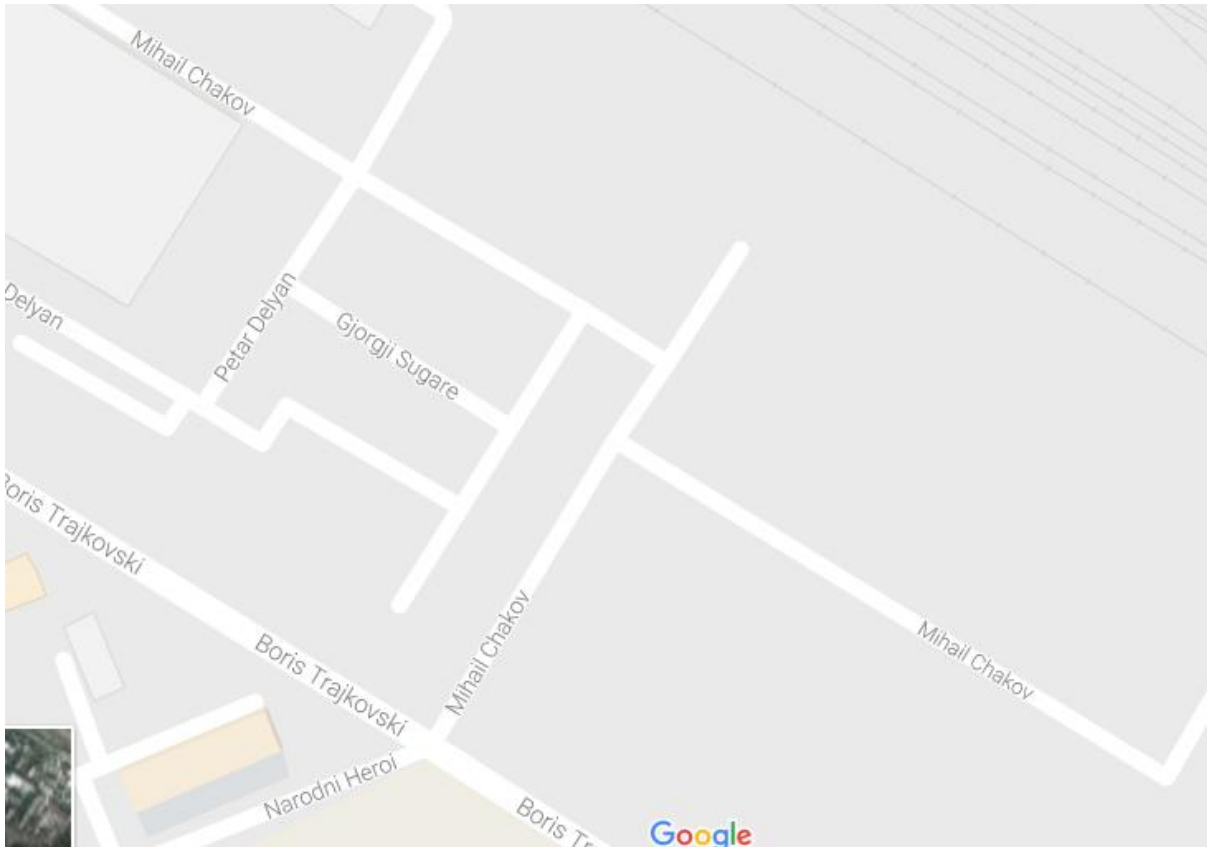
Посебниот дел од докторската дисертација содржи вкупно три студии на случаи и две мини анкетни истражувања коишто се од интерес за научното истражување. Првото истражување се однесува на Ул.Михаил Чаков, Општина Кисела Вода и моменталната состојба во која се наоѓа самата улица од аспект на безбедноста на жителите коишто живеат во тој дел. Понатака, беше спроведено истражување во Населбата Реонски Центар, Општина Аеродром, а како трет случај беше избрана Елитната населба Хот-Хот во населба Радишани. За третиот случај не може да се направи анкетно истражување затоа што самата населба не е заживеана. Но, можат да се дадат некои прогнози во делот на појавата на криминалитетот. За да се дојде до попродабочени знаења и подетални информации од оваа проблематика, беа спроведени анкетни истражувања кај полициски службеници и архитекти, кои имаат улога на директни учесници во подобрувањето на безбедноста во урбанизираните подрачја.

Ова истражување за свој предмет ја анализира безбедноста во урбаните подрачја, популарно наречена - урбана безбедност и нејзиното подобрување со примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината. Преку соодветна фактичка анализа на моменталната состојба и преку примена на одредени методолошки алатки и статистичка обработка на податоците во програмата СПСС, ќе се дадат соодветни излезни решенија со примената на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) затоа што за урбаните подрачја овој метод е едно од најдобрите можни решенија.

1. РЕЗУЛТАТИ ОД СОПСТВЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1.1. Случај бр. 1. - Ул.Михаил Чаков, Општина Кисела Вода, град Скопје

Како прва студија на случај ја земав улицата Михаил Чаков во скопската Општина Кисела Вода. Оваа улица е една од 175-те улици коишто ги одржува Општината Кисела Вода (ЈП Улици и Патишта-Скопје, 2017).

Слика бр.62. Мапа на улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода.

(<https://www.google.mk/maps>)

Од следните слики се гледа каква е моменталната состојба во која што се наоѓа самата улица. Истата не е одржувана во доволна мерка од страна на комуналните служби, тротоарите се во многу лоша состојба во поголемиот дел од улицата и ноќното осветлување на истата е многу слабо. Сето тоа допринесува за загрозување на чувството за безбедност кај жителите што живеат на оваа улица и сите останати граѓани кошто ја користат истата. Можам слободно да кажам дека оваа улица не се разликува многу со улицата Пушкинова која што се наоѓа во истата населба на оддалеченост на само 150 метри од другата страна на булеварот Борис Трајковски, а за којашто спроведов научно истражување токму на истата тема во текот на 2015 година. И на улицата Михаил Чаков има подземна гаража која е во идентична состојба како и на ул.Пушкинова. Тоа може да се види од сликата број 64:

Слика бр.63. Ул. Михаил Чаков.
(<https://www.google.mk/maps>)

Слика бр.64. Ул. Михаил Чаков.
(<https://www.google.mk/maps>)

Слика бр.65. Ул. Михаил Чаков.
(<https://www.google.mk/maps>)

Улицата Михаил Чаков има еден крак којшто завршува со слепа улица која води до новоизградена зграда. Сепак, самиот крак е во неверојатно лоша состојба, обраснат со вегетација а исто така она што посебно загрижува е тоа што и дел од електричното напојување кое е поставено долж улицата стои надвиснато и може да предизвика несакани последици по граѓаните. Од сликите број 65 и 66 може да се забележи една дрвена бандера која е приклучена на електрично напојување но целата е обрасната со вегетација.

Слика бр.66. Сlep крак од ул. Михаил Чаков.
(<https://www.google.mk/maps>)

Слика бр.67. Слeп крак од ул. Михаил Чаков.

(<https://www.google.mk/maps>)

На дел од објектите коишто се наоѓаат на самата улица се испишани графити со политичка содржина, а исто така и дел од местата за рециклирање на отпадот не се адекватно изградени и не се одржувани. Тоа може да се види од сликите број 67 и 68.

Слика бр.68. Графити на ул. Михаил Чаков.

(<https://www.google.mk/maps>)

Слика бр.69. Нерециклиран отпад на улица Михаил Чаков.

(<https://www.google.mk/maps>)

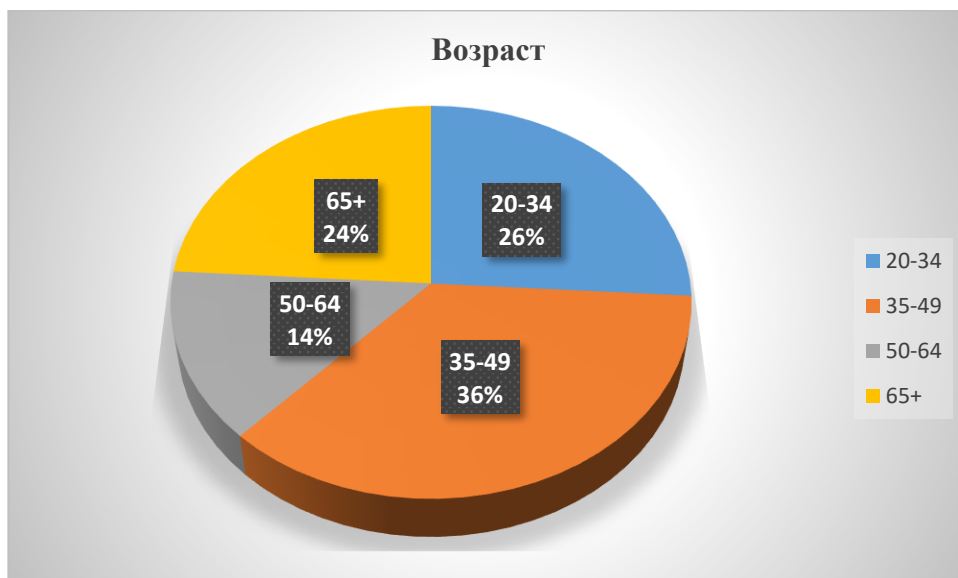
Со оглед на фактичката состојба, бев мотивиран да извршам анкетно истражување за тоа како жителите на оваа улица се чувствуваат кога ја користат истата и дали чувството за безбедност им е загрозено.

1.1.1. Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување на ул. Михаил Чаков

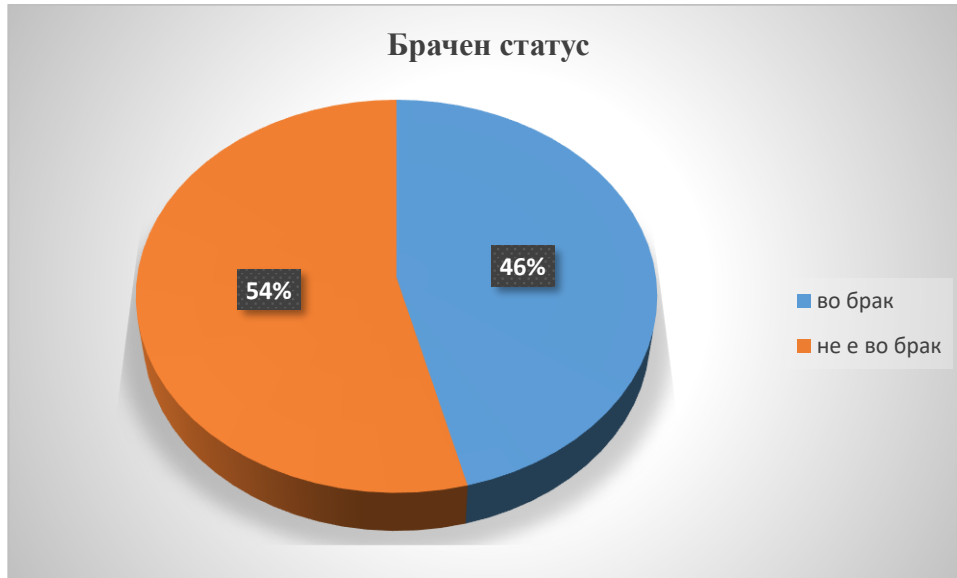
Валидноста на инструментот се огледа во фактот дека секоја варијабла од независните има значаен коефициент на влијание врз варијаблите во блокот зависни варијабли, без значаен коефициент на статистичка грешка во примерокот и при вредностите кај варијаблите и стандардната девијација. За истражувањето беше користен анкетен прашалник од затворен тип со Ликертова скала на ставови за клучната батерија, интервална скала за рангирање на приоритетите и стратификуван примерок од вкупно 50 испитаници. За подобра прегледност на резултатите, истите се пресметани во проценти. Половата застапеност ја сочинуваа мажи со 38% и жени со 62%.

Првата батерија со демографските карактеристики од анкетното истражување ќе биде претставена поразлично од останатите две батерии коишто го содржат клучниот дел од истражувањето и делот - мерки и програми.

Графички приказ бр.9. Шест прашања за демографски карактеристики од анкетното истражување.

Од наведените графички прикази во форма на пати, може да се забележат демографските карактеристики на анкетираниите лица од ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода.

Од вкупниот број на испитаници по основ на пол, 38% се мажи а 62% се жени. Кога станува збор за возрасната граница на испитаниците, 26% се лица од 20-34 години, 36% се лица од 35-49 годишна возраст, 14% се лица од 50-64 години, а 24% се лица постари од 65 години. На прашањето за националната припадност на испитаниците, бројките се следните: 68% се македонци, 16% срби, 4% турци а 12% власи. Во делот на економската активност, се добија следните резултати: 52% од испитаниците се вработени, по 12% се невработени и студенти и 24% се пензионери. Според степенот на образование на испитаниците, 52% се со високо образование, 38% се со средно, 6 % се со средно а 4 проценти со основно образование. Што се однесува до брачниот статус на истите, 46% се во брак а 54% не се во брак.

На прашањето „Кога ја користам улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“, 72% од вкупниот број на испитаници потполно се согласуваат, а 28% од испитаниците одговориле дека делумно се согласуваат.

Графички приказ бр.10 „Кога ја користам улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“.

На ова прашање, како и кај останатите, беа применети следниве алатки од софтверскиот пакет СПСС-SPSS: кростабулации-cross-tabulation, Cramer's V и Хи²-Chi Square тестот. *Нултата хипотеза* (H₀) ќе биде дефинирана на следниот начин: полот *нема* влијание во одговорите кај испитаниците. *Алтернативната хипотеза* (H₁) ќе биде дефинирана на следниот начин: полот *има* влијание во одговорите кај испитаниците.

По однос на ова прашање и добиените проценти, преку Пирсоновиот х² квадрат-тест, со цел да се утврди дали постои статистички значајна поврзаност кај фреквенциите на две атрибутивни обележја или пак, помеѓу забележаните фреквенции и фреквенциите што се очекуваат кај определена хипотеза се добија следните резултати:

Табела бр.12. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се чувствувам небезбедно“.

pol ^ koga ja koristi ulicata se čuvstvuva nebezbedno
Crosstabulation

Count

		koga ja koristi ulicata se čuvstvuva nebezbedno		Total
		se soglasuva	delumno se soglasuva	
pol	maški	14	8	22
	ženski	23	5	28
Total		37	13	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	2.193 ^a	1	.139		
Continuity Correction ^b	1.337	1	.248		
Likelihood Ratio	2.188	1	.139		
Fisher's Exact Test				.197	.124
Linear-by-Linear Association	2.149	1	.143		
N of Valid Cases	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.72.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.209	.139
	Cramer's V	.209	.139
	Contingency Coefficient	.205	.139
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 2.193, а Крамеровиот изнесува .209. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 и Крамер е мал и нема значајност, т.е. полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза-Н₀*.

На прашањето „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата Михаил Чаков“ резултатите се поклопуваат исто како кај претходното

прашање и тоа, 72% од испитаниците одговориле дека потполно се согласуваат, а 28% од испитаниците одговориле дека делумно се согласуваат.

Графички приказ бр.11. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата Михаил Чаков“.

По однос и на ова прашање и добиените проценти, преку Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест, со цел да се утврди дали постои статистички значајна поврзаност кај фреквенциите на две атрибутивни обележја или пак, помеѓу забележаните фреквенции и фреквенциите што се очекуваат кај определена хипотеза се добија следните резултати прикажани во табелата бр.12:

Табела бр.13. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам улицата Михаил Чаков“.

pol * navečer, se čuvstvuva повеќе nebebeden
Crosstabulation

Count

		navečer, se čuvstvuva повеќе nebebeden		Total
		se soglasuva	delumno se soglasuva	
pol	maški	14	8	22
	ženski	23	5	28
Total		37	13	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2.193 ^a	1	.139		
Continuity Correction ^b	1.337	1	.248		
Likelihood Ratio	2.188	1	.139		
Fisher's Exact Test				.197	.124
Linear-by-Linear Association	2.149	1	.143		
N of Valid Cases	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.72.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.209	.139
	Cramer's V	.209	.139
	Contingency Coefficient	.205	.139
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 2.193, а Крамеровиот изнесува .209. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 и Крамер е многу мал и нема значајност, т.е. полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза-Н₀*.

На прашањето „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“, 74% од вкупниот број на испитаници одговориле дека потполно се согласуваат, а 26% одговориле дека делумно се согласуваат.

Графички приказ бр.12. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.

И за ова прашање е извршена статистичка анализа и е пресметан Пирсоновиот χ^2 тест, вредноста според Крамер и направени се кростабулации. Резултатите до кои се дојде се претставени во следната табела бр.13:

Табела бр.14. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.**pol * navečer, koga se dviži, čuvstvuva strav Crosstabulation**

Count

		navečer, koga se dviži, čuvstvuva strav		Total
		se soglasuva	delumno se soglasuva	
pol	maški	14	8	22
	ženski	24	4	28
Total		38	12	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	3.292 ^a	1	.070	.099	.070
Continuity Correction ^b	2.193	1	.139		
Likelihood Ratio	3.300	1	.069		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	3.226	1	.072		
N of Valid Cases	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.28.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.257	.070
	Cramer's V	.257	.070
	Contingency Coefficient	.249	.070
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 3.292, а Крамеровиот изнесува .257. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 и Крамер е многу мал и нема значајност, т.е. полот *нема* влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза-Н₀*.

На прашањето „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“ 72% од вкупниот број на испитаници одговориле дека потполно се согласуваат, а 28% на ова прашање одговориле дека делумно се согласуваат.

Графички приказ бр.13. „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.

Резултатите според Пирсоновиот χ^2 за ова прашање се претставени во табела бр.14:

Табела бр.15. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.

pol * ne e zadovolen od postavenoto ulično osvetluvanje
Crosstabulation

Count

		ne e zadovolen od postavenoto ulično osvetluvanje		Total
		se soglasuva	delumno se soglasuva	
pol	maški	20	2	22
	ženski	26	2	28
Total		46	4	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	.064 ^a	1	.801	1.000	.598
Continuity Correction ^b	.000	1	1.000		
Likelihood Ratio	.063	1	.802		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	.062	1	.803		
N of Valid Cases	50				

a. 2 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.76.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.036	.801
	Cramer's V	.036	.801
	Contingency Coefficient	.036	.801
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува .064, а Крамеровиот изнесува .036. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 и Крамер е премногу мал и нема никаква значајност, т.е. полот не игра улога во одговорите коишто ги дале испитаниците. Според ова, и во овој случај *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*.

На прашањето „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“, 70% од вкупниот број испитаници одговориле со ДА, а додека останатите 30% одговориле со НЕ.

Графички приказ бр.14. „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“.

Табела бр.16. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“.

pol * lično/člen od семејството imal neprijatna slučka na ulicata Crosstabulation

Count

		lično/člen od семејството imal neprijatna slučka na ulicata		Total
		da	ne	
pol	maški	8	14	22
	ženski	7	21	28
Total		15	35	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	.758 ^a	1	.384	.536	.287
Continuity Correction ^b	.313	1	.576		
Likelihood Ratio	.754	1	.385		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	.742	1	.389		
N of Valid Cases	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.60.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.123	.384
	Cramer's V	.123	.384
	Contingency Coefficient	.122	.384
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.15, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува .758, а Крамеровиот изнесува .123. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е многу мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза- H_0* .

На прашањето „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“ дури 98% од вкупниот број на испитаници одговориле со ДА, а додека 2% одговориле со НЕ. На следниот графички приказ бр.15 се прикажани овие резултати.

Графички приказ бр.15. „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“.

Табела бр.17. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“.

pol * očevidec e na kriminal po ulicata Crosstabulation

Count

		očevidec e na kriminal po ulicata		Total
		da	ne	
pol	maški	21	1	22
	ženski	28	0	28
Total		49	1	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1.299 ^a	1	.254	.440	.440
Continuity Correction ^b	.015	1	.903		
Likelihood Ratio	1.668	1	.197		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	1.273	1	.259		
N of Valid Cases	50				

a. 2 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .44.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.161	.254
	Cramer's V	.161	.254
	Contingency Coefficient	.159	.254
N of Valid Cases		50	

Според дадените статистички резултати во софтверскиот пакет СПСС, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 1.299, а Крамеровиот изнесува .161. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 и Крамер е многу мал и нема значајност, т.е. полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*.

На прашањето „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“, 100% од испитаниците одговориле со ДА.

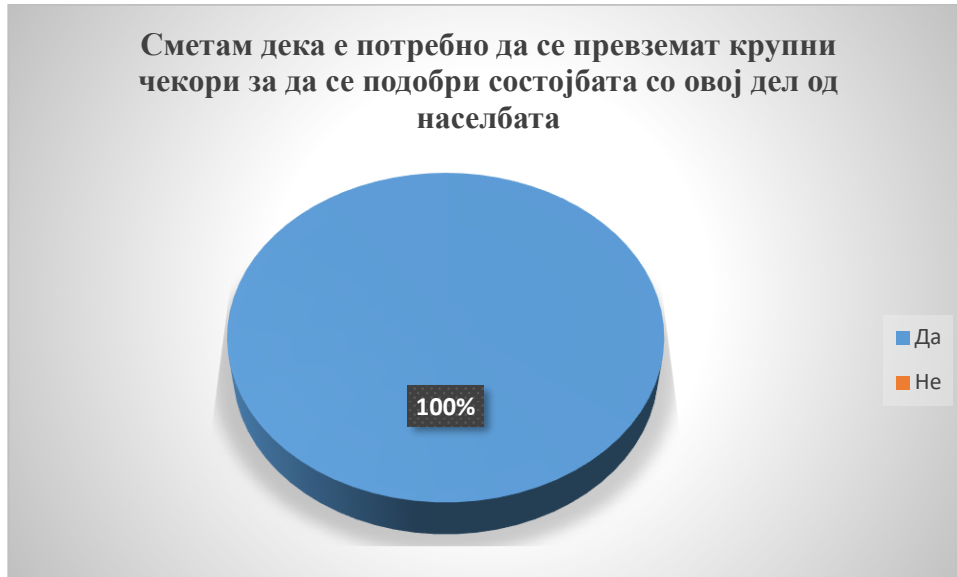

Графички приказ бр.16. „Дали сте се обратиле до Општина Кисела Вода за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?“.

На последното прашање од клучниот дел на анкетниот прашалник, „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“ 100% од испитаниците одговориле со ДА. Резултатите од ова прашање се прикажани на графичкиот приказ бр.17:

Графички приказ бр.17. „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“.

За ова прашање не се извршени дополнителни статистички мерења како кај претходните прашања, затоа што овде сите испитаници во процентуална застапеност од 100% одговориле идентично на поставеното прашање.

Во делот „мерки и програми“, на испитаниците им беше понудена листа на можни решенија и мерки со кои би се подобрила безбедносната ситуација на ул. Михаил Чаков. Понудени беа следните мерки: улично осветлување; видео надзор; реновирање на гаражите; асфалтирање на улицата; изградба на детско игралиште; изградба на мини парк и поставување на проблемот на дневен ред на Општината. Испитаниците требаше да изберат само три мерки од понудените по приоритет.

На следниот графички приказ бр.18 е прикажана листата на предлог решенија-понудени модалитети во нивниот вкупен број:

Графички приказ бр.18. „Листа на предлог решенија -
Понудени модалитети – вкупно“

На графичкиот приказ бр.18 се прикажани вкупниот број на предлог решенија на кои одговориле испитаниците.

Од добиените резултати, во првата предлог-мерка за можно решение, 44% од вкупно 100% испитаници го избраа уличното осветлување. Доколку се земе во предвид дека CPTED методот како еден од главните принципи го содржи *набљудувањето* на околината овозможено преку подобро осветлување на истата, во нашиот случај, преку резултатите од анкетата, потребата од поставување на соодветно улично осветлување е неизбежна.

Графички приказ бр.19. „Прва предлог мерка – улично осветлување во светло сина боја“.

Табела бр.18. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Прва предлог мерка

pol * VAR00022 Crosstabulation

Count

		VAR00022				Total
		1.00	2.00	3.00	7.00	
pol	maški	7	11	2	2	22
	ženski	15	5	0	8	28
Total		22	16	2	10	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.186 ^a	3	.017
Likelihood Ratio	11.189	3	.011
Linear-by-Linear Association	1.045	1	.307
N of Valid Cases	50		

a. 3 cells (37.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .88.

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.451	.017
	Cramer's V	.451	.017
	Contingency Coefficient	.411	.017
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.17, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 10.186, Крамеровиот изнесува .451 а коефициентот на контингенција е .411. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер не е доволно висок и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*.

Како втора предлог мерка е избрана поставување на проблемот на дневен ред на Општината со вкупно 28%, прикажана на следниот графички приказ бр.20 во темно сина боја:

Графички приказ бр.20. „Втора предлог мерка - поставување на проблемот на дневен ред на Општината“.

Табела бр.19. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Втора предлог мерка

pol * VAR00023 Crosstabulation

Count

		VAR00023					Total
		1.00	2.00	5.00	6.00	7.00	
pol	maški	4	1	6	5	6	22
	ženski	8	2	4	7	7	28
Total		12	3	10	12	13	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.783 ^a	4	.776
Likelihood Ratio	1.792	4	.774
Linear-by-Linear Association	.583	1	.445
N of Valid Cases	50		

a. 3 cells (30.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.32.

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.189	.776
	Cramer's V	.189	.776
	Contingency Coefficient	.186	.776
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 1.783, Крамеровиот изнесува .189 а коефициентот на контингенција е .186. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според ова, *се прифаќа нултата хипотеза- H_0* .

Како трета и последна предлог мерка е избран видео надзорот со 26% од вкупниот број на испитаници. Процентуалната застапеност на оваа предлог мерка во однос на останатите мерки е прикажана на следниот графички приказ бр.21 во потокалова боја:

Графички приказ бр.21. „Трета предлог мерка – видео надзор“.

Табела бр.20. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест – Трета предлог мерка

pol * VAR00024 Crosstabulation

Count

		VAR00024						Total
		1.00	2.00	4.00	5.00	6.00	7.00	
pol	maški	6	6	3	1	4	2	22
	ženski	4	7	2	4	5	6	28
Total		10	13	5	5	9	8	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.925 ^a	5	.560
Likelihood Ratio	4.091	5	.536
Linear-by-Linear Association	1.913	1	.167
N of Valid Cases	50		

a. 8 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.20.

Symmetric Measures

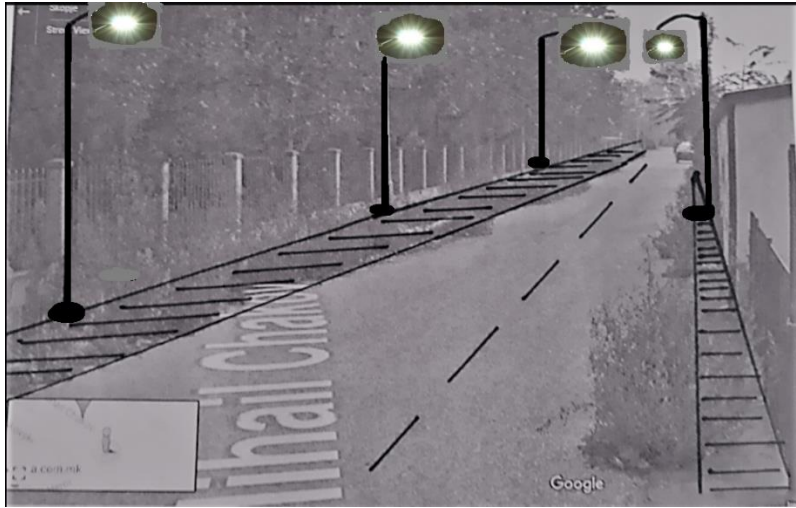
		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.280	.560
	Cramer's V	.280	.560
	Contingency Coefficient	.270	.560
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.19, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 3.925, Крамеровиот изнесува .280 а коефициентот на контингенција е .270. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер не е доволно висок и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според овие статистички резултати, *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*. Сето ова оди во прилог на поставената посебна хипотеза дека ако улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода се преуреди по принципите на CPTED методот, тогаш и безбедносната состојба во тој дел од населбата ќе биде на високо ниво.

Доколку се анализира состојбата на оваа улица, нејзината местоположба и ефикасност, а доколку се земе во предвид дека жителите коишто живеат на истата немаат доволна прегледност од своите домови кон истата како резултат на пребујната вегетација која што треба да се намали и слабата осветленост за време на ноќните часови, резултира со слаби резултати кога станува збор за принципот *набљудување*. Понатака, според принципот *контрола на пристап*, и самата улица е на специфична локација во Општината Кисела Вода кадешто има голема фреквенција на луѓе. Во многу случаи, во на такви места се поставуваат и видео камери од најразличен вид со што би се зајакнал надзорот за да може да се има прегледност кој се ја користи улицата. Досега не забележав поставен видео надзор на ул.Михаил Чаков. Според принципот – *територијалност*, Ул.Михаил Чаков пружа навистина слаби резултати, затоа што со оглед на тоа во каква состојба се наоѓа самата улица, според истото ќе може и да се заклучи какво чувство за припадност имаат развиено самите жители. И секако, последниот принцип на CPTED – *одржување* е најобесхрабрувачкиот од сите претходни доколку се земе фактот дека скоро секој детал којшто се наоѓа на самата улица е во лоша состојба, почнувајќи од осветлувањето, состојбата со тротоарите долж целата улица, стариот искривен асфалт, неодржуваното зеленило и други детали.

Според ова, на следните две слики ќе бидат претставени едно од можните решенија со коишто би можело да се подобри состојбата на оваа улица (моментот ПРЕД и ПОТОА). На првата слика е прикажан еден крак-слепа улица која е составен дел од улицата Михаил Чаков и начинот на којшто би требало да изгледа, запазувајќи ги принципите на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината.

Слика бр.70. Нов изглед на кракот на Улицата од слика бр.64.

Извор: (сопствен извор).

Според сликата бр.70, вака уредена улицата, би имала добро осветлување во периодот на ноќните часови, јасна распределба на она што е пешачка зона(троотоар) а што пат за автомобили. Со оглед на тоа дека во овој момент оваа улица нема никаква хоризонтална сигнализација, потребно е да се постави сигнализација со оглед на тоа што сообраќајот на оваа улица се одвива во две насоки и што во овој момент истата нема можност за да се пренамени во едносмерна.

Слика бр.71. Нов изглед на Улицата од слика бр.67.

Извор: (сопствен извор).

И на сликата бр.71 е презентирана една можна верзија за преуредување на улицата Михаил Чаков. Потребно е во овој дел од улицата исто така да се преуреди шумската вегетација и да се засади вегетација која не би била повисока од 50-70 цм. И во овој дел е неопходно да се постави хоризонтална сигнализација. Понатака, долж самата улица е неопходно да се постават мали стубови со што би се разграничил делот за возила од оној дел за пешаци, но најмногу од аспект по безбедноста на пешаците. Доколку се гледа сликата бр.71 и возилото коешто во моментот на сликањето е забележано, може да се види дека истото се движи по средината на коловозот, што само по себе ја загрозува безбедноста во сообраќајот. Со поставување на адекватна хоризонтална сообраќајна сигнализација, овој проблем би се решил.

Добиените резултати од анкетното истражување се покажаа како добар „водич“ и еден вид показател дека и жителите на ул.Михаил Чаков имаат желба и потреба нивната улица да се урбанизира, а со тоа и безбедносната состојба да се подобри. CRTED методот, како метод којшто го познава Криминологијата, според досегашното истражување, најмногу одговара да се примени и врз оваа улица.

Испитаниците врз коишто беше спроведено анкетното истражување се определија за уличното осветлување, поставување на проблемот на дневен ред на Општината и видео-надзорот како три главни модалитети преку коишто сметаат дека би се подобрила безбедносната состојба. Самото тоа што како втор модалитет е одберен да биде – поставување на проблемот на дневен ред на Општината кажува доста за фактот дека граѓаните се свесни дека за многу работи од нивен интерес е одговорна локалната самоуправа и политиките коишто истата ги спроведува во пракса. Сепак, подготвеноста на локалната самоуправа за воведување на нови политики, посебно за политика како оваа-*превенција на криминал* треба да биде една од главните политики коишто треба да ги почитува и применува, а се' со цел за подобрување на квалитетот на живот во заедницата.

Според добиените податоци, може да се заклучи дека самите резултати одат во прилог на поставената посебна хипотеза која се однесува за овој дел од докторската дисертација а која гласи: ако улицата Михаил Чаков во Населба Кисела Вода се преуреди по принципите на CRTED методот, тогаш и безбедносната состојба во тој дел од населбата ќе биде на високо ниво.

Доколку се земе во предвид досегашната пракса на примена на овој метод низ Светот, воопшто не треба да се остава место за „калкулации“ кога сме соочени со безбедносни проблеми. Напротив, потребно е брзо да се делува и да се направат инфраструктурни промени во овој дел од Општината Кисела Вода. Дополнително, на овој начин можеме да го подобриме и зголемиме квалитетот на урбаниот живот во градот Скопје. Сепак, скоро во секој случај, таквиот зафат мора да биде инициран и од страна на самите граѓани затоа што, само тие знаат најдобро што им е неопходно за да се чувствуваат безбедно во своите соседства или населби, а улогата на стручните лица од науката е само да го потпомогнат тој процес на промени во општеството. Мора да се напомене и еден доста значаен момент, а тоа е и самата свесност кај граѓаните која што мора да биде на едно високо ниво за да може и самиот метод да биде функционален во пракса.

1.2.Случај бр. 2 – Населба Реонски Центар, Општина Аеродром, град Скопје

Реонски Центар е населба, која се смета за една од најновите и најурбанизираните населби во градот Скопје. Територијално се наоѓа во Општината Аеродром и се граничи со населбите Лисиче на југ, останатиот дел на населба Аеродром на запад, населба Јане Сандански на северозапад, населба Ново Лисиче на север и населба Горно Лисиче на исток (Википедија, 2017).

Слика бр. 72. Населба Реонски Центар – Аеродром.
(<https://www.google.mk/maps>)

Слика бр. 73. Населба Реонски Центар – Аеродром.
(<https://www.google.mk/maps>)

Од спроведеното анкетно истражување на терен во периодот од втората половина на 2016 година, се дојде до интересни и поинакви податоци коишто подетално ќе се анализираат за секое анкетно прашање посебно.

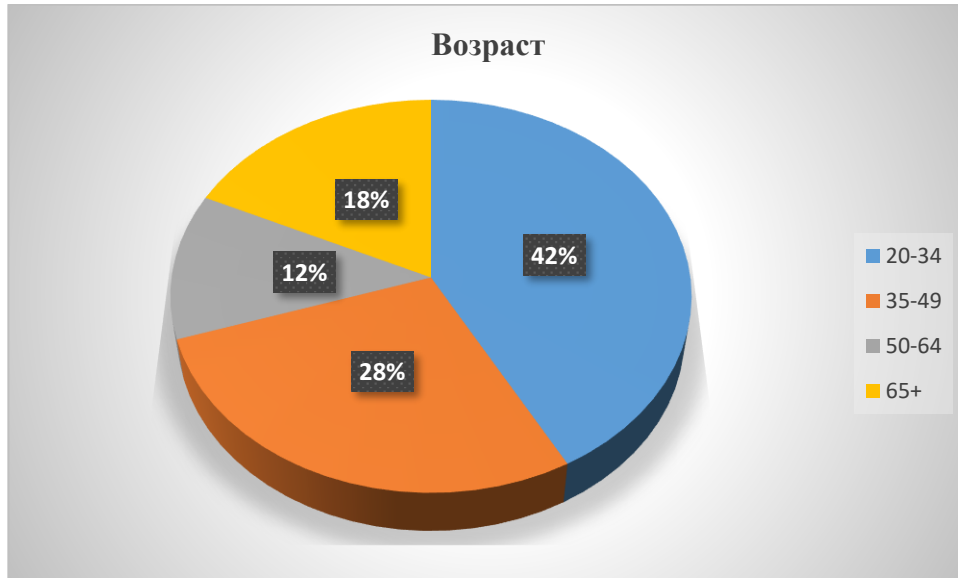
1.2.1. Резултати и заклучоци од спроведеното анкетно истражување во населбата Реонски Центар, Општина Аеродром во градот Скопје

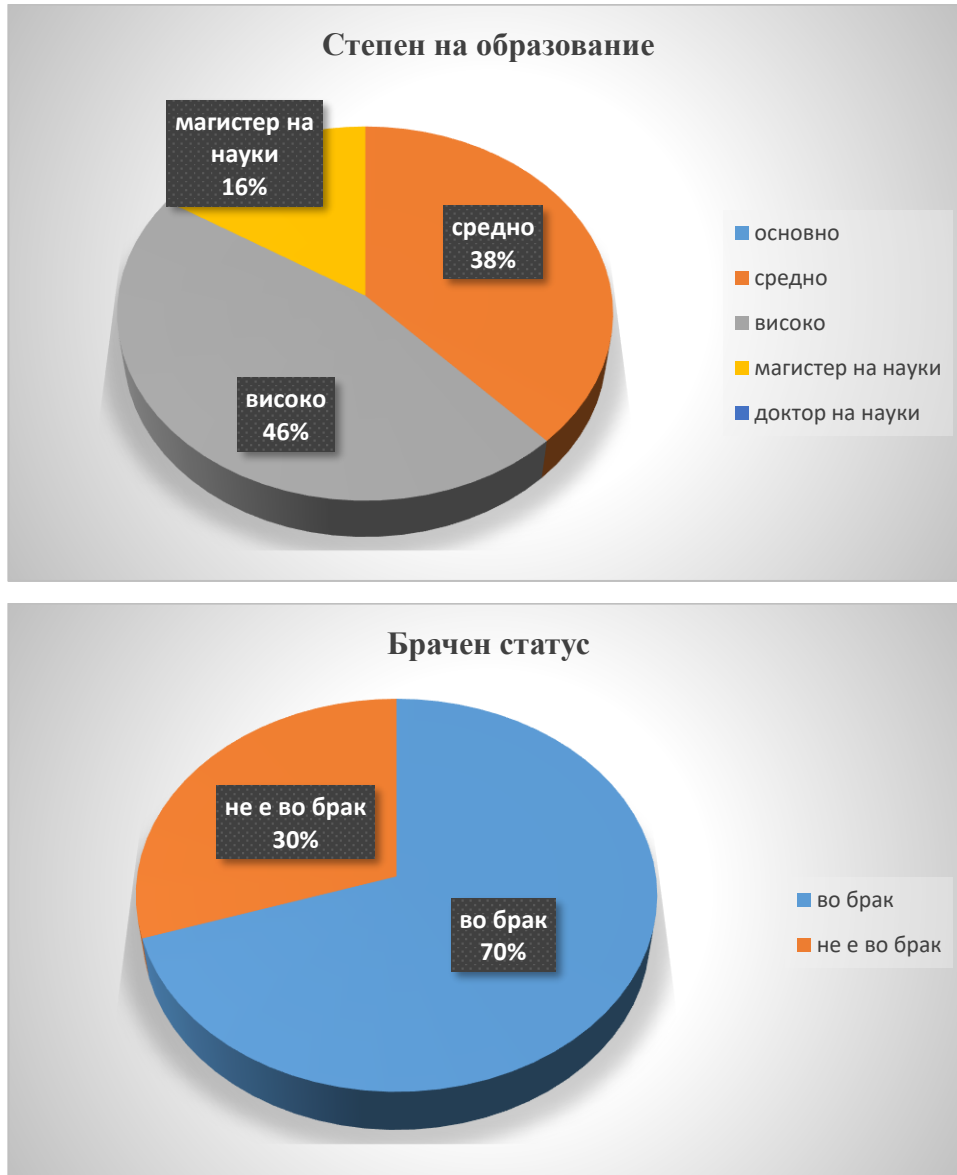
Валидноста на инструментот се огледа во фактот дека секоја варијабла од независните има значаен коефициент на влијание врз варијаблите во блокот зависни варијабли, без значаен коефициент на статистичка грешка во примерокот и при вредностите кај варијаблите и стандардната девијација. И во ова истражување беше користен анкетен прашалник од затворен тип со Ликертова скала на ставови за клучната батерија, интервална скала за рангирање на приоритетите и стратификуван примерок од вкупно 50 испитаници. Шемата за анкетниот прашалник и поставените прашања се идентични со претходниот случај кај истражувањето спроведено во Општина Кисела Вода на ул. Михаил Чаков. За подобра прегледност на резултатите, истите се пресметани во проценти. Половата застапеност ја сочинуваа мажи со 58% и жени со 42%.

Првата батерија со демографските карактеристики од анкетното истражување ќе биде претставена поразлично од останатите две батерии коишто го содржат клучниот дел од истражувањето и делот - мерки и програми.

Графички приказ бр.22. Шест прашања за демографски карактеристики од анкетното истражување.

Од наведените графички прикази во форма на пати, може да се забележат демографските карактеристики на анкетираниите лица од населбата Реонски Центар, Општина Аеродром.

Од вкупниот број на испитаници по основ на пол, 58% се мажи а 42% се жени. Кога станува збор за возрасната граница на испитаниците, 42% се лица од 20-34 години, 28% се лица од 35-49 годишна возраст, 12% се лица од 50-64 години, а 18% се лица постари од 65 години. На прашањето за националната припадност на испитаниците, бројките се следните: 74% се македонци, 14% срби, 8% босанци а 4% власи. Во делот на економската активност, се добија следните резултати: 46% од испитаниците се

вработени, по 10% се невработени, 26% се студенти и 18% се пензионери. Според степенот на образование на испитаниците, 38% се со средно образование, 46 % се со високо образование, а 18% се магистри на науки. Што се однесува до брачниот статус на истите, 70% се во брак а 30% не се во брак.

На прашањето „Кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар се чувствувам небезбедно“, 78% од вкупниот број на испитаници воопшто не се согласуваат, а 22% од испитаниците одговориле дека делумно не се согласуваат.

Графички приказ бр.23. „Кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар се чувствувам небезбедно“.

На ова прашање, како и кај дел од останатите, беа применети следниве алатки од софтверскиот пакет СПСС-SPSS: кростабулации-cross-tabulation, Cramer's V и Хи²-Chi Square тестот.

Нултата хипотеза (H₀) ќе биде дефинирана на следниот начин: полот нема влијание во одговорите кај испитаниците.

Алтернативната хипотеза (H₁) ќе биде дефинирана на следниот начин: полот има влијание во одговорите кај испитаниците.

По однос на ова прашање и добиените проценти, преку Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест, со цел да се утврди дали постои статистички значајна поврзаност кај фреквенциите на две атрибутивни обележја или пак, помеѓу забележаните фреквенции и фреквенциите што се очекуваат кај определена хипотеза се добија следните резултати:

Табела бр.21. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар се чувствувам небезбедно“.

pol * koga ja koristi ulicata se čuvstvuva nebezbedno
Crosstabulation

Count

		koga ja koristi ulicata se čuvstvuva nebezbedno		Total
		delumno ne se soglasuva	ne se soglasuva	
pol	maški	6	22	28
	ženski	5	17	22
Total		11	39	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2- sided)	Exact Sig. (1- sided)
Pearson Chi-Square	.012 ^a	1	.912	1.000	.589
Continuity Correction ^b	.000	1	1.000		
Likelihood Ratio	.012	1	.912		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	.012	1	.913		
N of Valid Cases	50				

a. 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.84.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.016	.912
	Cramer's V	.016	.912
	Contingency Coefficient	.016	.912
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.20, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува .012, Крамеровиот изнесува .016, а коефициентот на контингенција е исто така .016. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е многу мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според овие добиени статистички податоци, *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*.

На прашањето „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар“ резултатите се следните: 76% од испитаниците одговориле дека воопшто не се согласуваат, 12% делумно се согласуваат, 10% од испитаниците не можат да оценат, а само 2% од испитаниците одговориле дека делумно не се согласуваат. Овие податоци се претставени на следниот графички приказ бр.24:

Графички приказ бр.24. „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар“.

Дополнителна статистичка анализа на ова прашање е направена и е прикажана на следната табела бр.21:

Табела бр.22. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам ул. 1612 и 1613 во Општина Аеродром-Реонски Центар“.

pol * navečer, se čuvstvuva повеќе nebebeden Crosstabulation

Count

		navečer, se čuvstvuva повеќе nebebeden				Total
		delumno se soglasuva	ne može da proceni	delumno ne se soglasuva	ne se soglasuva	
pol	maški	4	1	2	21	28
	ženski	5	0	0	17	22
Total		9	1	2	38	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.853 ^a	3	.415
Likelihood Ratio	3.970	3	.265
Linear-by-Linear Association	.109	1	.742
N of Valid Cases	50		

a. 5 cells (62.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .44.

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.239	.415
	Cramer's V	.239	.415
	Contingency Coefficient	.232	.415
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.21, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 2.853, Крамеровиот изнесува .239, а коефициентот на контингенција изнесува .232. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според овие добиени статистички податоци, и во овој случај *се прифаќа нултата хипотеза-Н0*.

На прашањето „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“, 76% од вкупниот број на испитаници одговориле дека воопшто не се согласуваат, 16% делумно

не се согласуваат, 4% не можат да оценат и 4% од испитаниците одговориле дека делумно се согласуваат.

Графички приказ бр.25. „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.

Табела бр.23. Пирсоновиот x2 квадрат-тест - „Чувствувам страв кога се движам навечер по улицата“.

pol * navečer, koga se dviži, čuvstvuva strav Crosstabulation

Count		navečer, koga se dviži, čuvstvuva strav				Total
		delumno se согласuва	ne može da proceni	delumno не се согласuва	не се согласuва	
pol	maški	2	1	5	20	28
	ženski	0	1	3	18	22
Total		2	2	8	38	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.913 ^a	3	.591
Likelihood Ratio	2.662	3	.447
Linear-by-Linear Association	1.232	1	.267
N of Valid Cases	50		

a. 6 cells (75.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .88.

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.196	.591
	Cramer's V	.196	.591
	Contingency Coefficient	.192	.591
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.22, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува 1.913, Крамеровиот изнесува .196, а коефициентот на контингенција е исто така .192. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Може да се заклучи дека и мажите и жените одговараат на ист начин. Според овие добиени статистички податоци, *се прифаќа нултата хипотеза- H_0* .

На прашањето „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“ 78% од вкупниот број на испитаници одговориле дека воопшто не се согласуваат, а 22% на ова прашање одговориле дека делумно не се согласуваат.

Графички приказ бр.26. „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.

Табела бр.24. Пирсоновиот χ^2 квадрат-тест - „Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата улица“.

pol * ne e zadovolen od postavenoto ulično osvetluvanje
Crosstabulation

Count

		ne e zadovolen od postavenoto ulično osvetluvanje		Total
		delumno ne se soglasuva	ne se soglasuva	
pol	maški	7	21	28
	ženski	5	17	22
Total		12	38	50

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	.035 ^a	1	.852	1.000	.561
Continuity Correction ^b	.000	1	1.000		
Likelihood Ratio	.035	1	.852		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	.034	1	.853		
N of Valid Cases	50				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.28.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.026	.852
	Cramer's V	.026	.852
	Contingency Coefficient	.026	.852
N of Valid Cases		50	

Според дадените резултати од табела бр.23, по однос на полот, вредноста на Пирсоновиот χ^2 изнесува .035 Крамеровиот изнесува .026, а исто така и коефициентот на контингенција изнесува .026. Ова покажува дека интензитетот според χ^2 тестот и Крамер е многу мал и нема значајност, односно, полот нема влијание во одговорите кај испитаниците. Според добиените статистички податоци, *се прифаќа нултата хипотеза- H_0* .

На прашањето „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“, сите 100% од испитаниците одговориле со НЕ.

Графички приказ бр.27. „Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи улицата“.

На прашањето „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“ 100% од вкупниот број на испитаници одговориле со НЕ. На следниот графички приказ бр.28 се прикажани овие резултати.

За ова прашање не се извршени дополнителни статистички анализи како кај претходните прашања, затоа што сите испитаници во процентуална застапеност од 100% одговориле идентично на поставеното прашање, па затоа состојбата е сосема јасна.

Графички приказ бр.28. „Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?“.

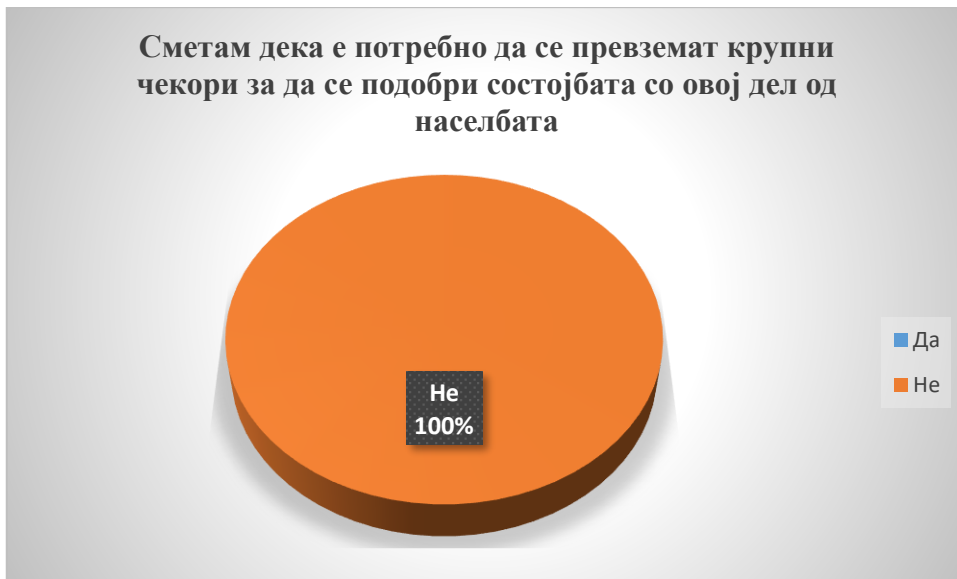

На прашањето „Дали сте се обратиле до Општината за овој проблем?“ сите испитаници одговориле со НЕ, затоа што немало проблем забележан од страна на истите.

На последното прашање од клучниот дел на анкетниот прашалник, „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“ 100% од испитаниците одговориле со НЕ. Резултатите од ова прашање се прикажани на графичкиот приказ бр.29:

Графички приказ бр.29. „Сметам дека е потребно да се превземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата“.

Во делот „мерки и програми“, на испитаниците им беше понудена листа на можни решенија и мерки со кои би се подобрила безбедносната ситуација на ул.1612 и 1613. Понудени беа следните мерки: улично осветлување; видео надзор; реставрација на гаражите; асфалтирање на улицата; изградба на детско игралиште; изградба на мини парк и поставување на проблемот на дневен ред на Општината. Испитаниците требаше да изберат само три мерки од понудените по приоритет, идентично како во претходното анкетно истражување на ул.Михаил Чаков. Сепак во овој случај испитаниците се определија само за еден модалитет - инсталација на видео надзор.

На следниот графички приказ бр.30 е прикажана листата на предлог решенија-понудени модалитети во нивниот вкупен број:

Графички приказ бр.30. „Листа на предлог решенија -
Понудени модалитети – вкупно“

Значи, и покрај понудените модалитети, испитаниците сметале дека сите останати модалитети веќе ги има во инфраструктурата на населбата.

Овие одговори одат во прилог на поставената посебна хипотеза за овој дел од докторската дисертација а која гласи: ако населбата Реонски Центар, Општина Аеродром во градот Скопје е изградена по принципите на CRTED методот, тогаш и безбедноста во истата ќе биде на повисоко ниво од останатите населби во градот Скопје и околината.

За разлика од претходниот случај со улицата Михаил Чаков, овде во населбата Реонски Центар фактичката состојба на терен дијаметрално се разликува. Најпрвин се забележува дека распоредот на објектите има свој ред, а хигиената е на многу повисоко ниво, што дава до знаење дека комуналните служби си ја вршат својата работа одлично. Ова последното е многу важно од аспект на принципот – *одржување* којшто го поседува CRTED методот. Што се однесува до осветлувањето во текот на ноќните часови, истото е значително подобро за разлика од осветлувањето на улицата Михаил Чаков во Општината Кисела Вода. Осветлувањето е секако, дел од принципот на *спонтано набљудување* што во случајот со населбата Реонски Центар е на високо ниво. Според

принципот – *територијалност*, во овој случај жителите можат да развијат поголемо чувство за припадност кон територијата затоа што истата е средена, одржувана, па кај истите би се појавил тој мотив ситуацијата да остане непроменета во овој дел. Сепак мора да се напомене еден важен момент, а тоа е фактот за којшто Oscar Newman нагласи дека кај овој вид објекти за домување – висококатници, потешко се задоволуваат принципите на CPTED методот затоа што поради поголемата густина на население жителите се отуѓуваат едни од други. Според принципот – *контрола на пристап*, во истата населба точно е определен влез за автомобили од само една страна на населбата но, сепак истата не е разграничена со јасни бариери од соседните населби иако визуелно може да се забележи до каде истата се протега.

Резултатите кај ова истражување се во спротивставен однос за разлика од истражувањето извршено кај ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода. Со оглед на тоа дека кај претходното истражување испитаниците се изјасниле за три модалитети коишто според нив се потребни да се применат за да се подобри безбедноста, во овој случај испитаниците одговориле дека имаат потреба само од еден модалитет, а тоа е видео-надзорот. Според нив, постоењето на адекватен видео-надзор којшто ќе биде инсталиран на законски начин и сервисиран од релевантните безбедносни служби на државата, ќе продуцира поголемо чувство на безбедност и превенција од криминалитет. Според ова, може да се заклучи дека примената на CPTED методот кај оваа населба во Општина Аеродром е делумно запазена и се однесува само за објектите од видот-висококатници (за ова види повеќе во делот 2.3.3.Концепт на одбранбен простор од докторската дисертација, Трета категорија објекти – Висококатница на стр.87).

Сепак, и покрај постоењето на принципите осветлување, природно набљудување, територијалност(но само делумно) и одржување, сметам дека проф. Oscar Newman и неговиот став во поглед на оваа категорија на објекти е оправдана и не може во полна светлина да го испочитува овој метод и да ги даде неговите реални и практични можности. Самата суштина на овој метод и неговата целосна функционалност и практична примена до 100% според мене, а кога станува збор само за единици за домување е кај првата категорија на објекти-куќите.

Овој случај може да се спореди со случајот Пруит-Иго, станбен комплекс со вкупно 2,740 единици за домување во САД наведен погоре во ДЕЛ VI „ПРИМЕНА НА

CRTED МЕТОДОТ ВО СВЕТСКИ РАМКИ И РЕЗУЛТАТИ ОД ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА“. Следејќи ги принципите на Ле Корбузије и Меѓународниот конгрес за Модерна Архитектура, идејата била приземјето и првиот кат од 11 катните згради да бидат слободни за комуникација на заедницата. Очекувањата на Oscar Newman биле дека овој комплекс нема да овозможи добар квалитет на живот и појавата на девијантно однесување кај жителите на истиот ќе биде се’ поизразена. Како основен аргумент за тоа ја наведува големата густина на население на така мал простор и фактот дека станува збор за објекти за домување од типот – висококатници. Со тоа што одредени делови од комплексот не можеле да се спојат со единиците за домување, луѓето не можеле да се идентификуваат со истите и не ги чувствувале како свои. Во зградите како единици за домување, за да може да се испочитува до некое ниво CRTED методот, потребно е во единиците за домување – становите да живеат нивните сопственици и тоа најмалку 50%, а додека останатите станови може да бидат дадени под рента или да бидат невселени. Причината зошто дојдов до тој процент е во следниот аргумент: луѓето коишто живеат на одредено место подолго време, развиваат чувство за *територијалност* и своина – третиот принцип на CRTED и се спремни во секое време да реагираат на појавата на криминалитет во близина на нивниот дом. Истите тие, се грижат и за одржувањето на самиот објект повеќе отколку луѓето коишто престојуваат краток временски период. Најчесто тој период е од неколку месеци до неколку години(2,3). За тоа време тие не можат а и не се мотивирани да развијат чувство за територијалност и одржување на едно оптимално ниво со што би се идентификувале со својот дом. Сметам дека ова е доволен аргумент зошто објектите од трета категорија-висококатници *не се добри* за секојдневно живеење, иако CRTED методот може да игра голема улога во превенцијата на криминалот и во овој случај. Основниот принцип е дека најдобриот квалитет на живот и практичната примена на CRTED методот може да најде место кај објектите од прва категорија-куќи. Впрочем, третата посебна хипотеза оди во оваа насока, а тоа е *научната прогноза* за безбедноста во комплексот Хот-Хот во населба Радишани, Општина Бутел.

1.3. Случај бр. 3. - Елитна населба Хот-Хот, населба Радишани, Општина Бутел, град Скопје

Третата студија на случај ја опфати елитната населба „Хот-хот“ во населба Радишани, Општина Бутел.

Во овој дел сме ограничени во истражувањето затоа што оваа населба сеуште не е заживеена и не е ставена во функција. Но, и покрај ова, искуствата од Светот каде што постојат ваков тип на населби кажуваат дека безбедноста кај истите е на најдобро можно ниво за разлика од останатите урбанистички решенија. Пример за тоа е Проектот „Јонкерс“, Њу Јорк на Newman спомнат погоре во текстот.

Населбата Хот-Хот засега делумно е изградена и е во американски стил и претставува прва од ваков тип населби во Македонија. Истата населба е целосно заградена и обезбедена, идентично како приватните населби низ Светот коишто имаат прецизна *контрола на пристап*, принцип којшто го содржи токму CPTED методот. На самиот влез од населбата има служба која го евидентира секое влегување во населбата, а жителите на истата имаат свои електронски картички за идентификација. При секоја посета, потребно е гостинот да се пријави и само тогаш кога домаќинот ќе го даде одобрението, може истиот да влезе во населбата.

Самиот комплекс ќе поседува супермаркет, фитнес сали со сауни и џакузи, образовен центар – детска градинка, игротека за најмладите и еден кафе бар наменет за забава и социјален живот на жителите од населбата.

Слика бр.74. Елитна населба „Хот Хот“ – Радишани.
(сопствена фотографија)

Слика бр.75. Елитна населба „Хот Хот“ – Радишани.

(<http://www.utrinski.mk/?ItemID=E9079E7FA51B804BB1E010C4364FBA86>)

Сега засега, ние можеме само да дадеме прогнози во делот на тоа како би изгледал животот во оваа населба и евентуалната стапка на криминалитет во истата. Нормално, во овој случај голема улога игра и структурата на населението и неговата густина. Затоа и самата населба е инфраструктурно изградена и е ограничена во бројот на жителите коишто треба да живеат во истата.

Според принципите на CPTED методот, оваа населба ги поседува следните квалитети:

- во делот на принципот *спонтан надзор/набљудување*: околу осветлувањето, низ целата населба се поставени ноќни светилки коишто се на рамномерна далечина и ги покриваат сите површини на населбата. Тоа може да се види од сликата бр.71. Ова допринесува за во текот на ноќните часови, жителите на населбата да можат да се движат низ истата без никаков проблем. Куќите што се изградени се вбројуваат во првата категорија на објекти за домување и овозможуваат одлична видливост кон надвор, кога жителите се во своите домови. Самите куќи поседуваат прозорци од сите страни на објектот што дозволува спонтаното набљудување да биде непречено и во сите насоки околу самата куќа.

- во делот на принципот *контрола на пристап*: на самиот влез од населбата според идејното решение треба да биде изградена порта од која ќе може да се влегува и излегува

од населбата. Други влезови во истата не постојат. Ова е добро од причина што жителите ќе можат да вршат природна контрола и набљудување за тоа кој влегува и кој излегува од населбата. Посебно овој квалитет ќе биде истакнат кај оние жители коишто живеат во непосредна близина на самиот влез.

- според принципот - *територијалност*: жителите на оваа населба ќе имаат развиено чувство на припадност кон местото во коешто живеат со оглед на тоа дела целата населба е резервирана само за жителите коишто живеат во истата.

- во делот на принципот *одржување*: за одржувањето на населбата ќе се грижи соодветна служба која што ќе биде финансирана од страна на самите жители, 24/7 во текот на целиот ден.

Значи, што се однесува до дизајнот на населбата, CPTED методот е комплетно употребен и имплементиран онака како што е теориски формулиран според сите светски искуства досега. Останува да се види како и во пракса ќе функционира оваа населба и какви би биле идните резултати од нови анкетни истражувања коишто би биле спроведени во оваа населба, а од интерес за безбедноста и квалитетот на живот во истата. Препорачувам да се остави една или две години евалуациски период од самото ставање во функција на населбата и дури потоа да се сумираат сите резултати коишто ќе можат да ги дадат потребните одговори на нашите прашања околу проблематиката со која што се занимава оваа докторска дисертација.

За да може да се разбере уште подобро примената на самиот метод, добро е да се направи една споредба кај овој случај со случајот кај Сент Луис, Мисури и приватизацијата на тамошните градски улици подобро објаснет во делот VI - „ПРИМЕНА НА CPTED МЕТОДОТ ВО СВЕТСКИ РАМКИ И РЕЗУЛТАТИ ОД ПРЕТХОДНИ ИСТРАЖУВАЊА“.

Иако станува збор за локација која што обработува подрачје во Соединетите Американски Држави, сепак може да се направи извесна споредба помеѓу нив. Па така, иако во Република Македонија самото општество има поразлични вредносни системи, поразличен стил на живот од американскиот, поразлична економска состојба кај самите граѓани и други елементи, сепак основни сличности можеме да пронајдеме. Ова важи за делот-практична примена на методот во македонски рамки. Сите стратегии/принципи на CPTED методот се инкорпорирани и кај Елитната населба „Хот Хот“ во Населба

Радишани погоре објаснети во самиот текст. Притоа, постојат некои основни вредности коишто се заеднички за сите луѓе и универзални како: потребата за безбеден живот, потребата за чувство за безбедност кај граѓаните коишто живеат во своите домови односно заедници и пошироко, градови, потребата за намалување и воопшто – превенција на самиот криминал во дотичната средина. Во еден дел каде што можеби може да се пронајде некој вид разлика кај овие две средини е само во следното: *постојењето на свесност за преземање на прецизни акции за потребата од квалитетен и безбеден живот*. Во Република Македонија факт е дека за жал досега оваа свесност кај луѓето отсуствува и тоа е повеќе од сигурно. Тоа не е ситуација и кај американските граѓани. И покрај се', може да се забележи поголема свесност кај тамошните граѓани за овој проблем и желбата за негово решение. Доказ за тоа се сите досегашни искуства коишто се презентирани во овој докторски труд.

1.4. Меѓуинституционална соработка помеѓу полицијата, локалната самоуправа, стручните лица од безбедносните науки и архитектите за зголемување на урбаната безбедност

Уште со формирањето на Метрополитанската Полиција во Лондон од страна на Роберт Пил во 1829 година, се промовираше основна мисија за која постои полицијата – да го превенира криминалот и нередот. Соработката помеѓу полицијата, локалната самоуправа и граѓаните е неопходна доколку сакаме да ги добиеме посакуваните резултати. Граѓаните како „јадро“ на секое општество, се оние кои што треба да го направат првиот чекор. Потребно е тие да бидат „аларм“ за секоја општествена дегенерација. Секој проблем може да се реши доколку се донесат вистински решенија.

Практичарите се согласуваат дека има голема потреба за иновативни практики во рамките на полицијата како државен орган, да помогне да се спречи она што некои би го сметале за „криза на насилството“ во многу заедници. Зголеменото ниво на криминал е воочливо во последните неколку децении. Полицијата има за задача да изнајде поефикасни методи за спречување и контрола на криминалот. Исто така, се признава дека борбата против криминалот, како и зголемувањето на чувството на лична безбедност, бара посветеност како од страна на полицијата, така и од страна на јавноста. Овде пред се` се мисли и на честите полициски патроли коишто полицијата мора да ги

спроведува низ населените места. Жителите кои се чувствуваат безбедни во нивните домови и населби ќе бидат повеќе подготвени да се вклучат во активностите преку кои се зајакнува и штити заедницата. На тој начин би се променила и свесноста кај луѓето.

Популарно наречените жешки точки (hot spots), се постоечки локации во урбаните места каде што криминалот или насилството се од висок степен и се регистрирани во полициската статистика. Истите можат да се променат во зависност од периодот во денот дали навечер или преку ден, одреден ден од неделата и видот на самиот криминал. Најчесто, државните органи коишто се задолжени за борба против криминалот, прават таканаречено мапирање на криминалот. Ова овозможува на полесен начин да се лоцираат сите подрачја коишто се подложни на криминал. Доколку се врши истражување во одредена урбана населба или соседство по ова прашање, потребно е најпрвин да се соберат адекватни и релевантни податоци за криминалната статистика во тие подрачја, па дури потоа да се вршат понатамошните истражувања коишто се неопходни. Во случај пак, доколку и мапирањето на криминалот недостасува, потребно е истиот да биде оформен за да послужи како водич во понатамошниот процес.

Во Република Македонија овој вид на мапирање на криминалот недостасува. Кога станува збор за урбаните градски средини, посебно во градот Скопје кој што во текот на есенските денови па се' до почетокот на летните месеци достигнува популација и од еден милион граѓани, потребно е да се вршат истражувања кои би биле неопходни за оваа проблематика. Ова од причина што во самиот град има голема густина на население посебно во некои градски општини вклучувајќи го и централното градско подрачје, а самото тоа доведува и до зголемување на можноста од појава на криминал.

За да ја подобри безбедноста во урбаните градски населби, полицијата треба да:

- спроведува истражувања и анализи за различни прашања од интерес за нивната работа;

- спроведува секојдневни патроли посебно за време на ноќните часови и тоа на јавните простори како паркови, булевари, плоштади;

- да ги информира граѓаните преку средствата за јавно информирање а во одредени ситуации и на терен за потенцијалните места во градот коишто можат да бележат криминал и насилство. Секако покрај ова, потребно е овие места полицијата да ги направи повторно безбедни, а тоа би значело нејзино посветување во сузбивањето на криминалот на тие места;

-како што претходно погоре споменавме, потребно е да соработува со граѓаните, претставниците од локалната самоуправа, стучните лица од безбедноните науки и архитектите на проекти од јавен интерес, како што е методот за превенција на криминал преку дизајн на околината;

-изготвува прирачници и водичи на оваа тема коишто ќе бидат од корист за самите граѓани. Секако, вакви прирачници и водичи за CPTED методот треба да изготвуваат сите претходно наведени сектори, но секој од нив да биде од своето поле на работа и природата на самата работа што ја вршат; и

-треба да биде активен учесник во намалувањето на *чувството на страв* од криминал кај голем дел од граѓаните затоа што оваа психолошка компонента игра голема улога и на истата е потребно да и' се посвети повеќе внимание. Најпрвин, со намалувањето на стравот кај граѓаните, истите ќе можат активно и самите тие да се вклучат во овие процеси од јавен интерес за заедницата.

Помош во урбаната ревитализација. Преку влијанието на социјалните, физичките и економски услови, CPTED може да биде инструмент за ревитализација на заедниците во централните градски области. Кога инвеститорите, самите граѓани, бизнис секторот и други фактори ќе согледаат дека е потребен сеопфатен напор за да се намали стравот и криминалот, тогаш ќе има подобрување во идентитетот на заедницата и нејзината кохезија (Crowe, 2013:36; Hristic, 2014:24).

Некои општини во последните пет години се охрабрија да ја вметнат и улогата на полициските агенции во планирањето на заедницата. Ова беше овозможено од страна на федералната влада преку финансиските средства кои беа искористени за спроведување на курсеви од страна на Кралската Канадска коњаничка полиција. Откако полициските офицери ќе го поминат курсот, тие заземаат позиција на советници во комисиите за планирање на општините. Од нив се очекува да го оценат дотичниот проект од аспект на застапеноста на евентуален иден криминал и воопшто човековата безбедност. (Пиомбини, 1985:2).

Полицијата со нејзиното секојдневно присуство на терен, најдобро знае како и од кого се користи средината и за какви цели. (Gardiner, 1978:4).

1.4.1. Резултати и заклучоци од анкетното истражување спроведено врз полициските службеници

За да може да се види каква е моменталната улога на полицијата и нејзините службеници во превенцијата на криминалот во Македонија, поврзано со познавањата за СРТЕД методот, беше извршено анкетно истражување врз вкупно 48 полициски службеници од предвидени 50. Анкетно истражување исто така беше извршено и врз архитектите како важен елемент од целокупниот систем за превенција на криминалот. Со адекватниот дизајн којшто треба да го создадат архитектите, а во соработка со останатите учесници во процесот, би се зголемил квалитетот на животот на граѓаните, нивното чувство за безбедност и би се намалила стапката на криминал. За тоа какви одговори дадоа архитектите, подетално е објаснето во наредната точка.

На прашањето, „Дали сметате дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија е на високо ниво?“, 73% од вкупниот број на испитаници одговориле со НЕ, а останатите 27% одговориле со ДА. Овие резултати можат да се видат на следниот графички приказ бр.31:

Графички приказ бр.31. „Дали сметате дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија е на високо ниво?“

На следното прашање, „Дали сметате дека таквата меѓусебна соработка може значително да допринесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини?“, дури 83% од вкупниот број на испитаници одговориле со ДА, а само 17% одговориле со НЕ.

Графички приказ бр.32. „Дали сметате дека таквата меѓусебна соработка може значително да допринесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини?“

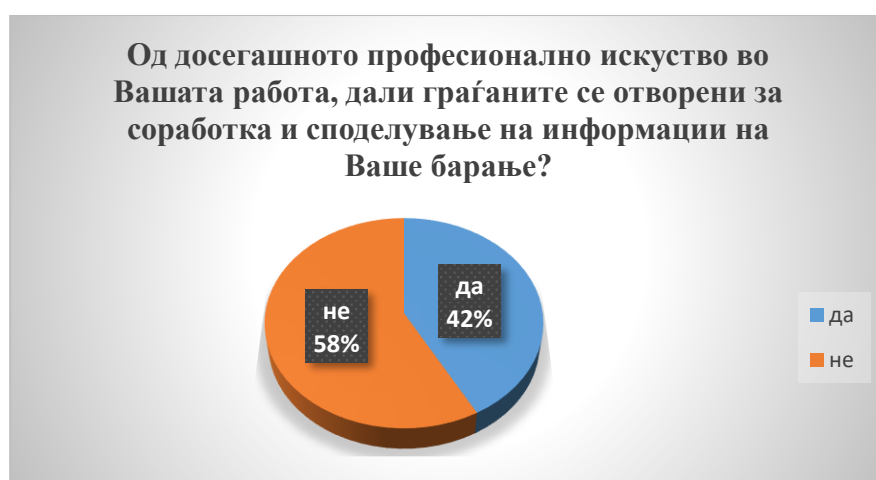
На прашањето: „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали сметате дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата?“, резултатите се скоро исти. Така, 58% од вкупниот број испитаници одговориле со НЕ, а останатите 42% одговориле со ДА.

Графички приказ бр.33. „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали сметате дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата?“

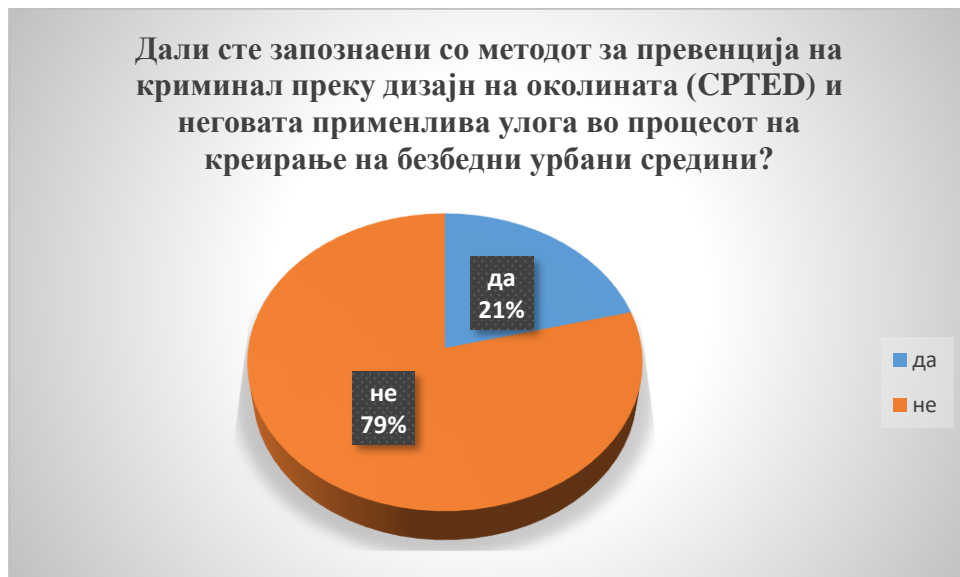
Во делот на отвореноста на граѓаните кон полицијата, на прашањето: „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на Ваше барање?“, процентуалната застапеност е идентична како кај претходното прашање, односно, 58% од вкупниот број испитаници одговориле со НЕ, а останатите 42% одговориле со ДА.

Графички приказ бр.34. „Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на Ваше барање?“

На последното прашање: „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?“, дури 79% од испитаниците одговориле со НЕ, а само останатите 21% одговориле со ДА. Ова може да се види од следниот графички приказ бр.35:

Графички приказ бр.35. „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?“

Секое од овие пет прашања коишто им беа поставени на полициските службеници се од посебна значајност. Преку секое од нив ние можеме да ја доловиме моменталната подготвеност, мотивацијата, желбата за соработка и знаењето на полицијата кога станува збор за оваа проблематика со која што се бави оваа докторска дисертација. Секако, можеби и очекувано но за жал со лажна надеж за нивното познавање, се резултатите од петтото прашање: „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?“. Мнозинскиот процент од скоро 80% од испитаниците одговориле дека немаат познавање за овој метод, што само по себе е знак дека полицијата не е упатена доволно во оваа проблематика, што тоа не е случај со

останатите држави во Светот каде што полицијата игра една од најважните улоги во превенцијата на криминалот, за што погоре во трудот споменавме на повеќе наврати и во повеќе точки. Поради тоа, во интерес на трудот, ќе се наведат неколку препораки во овој дел. Она што е неопходно е следото:

- големата потреба од подетална криминална статистика во иднина од страна на полициските органи, како за истражуваните случаи, така и во сите останати урбанизираните локации. На тој начин ќе може подобро да се видат и лоцираат идните можни криминални закани;

- потребно е да се оформи посебно одделение во рамки на секторот за превенција на криминалитет во Министерството за внатрешни работи кое потесно ќе се занимава со прашањето за CPTED методот. Истото тоа одделение ќе мора да биде составено од стручни лица од повеќе научни области како: полициски службеници кои потесно се специјализирани за превенција на криминал; стручни лица од областа на безбедносните науки – криминолози и други; архитекти – коишто ќе се вклучат во процесот на т.н. естетски изглед на урбаните населби и нивната функционална употреба;

- потребно е полициските органи преку најразлични проекти организирани од страна на Министерството за внатрешни работи да започнат да ги запознаваат жителите на урбанизираните градски населби со овој криминолошки метод и квалитетите коишто истиот ги нуди. Ова последното е многу важно, затоа што самите граѓани мора да имаат постојан контакт со полициските служби и е неопходно самите тие да бидат активни учесници во процесот на превенцијата на криминалот во подрачјето на местото каде што живеат.

- преку активна улога на полицијата на терен, истата има задача да го отстргне чувството на страв кај граѓаните.

Доколку се применат и испочитуваат сите овие препораки во целост, може да се очекуваат позитивни резултати во иднина.

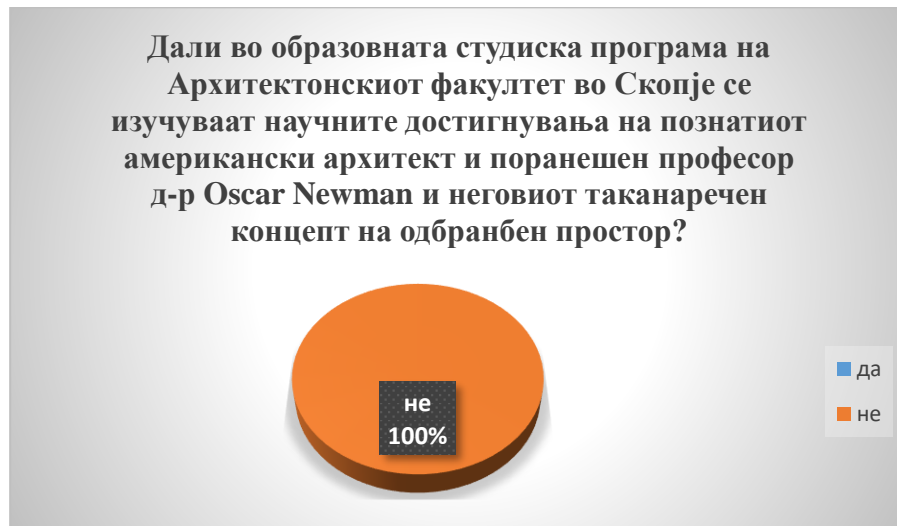
1.4.2. Резултати и заклучоци од анкетното истражување спроведено врз архитектите

Анкетно истражување слично по својот вид како она кај полициските службеници, беше спроведено и кај архитекти. Архитектите имаа интересни одговори по однос на проблематиката со која што се бави оваа докторска дисертација и секако, нивната важна улога во процесот на дизајнирање на безбедни урбани средини. Во истражувањето беа анкетирани вкупно 24 архитекти од повеќе архитектонски фирми во градот Скопје меѓу кои и архитекти-универзитетски професори на Архитектонскиот Факултет при УКИМ во Скопје. Им беа поставени 4 важни прашања преку кои требаше да се дознае нивната улога и мислење за потребата од зголемување на безбедноста во урбаните средини и нивната подготвеност и отвореност со интелектуалци од другите научни дисциплини.

Оваа анкета беше спроведена како врз архитекти кошто работат со приватен бизнис, така и архитекти-професори од Архитектонскиот факултет во Скопје.

На првото поставено прашање за нив, *„Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Oscar Newman и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?“,* сите 100% од вкупниот број испитаници одговориле со НЕ. Овие податоци се прикажани на следниот графички приказ бр.36:

Графички приказ бр.36. „Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Oscar Newman и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?“

На прашањето, „Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?“, и на ова прашање 100% од испитаниците одговориле со НЕ.

Графички приказ бр.37. „Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?“

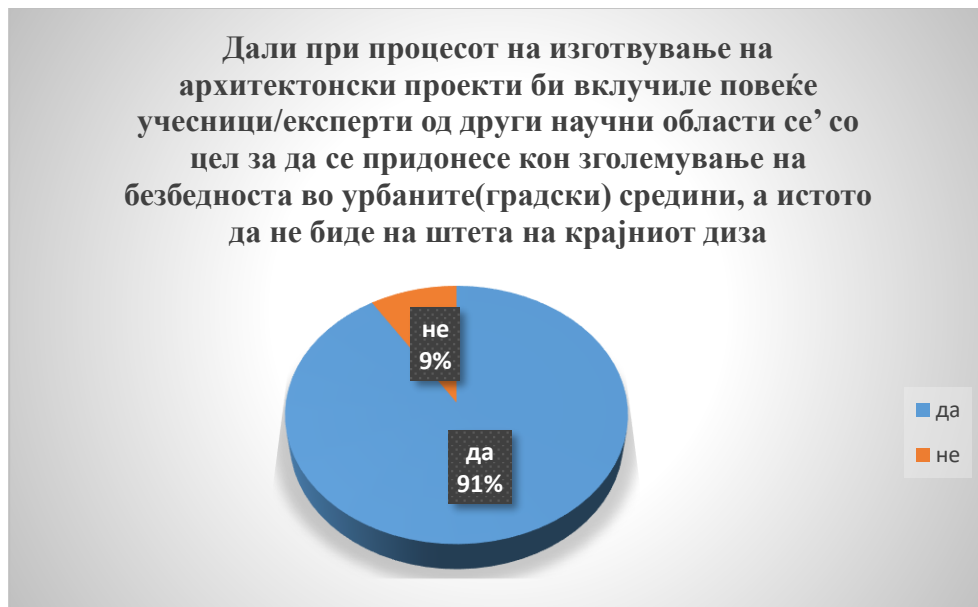
На прашањето: „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?“, дури 87% од вкупниот број испитаници одговориле со НЕ, а само 13% одговориле со ДА на ова прашање. Овие податоци може да се видат на следниот графички приказ бр.38:

Графички приказ бр.38. „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?“

На последното прашање: „Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се’ со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн?“, 91% од вкупниот број испитаници одговориле со ДА, а останатите 13% одговориле со НЕ.

Графички приказ бр.39. „Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се’ со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн?“

За време на вршењето на анкетата, најчестите коментари на архитектите по повеќе детали за време на разговорот со нив по повеќе теми беа најчесто:

- за скалите на паркинг-гаражите - *скалите да се на видно место природно осветлени и природно вентилирани;*
- фасадата треба да ја даде функцијата на објектот;*
- посебно внимаваме на безбедноста внатре во објектите.*

Она што можев да заклучам е дека најголемиот број од архитектите во Македонија не се задоволни од начинот на којшто се градат новите објекти без разлика за која намена се изградени. Некои од нив сметаат дека самиот град не може веќе да се препознае и дека сите дополнителни промени коишто би можеле да се направат врз веќе изградените објекти нема да можат многу да ја сменат моменталната состојба. Кога им го презентирав CPTED методот, оние архитекти - 87% коишто го немаат запознаено веднаш изјавија дека како метод за превенција на криминал звучи многу добро и оптимистички.

Со оглед на овие резултати добиени од ова анкетно истражување, може да се заклучи дека:

-архитектите имаат потреба од воведување на CPTED методот како научна проблематика во својата образовна програма;

-потребно е да се дозволи нивна отвореност за соработка и мотивација со останатите научни експерти од другите области и државни сектори за да може оваа политика на превенција на криминал да доживее свој процут и во Македонија;

-дури 91% од архитектите одговориле дека се подготвени за соработка и унапредување на безбедноста во урбаните градски средини. И самите тие знаат и се свесни за безбедносните ризици од појава на криминалитет со коишто моментално се соочува градот Скопје и потребата од негова превенција. Сето ова оди во функција на поставената посебна хипотеза за овој дел од докторската дисертација дека: *ако постои соработка помеѓу полицијата, локалната самоуправа, стручните лица од безбедносните науки и архитектите, тогаш ќе се подобри квалитетот на живот во тие урбани подрачја.* Сите овие елементи се од иста важност за проблематиката со која што се заминава теоријата на CPTED методот и неговата практична примена.

Секој објект, голем или мал, создава потенцијален ризик од појава на криминал и поради тоа архитектите и урбаните планери имаат одговорност преку нивната работа да имплементираат одредени превентивни мерки за да се спречи појавата на криминал (Fennelly, 2004a:9; Fennelly, 2004b:19). Дизајнирањето на безбедни средини за живеење во соработка со архитектите е неопходен дел од превенцијата на криминалот.

ЗАКЛУЧОК

Најголемото задоволство во научното истражување е кога научниот работник започне да истражува и анализира одреден научен проблем од некоја област во науката и успее да докаже дека одреден негов став има добра аргументација и практична примена во пракса кога ќе истражи преку студии на случаи, а претходно ќе примени метод за којшто смета дека може да ги потврди неговите верувања. Уште подобро е пак, кога истото тоа е подржано од пошироката научна заедница, попрецизно, оние научни работници коишто ја истражуваат истата проблематика, во случајов, превенцијата на криминалот преку дизајн на околината. Ваквиот научен придонес има голема улога во унапредувањето на самиот метод, а исто така и за проширувањето на неговата практична примена на многу места.

Она што можеби е најважно и каде што е потребно да се посвети најмногу внимание од научен аспект е во прашањето на *свесноста кај граѓаните* за потребата од преземање на акции за справување со појавата на криминалот. Во Република Македонија слободно може да се заклучи дека воопшто нема свесност кај граѓаните по ова прашање. Доказ за тоа е отсуството кај повеќето граѓани за отворање на ваквите прашања во јавноста, односно да постои било каква иницијатива во заедницата во којашто живеат. Од друга страна, решението за безбедноста и потребата за чувство за безбедност е оставено само на полицијата и нејзината работа во заедницата. Луѓето се надеваат само на полицијата, а воопшто не се свесни дека нивното учество во заедницата е најважно за да може да се создаде здрава и безбедна средина на живеење, средина во која отсуствува криминалот. Затоа, CPTED методот како таков, може да понуди клучно решение во оваа ситуација во македонски рамки. Претпоставката е дека резултатите и успешноста на истиот метод би биле исти или слични како кај останатите држави кадешто досега истиот тој метод е применет.

Во Република Македонија сеуште *нема воведено државна политика за превенција на криминал преку дизајн на околината*. Видовме веќе дека, тоа не е случај и со државите од Европската Унија и пошироко. Таму веќе постои оваа политика која е во функција на превенција на криминалитетот и подобрувањето на квалитетот на живот за граѓаните. Покрај ова, видовме дека овој метод многу поопширно се применува во западните европски држави, а посебно во Соединетите Американски Држави. Добро е да се забележи дека таму самиот метод е вметнат во политиката за превенција на

криминалот во урбаните средини, а исто така е вметнат и во образовниот систем. Секако, посебен е придонесот на американскиот психолог Jeffery C.Ray, којшто за овој метод ја оформи кованицата „CPTED“. Неговиот последен придонес кој што оди и чекор напред кон оваа проблематика презентира преку делото „*Криминологија: Интердисциплинарен пристап*“ од 1990 година, поаѓа од претпоставките дека физичката околината не го предизвикува однесувањето на луѓето само по себе на директен начин, туку индиректно преку мозокот, односно психологијата на човекот. Околината/средината може да придонесе дополнително и да го поттикне однесувањето на луѓето во зависност од тоа дали истото ќе биде позитивно или негативно.

Во согласност со проширената имплементација на упатствата за концептот - одбранбен простор на Oscar Newman во 1970-тите години, повеќето имплементации на CPTED методот од 2004 година се базираат исклучиво на теориската основа дека правилниот дизајн и ефективната употреба на средината може да го намали криминалот, да допринесе за намалување на стравот од криминал и да го подобри квалитетот на животот на луѓето. Имплементацијата на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината, придонесува до одвраќање на потенцијалните криминалци од извршување на нови кривични дела.

Што се однесува до спроведеното истражување кое е презентирано во оваа докторска дисертација, сите поставени хипотези, почнувајќи од главната: ***доколку се примени CPTED методот во градските населби и урбанизирани подрачја, тогаш појавата на криминал ќе се намали и целокупната безбедносна состојба ќе се подобри***, па се' до посебните хипотези, имаа за цел да докажат дека криминалитетот може да биде превениран, но за тоа е потребно да се примени соодветен метод којшто ќе одговара на поставените услови. Самата потреба од примената на истиот во случајов се однесува за градот Скопје и пошироко за Македонија. Светската Здравствена Организација *безбедноста на околината* ја класифицира во категоријата на природни катастрофи, пожари, сообраќајни и други несреќи, во коишто една од главната улога ја игра способноста на заедницата да реагира, превенира, или да ги намали негативните ефекти. Исто така, безбедноста се смета за јавно добро.

Во однос на главната хипотеза, констатирани се следните состојби коишто беа предмет од интерес за овој докторски труд:

-Кај случајот бр.1 и истражувањето спроведено на ул.Михаил Чаков, воочена е потребата од примена на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината

затоа што самата улица се наоѓа во лоша состојба како од аспект на инфраструктурата, така и од безбедносен аспект. Истата е премногу оштетена, тесна и без добар урбанистички план. Поради овие проблеми, жителите коишто живеат на оваа улица се наоѓаат во незавидна безбедносна состојба, подетално објаснета во самото истражување во делот којшто се однесува на ул.Михаил Чаков. Сепак, изненадува свесноста кај анкетираниите жители од улицата коишто откако CPTED методот им беше презентираан во кратки црти, беа позитивно расположени дури и да даваат свои идеи на оваа тема. Дел од нив се заинтересираа да дознаат повеќе за самиот метод. Ова понатаму значи дека CPTED методот треба да биде инкорпориран во целост кај оваа улица.

-Кај случајот бр.2 и истражувањето спроведено во Населба Реонски Центар, Општина Аеродром, резултатите покажаа поинакви аспекти за разлика од случајот бр.1. Во оваа Населба, иако официјално и свесно не е применет CPTED методот како таков од својот теоретски аспект, сепак овој реон е изграден според принципите/стратегииите на самиот метод. Во овој дел она што е специфично е следното: нема контрола во делот на сопственичката структура на населението коешто живее во овие згради и тоа дали и колку истите сопственици живеат таму или пак истите единици за домување се издадени под рента. Овој дел е многу важен доколку се потсетиме на советот на Oscar Newman дека кај единиците за домување од типот високоградби, неопходно е околу 40% од сопствениците на овие единици да живеат во нив самите тие, доколку останатиот дел се дадени под рента. Ова е оној принцип на територијалност и чувство за припадност кон домот и околината во којшто се живее. Констатирано е дека сепак чувството на безбедност кај жителите коишто живеат во оваа населба е многу поголемо отколку кај жителите од ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода.

-Кај случајот со елитната населба „ХОТ ХОТ“ во Населба Радишани, констатирано е дека сеуште не може да се види каква ќе биде безбедноста и на кое ниво затоа што самата населба сеуште не е заживеана. Сепак, може да се заклучи дека оваа населба е прва во Македонија која е изградена целосно според принципите на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината. Уште повеќе што, како единици за домување во случајот се земени станбените единици - куќи, што во суштина претставуваат и најдобро решение според самиот метод. Со оглед на тоа дека самата населба е од т.н. затворен тип и може да се врши контрола на тоа кој влегува и излегува од истата, чувството за безбедност би било на највисоко ниво, споредено со претходните истражени случаи. Впрочем, досегашните светски искуства говорат во прилог на тоа.

Крајната констатација е дека во овој случај потребно е да се направи истражување дури откако ќе почне да функционира самата населба.

Во делот кај анкетните истражувања спроведени врз архитектите и полициските службеници, потребно е да се спомене само тоа дека кај архитектите не постои реална свест и високо познавање за овој метод. Оваа ситуација сепак, не е иста кај полициските службеници затоа што дел од нив имаат познавања од истиот, а тоа познавање знаеме дека се темели на фактот дека во последните години Факултетот за Безбедност - Скопје во својата студиска програма го проучува овој метод. Констатирана е потребата истиот метод да биде активно презентираан и да биде дел од студиската програма на Факултетите за архитектура во нашата држава.

Сите посебни хипотези одат во прилог на главната хипотеза и со тоа ја зацврстуваат нејзината методолошка поставеност и оправданост. Безбедноста во урбаните подрачја, популарно наречена - урбана безбедност (што во суштина претставува предмет на истражување на оваа докторска дисертација) и нејзиното подобрување со примената на методот за криминална превенција преку дизајн на околината можат да дадат големи позитивни ефекти кога станува збор за превенцијата на криминалот. Она што од овој метод може да се научи е дека: криминалот се гради преку сите елементи на секојдневниот живот, но може да биде превениран и во најмала рака минимизиран преку усогласен напор и планско работење. Земајќи ги во предвид сите наведени претходни истражувања во светски рамки, може слободно да се каже дека овој метод до овој момент е неопходен за примена кај урбаните градски средини и претставува најдобро можно решение од криминолошки аспект. Тоа го покажуваат сите сеопфатни критики на истиот, а студиите што ја поддржуваат неговата ефикасност се јасно акумулирани. Кога се разгледуваат заедно, сите горенаведени резултати обезбедуваат оправдување за усвојување и промовирање на иницијативите на CRTED методот. Евалуацијата на истиот може да игра важна улога за понатамошно разбирање на овој метод. Преку овие активности, практичарите кои се помалку запознаени во однос на сложеноста околу односот кон дизајнот на околината и криминалот како појава и како тоа се' се поврзува со CRTED, може да станат повнимателни кон изработувањето на нивните проекти или иницијативи.

Од методолошки аспект, важно е дека се користеа инструменти коишто беа во функција подобро да ја објаснат самата проблематика и да бидат корисен дел од

научното истражување. Истите инструменти беа користени за посебните хипотези и спроведените истражувања.

Случај бр. 1. - Ул.Михаил Чаков, Општина Кисела Вода, град Скопје. Добиените резултати од анкетното истражување се покажаа како добар „водич“ и еден вид показател дека жителите на ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода имаат желба и потреба нивната улица да се урбанизира, а со тоа и безбедносната состојба да се подобри. CPTED методот, како криминолошки метод којшто го познава научната дисциплина Криминологија, според досегашните истражувања, најмногу одговара да се примени и врз овој дел од оваа Општина во градот Скопје. Испитаниците врз коишто беше спроведено анкетното истражување се определија за улично осветлување, поставување на проблемот на дневен ред на Општината и видео-надзор како три главни решенија/модалитети преку коишто сметаат дека би се подобрила безбедносната состојба. Самото тоа што како втор модалитет е одберен да биде – *поставување на проблемот на дневен ред на Општината*, укажува на фактот дека граѓаните се свесни дека за многу работи од нивен интерес е одговорна локалната самоуправа и политиките коишто истата ги спроведува во пракса. Сепак, подготвеноста на локалната самоуправа за воведување на нови политики, посебно за политика како оваа-*превенција на криминал* треба да биде една од главните политики коишто треба да ги почитува и применува, а се' со цел за подобрување на квалитетот на живот во заедницата.

Според добиените податоци, може да се заклучи дека самите резултати одат во прилог на поставената посебна хипотеза која се однесува за овој дел од докторската дисертација а која гласи: *ако улицата Михаил Чаков во Населба Кисела Вода се преуреди по принципите на CPTED методот, тогаш и безбедносната состојба во тој дел од населбата ќе биде на високо ниво*. Доколку се земе во предвид досегашната пракса на примена на овој метод низ Светот, воопшто не треба да се остава место за „калкулации“ кога сме соочени со безбедносни проблеми. Напротив, потребно е брзо да се делува и да се направат инфраструктурни промени во овој дел од Општина Кисела Вода. Дополнително, на овој начин можеме да го подобриме и зголемиме квалитетот на урбаниот живот во градот Скопје. Таквиот зафат мора да биде инициран и од страна на самите граѓани затоа што, само тие знаат најдобро што им е неопходно за да се чувствуваат безбедно во своите локални заедници, а улогата на стручните лица од науката е само да го потпомогнат тој процес на промени во самото општество. Мора да

се напомене и еден доста значаен момент, а тоа е и самата *свесност* кај граѓаните која што мора да биде на едно високо ниво за да може и самиот метод да биде функционален во пракса.

Случај бр. 2 – Населба Реонски Центар, Општина Аеродром, град Скопје. Кај ова истражување се користеше идентичен анкетен прашалник при што беше променет само делот од прашањето за дадената локација која што претставуваше предмет на истражување и идентичен број на испитаници. Испитаниците требаше да изберат само три мерки од понудените по приоритет, идентично како во претходното анкетно истражување на ул.Михаил Чаков. Сепак во овој случај испитаниците се определија само за еден модалитет - *инсталација на видео надзор*. И покрај понудените модалитети, испитаниците сметале дека сите останати модалитети веќе ги има во инфраструктурата на самата населба. Па така, дадените одговори од анкетното истражување одат во прилог на поставената посебна хипотеза за овој дел од докторската дисертација а која гласи: *ако населбата Реонски Центар, Општина Аеродром во градот Скопје е изградена по принципите на CRTED методот, тогаш и безбедноста во истата ќе биде на повисоко ниво од останатите населби во градот Скопје и околината.*

За разлика од претходниот случај со улицата Михаил Чаков, овде во населбата Реонски Центар фактичката состојба на терен дијаметрално се разликува. Најпрвин се забележува дека распоредот на објектите има свој ред, а хигиената е на многу повисоко ниво, што дава до знаење дека комуналните служби си ја вршат својата работа одлично. Ова последното е многу важно од аспект на принципот – *одржување* којшто го поседува CRTED методот. Што се однесува до осветлувањето во текот на ноќните часови, истото е значително подобро за разлика од осветлувањето на улицата Михаил Чаков во Општина Кисела Вода. Осветлувањето е секако, дел од принципот на *спонтано набљудување* што во случајот со населбата Реонски Центар е на задоволително ниво. Според принципот – *територијалност*, во овој случај жителите можат да развијат поголемо чувство за припадност кон територијата затоа што истата е средена, одржувана, па кај истите би се појавил тој мотив ситуацијата да остане непроменета во овој дел. Сепак мора да се напомене еден важен момент, а тоа е фактот за којшто Oscar Newman нагласи дека кај овој вид објекти за домување – висококатници, потешко се задоволуваат принципите на CRTED методот затоа што поради поголемата густина на

население жителите се отуѓуваат едни од други. Според принципот – *контрола на пристап*, во истата населба точно е определен влез за автомобили од само една страна на населбата но, сепак истата не е разграничена со јасни бариери од соседните населби иако визуелно може да се забележи до каде истата се протега.

Резултатите кај ова истражување се во спротивставен однос за разлика од истражувањето извршено кај ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода. Со оглед на тоа дека кај претходното истражување испитаниците се изјасниле за три модалитети коишто според нив се потребни да се применат за да се подобри безбедноста, во овој случај испитаниците одговориле дека имаат потреба само од еден модалитет, а тоа е *видео-надзор*. Според истите, постоењето на видео-надзор што ќе биде инсталиран на легален начин и сервисиран од релевантни безбедносни служби/агенции, ќе продуцира поголемо чувство на безбедност и превенција од појава на криминал. Според ова, може да се заклучи дека примената на CPTED методот кај оваа населба во Општина Аеродром е делумно запазена и се однесува само за објектите од видот-висококотници (за ова види повеќе во делот 2.3.3.Концепт на одбранбен простор од докторската дисертација, Трета категорија објекти – Висококотница). Сепак, и покрај постоењето на принципите осветлување, природно набљудување, територијалност(но само делумно) и одржување, сметам дека проф. Oscar Newman и неговиот став во поглед на оваа категорија на објекти е оправдана и не може во полна светлина да го испочитува овој метод и да ги даде неговите реални и практични можности. Самата суштина на овој метод и неговата целосна функционалност и практична примена до 100% според мене, а кога станува збор само за единици за домување, е кај првата категорија на објекти-куќите.

Случај бр. 3. - Елитна населба Хот-Хот, населба Радишани, Општина Бутел, град Скопје. Според мене, едно од најдобрите решенија за примена на CPTED методот во форма и обем е случајот со Елитната населба „Хот Хот“ во Македонија, сличен со Проектот „Фајв Оакс“ во Дејтон, Охајо, презентираан погоре во текстот во ДЕЛ VI од докторскиот труд. Она што е карактеристично за овој тип соседства е тоа што, помеѓу истите е овозможен преминот на пешаци, но е спречен преминот на автомобили со тоа што се поставени порти за разграничување на едно од друго мини-соседство(како кај Проектот Фајв Оакс“). Патот по кој што ќе влезе во такво мини-соседство е истиот оној од којшто единствено може да излезе од истото. На тој начин се намалени шансите за

појава на криминал, односно за негова практична реализација. Со само еден повик од било кој жител на соседството, полицијата ќе ги пречека криминалците на патот кон излезот од истото. Друга корист е тоа што овој вид на мини-соседства ја зголемува интеракцијата и заедништвото меѓу самите жители. Финансиското учество на жителите во изградбата на мини-соседства не е големо и има свој бенефит - го зајакнува чувството за контрола и сопственост врз територијата и фактот дека концептот *одбранбен простор* функционира во пракса. Овие улици така урбанизирани се од полу-приватен карактер за жителите. Понатака, ризикот од т.н. *гетоизација* на заедницата е исклучен затоа што најважното нешто во една заедница е нејзината безбедност и квалитет на живот. Доколку на точно одредена локација со точно дефинирани граници постои ред, добро дефинирани правила на однесување и воедно културни вредности коишто ќе овозможат добар и здрав живот, тогаш тоа е најважниот елемент на една заедница. Надвор од истата таа заедница, што и да се случува, односно каква и да е моменталната состојба по овие прашања во нејзиното соседство воопшто не е грижа на првата заедница, туку напротив тоа си е надворешен проблем којшто треба да си го реши некој друг.

Секој дел од оваа докторска дисертација имаше своја посебна важност и улога во определувањето на заклучните согледувања по оваа проблематика, а исто така и во донесувањето на неопходните препораки коишто се од исклучителна важност.

Заклучоци од анкетното истражување спроведено врз полициските службеници. За да може да се види каква е моменталната улога на полицијата и нејзините службеници во превенцијата на криминалот во Македонија, поврзано со познавањата за CRTED методот, беше извршено анкетно истражување врз вкупно 48 полициски службеници од предвидени 50. беше заклучено дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија не е на високо ниво. Понатака, најголем процент од испитаниците (83%), сметаат дека меѓусебната соработка може значително да придонесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини. На прашањето околу тоа дали полициските службеници сметаат дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата, мислењата се скоро поделени. На тоа пак дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на барање на полицијата, поголемиот процент од полициските службеници одговориле со НЕ. Од последното прашање поставено до полициските службеници за тоа дали сте запознаени

со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини, дури 79% од испитаниците одговориле со НЕ што само по себе говори за празнината од недоволно познавање на овој метод која што постои кај полицијата во Македонија.

Заклучоци од анкетното истражување спроведено врз архитектите. Анкетно истражување слично по својот вид како она кај полициските службеници, беше спроведено и кај архитекти. Истите имаа интересни одговори по однос на проблематиката која ја обработува оваа докторска дисертација и секако, нивната исклучително важна улога во процесот на дизајнирање на безбедни урбани средини. Од дадените одговори се заклучи дека 100% од вкупниот број испитаници не ги изучувале научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Oscar Newman и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје. Понатака, се дојде до податокот дека при изработката на архитектонските проекти истите не се консултираат со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција. На прашањето: „Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?“, дури 87% од вкупниот број испитаници одговориле со НЕ, што претставува процент којшто е доста голем. Од последното прашање пак, се заклучува дека архитектите(во 91% од истите) прифаќаат подготвеност и соработка да вклучат повеќе учесници/експерти од други научни области при процесот на изготвување на архитектонските проекти се’ со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на објектите што ги проектираат, вклучувајќи го тука нивниот ентериер и екстериер.

Во делот што следува се наведени одредени препораки коишто се неопходни да се почитуваат и применат на досегашните истражени подрачја во градот Скопје. Преку истите препораки може да се долови до која мерка е важна потребата од примена на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината и сите позитивни последици до коишто може да доведе истиот.

Препораки

Како што и претходно споменав, потребно е да дадеме одредени препораки за начинот на којшто би можело да се подобри безбедносната состојба во урбаните средини, а со тоа и да се подобри квалитетот на живот во истите. Некои од нив се:

-формирање на државна политика за превенција на криминал преку дизајн на околина. Оваа политика налик на политиките коишто се спроведуваат во државите од Европската Унија, треба да имаат за цел да допринесат за зголемување на безбедноста во урбанизираните подрачја. CPTED методот се докажува како корисен, ефективен и прецизен метод чишто стратегии допринесуваат за подобрување на чувството на безбедност кај граѓаните и намалување на стапката на криминал. Стравот од криминал треба да биде перцепиран како закана и еден вид социјален проблем којшто мора да биде решен за да може чувството за безбедност да биде на високо ниво.

На државно ниво најчесто се донесуваат уредби, кодекси и подзаконски акти за имплементација на овој криминолошки метод. За подетално запознавање со истиот пак, се изработуваат водичи и прирачници коишто се наменети за сите целни групи коишто учествуваат во овој процес на имплементација на методот. Покрај архитектите, полицијата, криминолозите, локалната самоуправа, овие водичи и прирачници се изработуваат и адаптираат и за самите граѓани затоа што нивната улога во превенцијата на криминалот е исто така од посебна важност. Истите, потребно е да оформат висока свесност за она што претставува нивната заедница во којашто живеат, што таа треба да им пружи и кој квалитет на живот треба да имаат. Борбата против криминалот исто така е дел од нивниот секојдневен живот, па поради тоа е потребно стратегијата за превенција на криминал да биде многу ефикасна и ефективна, а воедно да не биде со големи финансиски импликации. Со други зборови кажано, квалитетот на живот на граѓаните треба да биде на едно оптимално ниво.

-потреба од воведување на методот за превенција на криминал преку дизајн на околината - CPTED во образовните програми на факултетите за архитектура и факултетите за безбедност во Македонија. Поради тоа што видовме дека овој метод не е дел од образовната програма на Архитектонскиот Факултет при Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ - Скопје, потребно е да биде воведен дали во состав на некој

предмет којшто во моментот се изучува на факултетот или пак, како дополнителен предмет којшто сметам дека би продуцирал голем интерес кај студентите. За разлика од тоа, CPTED методот веќе се изучува на Факултетот за Безбедност во Скопје, при Универзитетот „Св.Климент Охридски“ – Битола. Истиот е имплементиран и преточен во научна литература од страна на проф. д-р Марина Малиш-Саздовска во нејзината книга – *Прирачник за безбедносен менаџмент* која што е дополнителна литература за предметот Криминалистика на Факултетот за Безбедност. Во областа на превенција на криминалитетот но во пошироки научни рамки исто така пишува и проф. д-р Весна Стефановска на истиот факултет. Овој метод е проактивна филозофија за превенција на криминалот базирана на соодветниот дизајн и ефективната корисност на одредена околина.

-потреба за соработка помеѓу научните работници од областа на безбедноста, архитектите, полицијата, локалната самоуправа како дел од државната власт и граѓаните. Неопходно да постои одговорност и соработка во овој дел затоа што секој од овие елементи се од посебна важност за овој метод да биде спроведен во пракса. Секако дека со оглед на искуствата кај државите коишто во својата политика за превенција на криминал го имаат овој метод, воведувањето на соодветна политика за превенција на криминал е почетната фаза од имплементацијата на методот. Најдобро е за почеток да се одржат соодветни дебати на оваа тема помеѓу научните кругови коишто се целна група на овој процес и да се преточат искуствата коишто веќе постојат кај одредени странски држави.

-при имплементација на CPTED методот, потребна е неговата целосна примена. Погрешни се оние чекори доколку овој метод се применува само *делумно*, односно не се применети сите негови стратегии/принципи. Во тој случај и резултатите нема да бидат оптимални и позитивни до очекуваниот максимум. Затоа, мора да се внимава сите негови принципи подеднакво да бидат применети во пракса, затоа што не може да се заменуваат еден со друг. Секој од нив се посебна стратегија во теоријата за CPTED методот и превенцијата на криминалот и имаат посебна важност.

-добиените резултати од анкетното истражување спроведено во скопската Општина Кисела Вода се покажаа како добар „водич“ и еден вид показател дека и жителите на ул.Михаил Чаков имаат желба и потреба нивната улица да се

урбанизира, а со тоа и безбедносната состојба да се подобри. CPTED методот, според досегашното истражување, најмногу одговара да се примени и врз оваа улица. Испитаниците врз коишто беше спроведено анкетното истражување се определија за уличното осветлување, поставување на проблемот на дневен ред на Општината и видео-надзорот како три главни модалитети преку кои сметаат дека би се подобрила безбедноста. Самото тоа што како втор модалитет е одберен да биде – поставување на проблемот на дневен ред на Општината кажува доста за фактот дека *граѓаните се свесни дека за многу работи од нивен интерес е одговорна локалната самоуправа и политиките коишто истата ги спроведува во пракса.* Според добиените податоци, може да се заклучи дека самите резултати одат во прилог на поставената посебна хипотеза која се однесува за овој дел од докторската дисертација а која гласи: ***ако улицата Михаил Чаков во Населба Кисела Вода се преуреди по принципите на CPTED методот, тогаш и безбедносната состојба во тој дел од населбата ќе биде на високо ниво.***

-Резултатите кај истражувањето спроведено во населбата Реонски Центар во Општина Аеродром се во спротивставен однос за разлика од истражувањето извршено кај ул.Михаил Чаков во Општина Кисела Вода. Со оглед на тоа дека кај претходното истражување испитаниците се изјасниле за три модалитети коишто според нив се потребни да се применат за да се подобри безбедноста, во овој случај испитаниците одговориле дека имаат потреба само од еден модалитет, а тоа е видео-надзорот. Според нив, постоењето на видео-надзор ќе продуцира поголемо чувство на безбедност и превенција од криминалитет. Според ова, може да се заклучи дека **примената на CPTED методот кај оваа населба во Општина Аеродром е несвесно делумно запазена и се однесува само за објектите од видот-висококатници.** Но и покрај постоењето на принципите осветлување, природно набљудување, територијалност во делумни рамки и одржување, сметам дека Oscar Newman и неговиот став во поглед на оваа категорија на објекти е оправдана и не може во полна светлина да го испочитува овој метод и да ги даде неговите реални и практични можности. Самата суштина на овој метод и неговата целосна функционалност и практична примена до 100% според мене, а кога станува збор само за единици за домување е кај првата категорија на објекти-куќите.

-кај третата студија на случај, елитната населба „Хот-Хот“ во Радишани резултатите треба да бидат поразлични од претходните два случаи. Што се однесува до дизајнот на населбата, CPTED методот е комплетно употребен и имплементиран онака како што е теориски формулиран според сите светски искуства. Останува да се види како во пракса ќе функционира оваа населба и какви би биле идните резултати од нови анкетни истражувања коишто би биле спроведени во оваа населба, а кои се од интерес за безбедноста и квалитетот на живот во истата. **Препорачувам да се остави една или две години евалуациски период од самото ставање во функција на населбата и дури потоа да се сумираат сите резултати коишто ќе можат да ги дадат потребните одговори на нашите прашања околу проблематиката со која што се занимава оваа докторска дисертација.** Моите очекувања се дека овде би можело да се регистрира многу слаба стапка на криминална статистика.

-во делот на **анкетното истражување кај полициските службеници** само ќе се навратам на понудените препораки коишто погоре ги спомнав, а тоа се: **1)голема потреба од подетална криминална статистика во иднина од страна на полициските органи, како за истражуваните случаи, така и во сите останати урбанизирани локации; 2)потребно е да се оформи посебно одделение** во рамки на секторот за превенција на криминалитет во Министерството за внатрешни работи кое потесно ќе се занимава со прашањето за CPTED методот; **3)потребно е полициските органи преку најразлични проекти организирани од страна на Министерството за внатрешни работи да започнат да ги запознаваат жителите на урбанизираните градски населби со овој криминилошки метод; 4)преку активна улога на полицијата на терен, истата има задача да го отргне чувството на страв кај граѓаните; и 5)ефикасна примена на методот од страна на полицијата на терен.**

-околу анкетното истражување спроведено кај архитектите, се воочија следните препораки: **1)истите имаат потреба од воведување на CPTED методот како научна проблематика во својата образовна програма; и 2)потребно е да се дозволи нивна отвореност за соработка и мотивација со останатите научни експерти од другите области и државни сектори за да може оваа политика на превенција на криминал да доживее свој процут и во Македонија.** Посебно охрабрува фактот што дури 91% од

архитектите одговориле дека се подготвени за соработка и унапредување на безбедноста во урбаните градски средини.

Останува уште само ние како научни работници на полето на безбедносните науки да истражуваме колку што можеме повеќе, затоа што само тоа е единствениот начин за да може науката да напредува и истата да има практичен бенефит за човекот, затоа што науката како таква има улога да му го олеснува животот на човекот и да го прави истиот поквалитетен. Само така можеме да го забрземе унапредувањето на научните процеси.

Користена литература

Abdullah, A. Nordin A. R., Mohd N. Mohd S., Siti R. M. S., (2012). Validating Crime Prevention through Environmental Design Using Structural Equation Model, in ASEAN Conference on Environment-Behaviour Studies, Savoy Homann Bidakara Bandung Hotel, Bandung, Indonesia, 15-17 June 2011,

Atkins, S., Husain, S., & Storey, A. (1991), *The influence of street lighting on crime and fear of crime* (Paper 28). London: Home Office, Crime Prevention Unit.

Atlas, R. (2008). 21st Century Security and CPTED: Designing for Critical Infrastructure Protection and Crime Prevention. Taylor & Francis Ltd: CRC Press.

Atlas, R. (2013). 21st Century Security and CPTED: Designing for Critical Infrastructure Protection and Crime Prevention, 2nd Edition, CRC Press, Пристапено преку: www.crcpress.com; <https://www.crcpress.com/21st-Century-Security-and-CPTED-Designing-for-Critical-Infrastructure-Protection/Atlas/p/book/9781439880210#googlePreviewContainer>, [11.10.2016].

Atmakur, S. (2010). RESEARCH IN PUBLIC PLACES: Safety and Human Behavior. *Master Thesis*. Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.

Архитектонски Факултет (2017). Универзитет у Београду Конференција: Урбана безбедност и урбани развој – 21. јун 2017. Пристапено преку: <http://www.arh.bg.ac.rs/2017/04/13/konferencija-urbana-bezbednost-i-urbani-razvoj-21-jun-2017/> [10.04.2018.].

Bacaioa, M., Kuo, F. E., & Sullivan, W. C. (submitted). Trees, sense of safety, and preference for outdoor spaces in urban public housing. Submitted to Environment and Behavior.

Baker, C. (2005). Protecting the Neighborhood: Safety through Design. *Master Thesis*. University of Maryland.

Belgorod Design Competition – Russia (2013), *E-architect*: Пристапено преку: <http://www.e-architect.co.uk/russia/belgorod-competition>, [16.11.2016].

Bell, L., & O'Kane, K. (1977). Portland Curbs Crime through Urban Design. *Planning: The ASPO Magazine*, 32(10), 10-13.

Bennett, T., H., Farrington, K. (2008). *Effectiveness of Neighborhood watch in reducing crime*, Swedish National Council for Crime Prevention, Stockholm.

Bottoms, A. E. (1994). “The limits of rational choice explanation” in J.S. Coleman and T.J. Fararo (eds). *Rational Choice Theory: Advocacy and Critique*, Newbury Park, Cal.:Sage.

Brantingham & Faust, (1976). A Conceptual model of Crime Prevention. In Andersen A. M. Brantingham L. P. & Kinney J. B. (eds.) (2010). *Classics in Environmental Criminology*, CRC Press, Taylor & Francis Group

Bre Trust, (2005). *Crime Opportunity Profiling of Streets (COPS) A Quick Crime Analysis – Rapid Implementation Approach*. Bre Trust, Garston, UK. Пристапено преку: http://publicaties.dsp-groep.nl/getFile.cfm?file=11pvcrime_COPS_Report_FB12.pdf&dir=rapport, [23.01.2017].

Bryan, R. M. M., & McIlroy, A. (1996). Creating Safer Communities: Is Intensification the Answer? *Plan Canada*, 36(2), 20-24.

Bynum, T. S., & Purri, D. M. (1984). Crime and architectural style: An examination of the environmental design hypothesis. *Criminal Justice and Behavior*, 11, 179-196.

Byrne, J. & Marx, G. (2011). “Technological Innovations in Crime Prevention and Policing. A Review of the Research on Implementation and Impact”, *Cahiers Politiestudies Jaargang, 3 (20)*, Maklu-Uitgevers, 14-40.

City of Portland. Auditor's Office. (No.d.). *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) Policy Strategy*. CP-ENB22.01. Пристапено преку: <http://www.portlandonline.com/auditor/index.cfm?a=272978&c=51503>, [11.01.2017].

Clarke, R. (2000). "Situational Prevention, Criminology and social values", *Ethical and social perspectives on situational crime prevention*, Oxford: Hard Publishing, 97-112.

Clarke, R. (2005). "Seven misconceptions of situational crime prevention" *Handook of Crime Prevention and Community Safety*, Routledge, 39-70.

Colquhoun, I. (2004). *Design Out Crime: Creating Safe and Sustainable Communities*. ELSEVIER.

Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe. (2000). *Conference on the relationship between the physical urban environment and crime reduction and prevention. Final Declaration*. Пристапено преку: https://books.google.mk/books?id=mOBoNunkK2kC&pg=PA62&lpg=PA62&dq=POLAND+2+final+declaration+urban+prevention+crime&source=bl&ots=hILIWUV-a0&sig=FiDmoxofIqnqIQ4TyoFXQdVtI_E&hl=mk&sa=X&ved=0ahUKEwiZ463CornaAhUI16QKHbaqCD4Q6AEIKjAA#v=onepage&q=POLAND%20%20final%20declaration%20urban%20prevention%20crime&f=false; [14.04.2018].

Cozens, M.P., Saville, G., Hillier, D. (2005) „*Crime prevention through environmental design (CPTED)*“: a review and modern bibliography: Emerald Group Publishing Limited; Vol. 23 No. 5, pp. 331; Пристепено преку: <http://www.seattle.gov/police/prevention/neighborhood/cpted.htm>; <https://www.bja.gov/evaluation/program-crime-prevention/cpted1.html>; [06.12.2016].

Cozens, P. & Love, T. (2017). *The Dark Side of Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)*. Oxford Research Encyclopedia of Criminology. Online Publication.

Crawford, A. (2007). Comparative models of crime prevention and delivery: their genesis, influence and development, CRIMPREV Assessing Deviance N.16, Crime and Prevention in Europe, Camping Design, EU.

Crime Prevention and Community Safety (2016) Urban Safety. International Report. Chapter 2. Пристапено преку: http://www.crime-prevention-intl.org/fileadmin/user_upload/Publications/International_Report/CIPC_5th-IR_EN_Chapter-2.pdf [10.04.2018].

Crowe, T. (1991). *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of architectural design and space management concepts*. Boston: Butterworth-Heinemann.

Crowe, T. (2000). *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of architectural design and space management concepts* (2d ed.). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Crowe, T.D. (2004). Crime Prevention through Environmental Design Strategies and Applications. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth-Heinemann. Pt.2. LOSS PREVENTION AND CRIME PREVENTION METHODS. (82-132).

Crowe, T.D. (2013) „*Crime prevention through environmental design*“, Third Edition, Amsterdam: Butterworth-Heinemann.

Crowe, T.D. & Zahm, D. (1994). Crowe, T., & Zahm, D. (1994). Crime Prevention Through Environmental Design. *Land Development* (Fall), 22–27.

Council of the European Union. (2011), *Council conclusions on encouraging Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)*. Luxembourg, Belgium. Пристапено преку: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/121455.pdf; [17.01.2017].

Denning, B.R. (2015). Reducing Violence, Increasing the Perception of Safety Within of School. *Master Thesis*. University of Cincinnati.

Don't be an easy target, (2017). Your Guide to personal safety. Пристапено преку: <https://www.fightuntilthefinish.com/> [21.11.2017].

Evans, K. (2011). *Crime prevention: A critical introduction*, SAGE Publication.

Farrell, G. (2000). "Crime Prevention", *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior*, Taylor and Francis.

Fennelly, L. (2004a). *Designing Security with the Architects*. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth–Heinemann. Pt.2. LOSS PREVENTION AND CRIME PREVENTION METHODS. (9-19).

Fennelly, L. (2004b). *Security Surveys*. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth–Heinemann. Pt.2. LOSS PREVENTION AND CRIME PREVENTION METHODS. (19-44).

Fisher S. B. & Lab P. S. (2010). *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*, SAGE Publication.

Fisher D. (No.d), *Second Generation CPTED – Crime Prevention Fact Sheet Series*. CHD Partners. Australia. Пристапено преку: <http://www.chdpartners.com.au/getmedia/298fef0e-c401-4b54-adcf-723590c94352/Second-Generation-CPTED.aspx>; [21.01.2017].

Flippo, A. (No.d), *Bridging safety, security and the community*. Phd Thesis. Пристапено преку: <https://archive.udmercy.edu/handle/10429/374>; [15.05.2018].

Fussey, P. (2004). "New Labour and New Surveillance: Theoretical and Political Ramification of CCTV Implementation in the UK", *Surveillance & Society*, 2 (2/3), 251-269.

Gabor, T. (1990). Crime Displacement and Situational Prevention. *Canadian Journal of Criminology*, 32:41-47.

Garland, D. (2007). "Beyond the culture of control", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 7 (2), Routledge, Taylor and Francis, 160-189.

Gardiner, R. A. (1978), Design for safe neighborhoods: The environmental security planning and design process. Washington, DC: National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice.

Geason, S., & Wilson, P. R. (1989), Designing out crime: Crime prevention through environmental design. Canberra, Australia: Australian Institute of Criminology.

Haas, C. (No.d.), *Sence of safety*. The University of Detroit Mercy School of Architecture. PhD Thesis.

Hanna, R. (2004). Awareness. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth–Heinemann. Pt.2. LOSS PREVENTION AND CRIME PREVENTION METHODS. (66-82).

Hauser, C., & Baker, A. (2008, October 10). Keeping Wary Eye on Crime as Economy Sinks. The New York Times, pp. 1.

Hancock, L. & Matthews, R. (2001). "Crime, community safety and toleration", Matthews, R. & Pitts, J. (eds.) *Disorder and Community Safety: A New Agenda?* Routledge, 98-119.

Health Promotion Agency (2015), *Guidelines for CPTED – Crime prevention through environmental design for licensed premises*, New Zeland, Health Promotion Agency (HPA).

Пристапено преку:
http://www.alcohol.org.nz/sites/default/files/field/file_attachment/2.0%20AL634%20CPTED_Guidelines_Nov%202015_Online.pdf; [10.01.2017].

Hristic, N.D. (2014). Urbana bezbednost i prevencija ulicnog kriminala kao preduslovi za razvoj zdrave zajednice. 33 / 1 / (16–30) Beograd.

Hristic, N.D. (2010). *Urbanističko-arhitektonski elementi za obezbeđenje višeg stepena bezbednosti na javnim gradskim prostorima*. Arhitektonski Fakultet. Univerzitet u Beogradu. Doktorska disertacija. Beograd.

Ibarra, C. (No.d.). 23 Years in the Making. University of Detroit Mercy School of Architecture Noah Resnick.

Ignjatovic, Dj. (2008). *Kriminologija*, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu.

Jacobs, J. (1961), *The death and life of great American cities*. New York, NY: Vintage Books.

Јовашевиќ, Д. (2014). „Политика сузбијања криминалитета“, *Зборник радова Правног Факултета у Нишу*, 66 (2), 121-138.

Konstantinovic-Vilic, S. & Nikolic Ristanovic, V. (2003), *Kriminologija*. Nis: Pravni Fakultet u Nisu, Centar za publikacije.

Kruger, T. (No.d), *Carrots, Sticks and Apples – Mechanisms to encourage the use of CPTED*. Council for Industrial and Scientific Research (CSIR) Built Environment Unit Pretoria, South Africa. Пристепено преку: <http://www.saferspaces.org.za/resources/entry/carrots-sticks-and-apples-mechanisms-to-encourage-the-use-of-cpted> [21.01.2017].

Kruegle, H., (2004). *CCTV Surveillance*. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth–Heinemann. PART THREE / SECURITY OPERATIONS AND EQUIPMENT. (236-254).

Kuala Lumpur City Hall, (2008). Kuala Lumpur Structure Plan 2020.

Laufer, W.S. & Adler, F. (Eds.). (2013). *The Criminology of Criminal Law*. New Brunswick, New Jersey, USA: Transaction Publishers.

Lersch, K. M. (2004). *Space, Time, and Crime*. Durham, N.C.: Carolina Academic Press.

Levald A. et al. (2016), CPTED Manual for police officers. European Commission. Преземено преку:

http://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/cpted_manual_for_police_officers.pdf [17.01.2017].

Malis-Sazdovska, M. (2015). *Application of crime prevention method through environmental design for traffic offences*. International Yearbook. Faculty of Security-Skopje pp.104-114.

Massoomah H.M., Aldrin A., N. R., Mohammad J. Maghsoodi T., (2012). Validating crime prevention through environmental design construct through checklist using structural equation modeling, *International Journal of Law, Crime and Justice* 40 (2012) 82e99.

Midtveit, E. (2005). Crime prevention and exclusion: From walls to opera music. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 6(1), 23–38.

Milutinovic, M. (1976), *Kriminologija*, Beograd, SFRJ: Savremena administracija.

Monahan, T. (2011). "Surveillance as Cultural Practice", *The Sociological Quarterly* 52, *Midwest Sociological Society*, 495-508.

Monchuk, L. (2016). Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED): Investigating Its Application and Delivery in England and Wales. *Doctoral thesis*. University of Huddersfield.

National Crime Prevention Council, (2009) „*Best Practices for Using Crime Prevention Through Environmental Design in Weed and Seed Sites*“, Пристепено преку :<http://www.ncpc.org/resources/files/pdf/training/Best%20Practices%20in%20CPTED%20-2.pdf>>, [06.12.2016].

Newman, O. (1972), *Defensible space; crime prevention through urban design*. New York: Macmillan.

Newman, O. (1973), *Architectural design for crime prevention*. New York: Collier.

Newman, O. (1996), *Creating defensible space*: Institute for community Design Analysis. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research

Nor E. A. (2006). *Pembangunan Komuniti Di dalam Perlaksanaan Konsep Bandar Selamat*, Universiti Teknologi Malaysia.

Novoselec, P. (2004). *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet.

Oakland Police Department, Neighborhood Services Division (No d.). „Crime prevention through environmental design (CPTED)“: Security Handbook.

Park, A.J. (2008). Modeling the role of fear of crime in pedestrian navigation. *Doctoral Thesis*. School of Interactive Arts and Technology.

Parker, J. (2000). Safer Spaces & Places: Reducing Crime by Urban Design. COUNCIL OF EUROPE INTERNATIONAL CONFERENCE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PHYSICAL URBAN ENVIRONMENT AND CRIME PATTERNS. Szczecin, Poland.

Parnaby, P. (2004). *Designs of Risk: Crime Prevention Through Environmental Design, Social Control, and the Prospects of Professionalism*. *Doctoral Thesis*. McMaster University. Hamilton, Ontario.

Peel CPTED Advisory Committee, (2006) *Crime Prevention Through Environmental Design – Principles, Region of Peel*, Пристапено преку :<http://www.peelregion.ca/planning/cpted/CPTED-2006.pdf>, [01.12.2016].

Piombini, M. (1985), *Crime prevention through environmental design: The status and prospects for CPTED in British Columbia*. Master thesis. The University of British Columbia.

Pretorius, W.L. (2015). The Development of a Criminological Intervention Model for the Rosslyn Industrial Environment in Tshwane, Gauteng, South Africa. *Doctoral Dissertation*. University of South Africa.

Prevatt, J. (1998). *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) and the role of facilities planning in force protection*. Monterey, California. Naval Postgraduate School.

Purpura, P., Fennelly L., Honey G., Broder, J. (2004). *Security Lighting*. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Elsevier Butterworth–Heinemann. PART THREE / SECURITY OPERATIONS AND EQUIPMENT. (218-222).

Ray, J.C. (1969). *Crime Prevention and Control through Environmental Engineering*. In Andersen A. M. Brantingham L. P. & Kinney J. B. (eds.) (2010). *Classics in Environmental Criminology*, CRC Press, Taylor & Francis Group

Ray, J.C. (1977). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: SAGE.

Ray, J.C. (1996). *Mental health and crime prevention: a public health model*. Paper presented to the International Crime Prevention Practitioners Conference, Vancouver.

Ray, J.C. & Zahm, D. L. (1993). *Crime prevention through environmental design, opportunity theory, and rational choice models*. In R.V. Clarke. & M. Felson (Eds.), *Routine Activity and Rational Choice*. *Advances in Criminological Theory*, Vol. 5, edited by New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Rock, P. (1988). “The Present State of British Criminology”, in P.Rock (ed), *A History of British Criminology*, Oxford: Clarendon Press.

Sara E. Rothrock, (2010) *Antiterrorism Design and Public Safety: Reconciling CPTED with the Post-9/11 City* “. Master Thesis. Massachusetts Institute of Technology.

Saville, G., & Cleveland, G. (1997). *2nd generation CPTED: An antidote to the social Y2 K Virus of urban design*. Paper presented at the 2nd Annual International CPTED Conference, Orlando, FL, December 3–5. Retrieved from <http://www.veilig-ontwerpbeheer.nl>.

Sherman W. L. (1997). „Communities and crime prevention (3)” Preventing crime: What works, What doesn't, What's promising? Report to the U.S. Congress. Washington, D.C.: U.S. Dept.of Justice.

Schindler, S. (2015). Architectural exclusion: Discrimination and segregation through physical design of the built environment. *The Yale Law Journal*, 124, 1934–2024.

Schneider, R. H., & Kitchen, T. (2002). *Planning for Crime Prevention: A Transatlantic Perspective*. London: Routledge.

Shamsuddin, S.B. & Hussin, N.A.B. (2013). Safe City Concept and Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) for Urban Sustainability in Malaysian Cities. *American Transactions on Engineering & Applied Sciences*.

Siti R. & Aldrin A. (2012). Measuring Crime Prevention through Environmental Design in a Gated Residential Area: A Pilot Survey, *Social and Behavioral Sciences* 42 (2012) 340 – 349.

Soomeren, P.V. (October, 2002). Annex 15 - The European Standard for the reduction of crime and fear of crime by urban planning and building and design. ENV 14383-2. Пристапено преку: http://publicaties.dsp-groep.nl/getFile.cfm?file=COPS_15_ENV.pdf&dir=rapport [14.04.2018].

Spears, R. (2002). McGraw-Hill dictionary of American idioms and phrasal verbs. Retrieved Retrieved from <http://idioms.thefreedictionary.com/dark+side+of>.

Teran, M. (2011). An Analysis of Defensible Space and Crime Prevention through Environmental Design in Crime Hotspots of select Boston Neighborhoods. *Thesis*. University of Massachusetts.

Tilley, N. (2008). *Crime Prevention*, William Publishing.

United Nations. (No d.) Habitat. Fact Sheet Urban Safety and Security.

United Nations Human Settlements Programme. (2007). *Global report on human settlements 2007: Enhancing urban safety and security*. Kenya: UN-Habitat.

Wilson, J.Q., & Kelling, G. (1982). *Broken windows: The police and neighborhood safety*. Atlantic Monthly March: 29-38. Пристапено преку: https://www.manhattan-institute.org/pdf/_atlantic_monthly-broken_windows.pdf, [23.12.2016].

Wood, E. (1961). *Housing Design: A Social Theory*. New York: Citizens` Housing and Planning Counsel of New York.

Whattam, S. (2011). "Situational Crime Prevention: Modern society`s "Trojan horse", *Internet Journal of Criminology*.

White, R., & Sutton, A. (1995). Crime Prevention, Urban Space and Social Exclusion. *Journal of Sociology*, 31(1), 82-99.

Zahm, D. (2007). Using Crime Prevention Through Environmental Design in Problem – Solving. Problem Oriented Guides for Police Problem-Solving Tools Series No.8. Community Oriented Police Services. Пристапено преку: <https://ric-zai-inc.com/Publications/cops-p132-pub.pdf> [12.04.2018].

Користена литература на македонски јазик

Арнаудовски, Јб. (2007). Криминологија, 2ри Август, Штип.

Батковски, Т. (2008). Разузнавачка и безбедносно-контраразузнавачка тактика - *Тактика на работа на разузнавачката служба и службата за безбедност и контраразузнавање*. Јофи Скен, Скопје.

Вест. (2010). „Подземните паркинзи-опасни збиралишта - Гаражите во Кисела Вода вријат од наркозависници“. Пристапено преку: <http://www.vest.mk/?ItemID=24E7FFF9EAB151419B180E581DAEFF20>, [06.12.2016].

Википедија, (2017). Реонски Центар, Општина Аеродром. Пристапено преку: mk.wikipedia.org/wiki/Реонски_Центар, [12.02.2017].

ДОМ:Никнува урбанистички и еколошки монструм во Тафталиџе 1, (2016), Интернет портал *Плус Инфо*: Пристапено преку: <http://www.plusinfo.mk/vest/79906/dom-niknuva-urbanisticki-i-ekoloshki-monstrum-vo-taftalidje-1>, [16.11.2016].

ЈП Улици и Патишта-Скопје (2017). Улици кои ги одржува Општина Кисела Вода. Пристапено преку: http://www.uip.gov.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=97:ulici-koi-gi-odrzuva-opstina-kisela-voda&catid=43&Itemid=170, [12.02.2017].

Кривокапик, В. (2002). *Превенција криминалитета*, Криминалистичко-полициска академија, Белград.

Одговор на барање од Министерството за внатрешни работи – Единица за криминалистичко разузнавање и анализа на Република Македонија за криминална статистика од интерес за научното истражување, (2017). Бр.на барањето: 03-185/1 1. Саздовска - Малиш М. (2014), „*Прирачник за безбедносен менаџмент*“, Скопје: Факултет за Безбедност.

Ричардсон, Л., Мамфорд, К. (2009). *Заедница, соседство и социјална инфраструктура*“, Социјално исклучување, Академски Печат (превод од *Understanding social exclusion*, Oxford University Press), 262-290.

Стефановска В., (2017), *Превенција на криминалитетот. Основи, пристапи и модели*. Скопје - Факултет за Безбедност, Универзитет „Св.Климент Охридски“ – Битола.

Стефановска В. & Гогов Б, (2015), *Улогата на заедницата и на полицијата во превенција на криминалитетот: состојби во градот Скопје (извештај од истражувањето)*, Скопје: Факултет за Безбедност.

Сулејманов, З. (2003), *Криминологија*, Второ дополнето издание. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања.

Трошански, С., (2015), Примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CPTED) на улица Пушкинова, град Скопје: Скопје, Меѓународен Годишник на Факултет за Безбедност, Универзитет „Св.Климент Охридски“ – Битола, стр.80-91.

Библиографија

Abrams, G., Ataov, A., Courson, W., Imeokparia, T., Melsheimer, W., Nasar, J. L., & Nix, R. (1993), *A community safety guide for the City of Columbus*. Columbus, OH: The Ohio State University, City & Regional Planning 851, Precinct Planning.

Angel, S. (1968), *Discouraging crime through city planning* (paper No. 75). Berkeley, CA: Center for Planning and Development Research, University of California at Berkeley.

Ash, M. (1975), *Architecture, planning and urban crime*. Proceedings of the National Association for the Care and Resettlement of Offenders Conference. London, England, UK: NACRO.

Bechtel, R. B. (1978), *Undermanning theory and crime. Crime Prevention Through Environmental Design Theory Compendium*. Arlington, VA: Westinghouse National Issues Center.

Brantingham, P.J. & Brantingham, P.L. (1998), *Environmental criminology: from theory to urban planning practice. Studies on crime and crime prevention*. Vol 7 No1. 31-60.

Brower, S. (1980), *Territory in urban settings*. In I. Altman et al. (Eds.), *Human Behavior in the Environment: Advances in Theory and Research*, Vol. 4. New York: Plenum.

Brown, B. B., & Altman, I. (1983), *Territoriality, defensible space and residential burglary: An environmental analysis*. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 203-220.

Burgess, J., Harrison, C. M., & Limb, M. (1988), *People, parks and the urban green: A study of popular meanings and values for open spaces in the city*. *Urban Studies*, 25, 455-473.

Canada Mortgage and Housing Corporation. (1989b). *Overview of CMHC activities related to*

urban safety and crime prevention. *European and North American Conference on Urban Safety and Crime Prevention*. Ottawa: CMHC.

Canter, D., & Larkin, P. (1993), The environmental range of serial rapists. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 63-69.

Capone, D. L., & Nichols, W. W. (1976), Urban structure and criminal mobility. *American Behavioral Scientist*, 20, 199-213.

Carter, R. L., & Hill, K. Q. (1979), *The criminal's image of the city*. New York, NY: Pergamon Press, Inc.

Carter, R. L., & Hill, K. Q. (1980), Area-images and behavior: An alternative perspective for understanding urban crime. In D. Georges-Abeyie & K. Harries (Eds.), *Crime: A Spatial Perspective* (pp. 193-204). New York, NY: Columbia University Press.

Carter, S. P., & Carter, S. L. (1993), *Planning for Prevention: Sarasota, Florida's Approach to Crime Prevention Through Environmental Design*. Florida Department of Law Enforcement, Programs and Research in Criminal Justice. Tallahassee, FL.

Carter, S. P., & Carter, S. L. (1994), Crime prevention through environmental design in Sarasota, Florida. *Planning Commissioners Journal*, 16.

Cisneros, H.G. (1995), *Defensible space: deterring crime and building community. Second in a series of essays*. Washington DC. Available at: <http://www.huduser.org/publications/hsgpolicy/secessays/defensib.asc> [11.11.2016].

Clarke, R. V., & Mayhew, P. (Eds.). (1980). *Designing out crime*. London: H.M.S.O.

Coetzer, C. (1999), Crime prevention through environmental design. *Crime Information and Analysis Course*. South African Police Service Training Head Office (Unpublicised).

Coetzer, C. (2001), Crime prevention through environmental design. *Crime Information and Analysis Course*. South African Police Service Training Head Office (Unpublicised).

DeFrances, C. J., & Titus, R. M. (1993), Urban planning and residential burglary outcomes. In J. L. Nasar (Ed.), *Landscape and urban planning: Special issue on urban design research*, 26, 179-191.

DeFronzo, J. (1984), Climate and crime: Tests of an FBI assumption. *Environment and Behavior*, 16(2), 185-210.

DeKeseredy, W. S., Shahid, A., Renzetti, C., & Schwartz, M. D. (2004), Reducing private violence against women in public housing: Can second-generation CPTED make a difference? *The CPTED Journal*, 3(1), 27-37.

DeKeseredy, W.S., Donnermeyer, J.F., & Schwartz, M.D. (2009), Toward a gendered second generation CPTED for preventing woman abuse in rural communities. *Security Journal*, 22(3), 178-189.

DeKesseredy, W., Shahid, A., Schwartz, M., & Tomaszewski, A. (2003). *Under siege: Poverty and crime in a public housing community*. Lanham MD: Lexington Books.

Dewberry, E. (2003), Designing out crime: Insights from eco-design. *Security Journal*, 16, 51-62.

Dzuric, S. (2013). *Istrazivanje bezbednosti - Kvalitativni pristup*. Beograd: Univerzitet u Beogradu-Fakultet Bezbednosti.

Ekblom, P. (2009). Redesigning the Language and Concepts of Crime Prevention Through Environmental Design. *Reconstructing CPTED*, October 30th 2010, Пристапено преку : <http://reconstructcpted.wordpress.com/publications-and-other-papers/>, [17.01.2017].

Estrella, S. (1988), Stemming crime through environmental design. *Security Management*, 32, 86-89.

Fleissner, D., & Heinzelmann, F. (1996), *Crime prevention through environmental design and community policing*. Washington, DC: National Institute of Justice Research in Action, US Department of Justice.

Gamman, L., & Pascoe, T. (2004), Design Out Crime? Using practice-based models of the design process. *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, 6(4), 37-56.

Gamman, L., & Pascoe, T. (2004), Seeing is believing: Notes toward a visual methodology and manifesto for crime prevention through environmental design. *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, 6(4), 9-18.

Gamman, L., Thorpe, A., & Willcocks, M. (2004), Bike off! Tracking the design terrains of cycle parking: Reviewing use, misuse and abuse. *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, 6(4), 19-36.

Geason, S., & Wilson, P. R. (1989), *Designing out crime: Crime prevention through environmental design*. Canberra, Australia: Australian Institute of Criminology.

Gleason, S., & Wilson, P. (1989), *Designing out crime: Crime prevention through environmental design*. Canberra: Australian Institute of Criminology.

Genre, C. (2002), Basic tips on lighting for CPTED. *International CPTED Association Newsletter*, 5(1), 3-4.

Genre, C. (2004), Where teaching ends and learning begins: A problem based learning model for CPTED education. *The CPTED Journal*, 1(3), 15-27.

Gilling, D. (1997), *Crime prevention. Theory, policy and politics*. London: UCL Press.

Goldberg, F., & Michelson, W. (1978), Defensible space as a factor in combating fear among the elderly: Evidence from Sherbourne Lanes. Crime Prevention Through Environmental Design Theory Compendium. Arlington, VA: Westinghouse National Issues Center.

Greenberg, S. W., & Rohe, W. M. (1984), Neighborhood design and crime: A test of two perspectives. *American Planning Association Journal*, 5, 48-61.

Greenberg, S. W., Williams, J. R., & Rohe, W. M. (1982), Safety in urban neighborhoods: A comparison of physical characteristics and informal territorial control in high and low crime neighborhoods. *Population and Environment*, 5, 141-165.

Heinzelmann, F. (1981), Crime prevention and the physical environment. In D. Lewis (Ed.), *Reactions to Crime* (pp. 87-101). Beverly Hills, CA: Sage.

Hesseling, R. B. P. (1992), Displacement: A review of the empirical literature. In R. V. Clarke (Ed.), *Crime Prevention Studies: Vol. 3* (pp. 197-230). Monsey, NY: Criminal Justice Press.

Henig, J., & Maxfield, M. G., (1978), Reducing fear of crime: Strategies for intervention. *Victimology*, 3, 297-313.

Howard, H. E. (1920) *Territory in Bird Life*. New York: E.P Dutton & Co.

Jeffrey, C. R. (1971), *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Jeffrey, C. R. (1976), Criminal behavior and the physical environment. *The American Behavioral Scientist*, 20, 149-174.

Jeffrey, C. R. (1990), *Criminology: An interdisciplinary approach*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall.

Kaplan, H. M., Bell, L. S., Dubnikov, A., Kohn, I. R., Locasso, R. M., & O'Kane, K. (1977) *Crime Prevention Through Environmental Design: Process Case Studies Report*. Arlington, Virginia: Westinghouse Electric Corporation.

Kelling, G., & Coles, C. (1996). *Fixing broken windows: Restoring order and reducing crime in our communities*. New York: Free Press.

La Vigne, N. (1996), Crime prevention through the design and management of the built environment: The case of the DC Metro. *Dissertation Abstracts International, A: The Humanities and Social Sciences*, 57(4), 1855-A.

LeBeau, J. L. (1987a), Environmental design as a rationale for prevention. In E. H. Johnson (Ed.), *Handbook on crime*.

Lewis, D. A., & Maxfield, M. G. (1980), Fear in the neighborhoods: An investigation of the impact of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 17, 160-189.

Luedtke, G. & Associates (1970), *Crime and the physical city: Neighborhood design techniques for crime prevention*. Springfield, VA: National Technical Information Service.

McInnes, P., Burgess, G., Hann, R., & Axon, L. (1982), *The environmental design and management (EDM) approach to crime prevention in residential environments* (User Report, No. 1984-84). Ottawa, Canada: Report for the Research Division of the Department of the Solicitor General, Programs Branch.

McKenzie, J. S., & McKenzie, R. L. (1978), Composing urban spaces for security, privacy and outlook. *Landscape Architecture*, Sept., 392-398.

Moran, R., & Dolphin, C. (1986), The defensible space concept: Theoretical and operational explication. *Environment and Behavior*, 18, 396-416.

Nasar, J. L., & Fisher, B. S. (1993), "Hot spots" of fear and crime: A multi-method investigation. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 187-206.

National Crime Prevention Institute. (1986), *Understanding crime prevention*. Woburn, MA: Butterworth-Heinemann.

Ministry of Justice (2005), *National Guidelines for Crime Prevention through Environmental Design in New Zealand*. Wellington, New Zealand, Пристепено преку: <https://justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/cpted-part-1.pdf>, [16.01.2017].

Neiburg, H. (1974), Crime prevention by urban design. *Society*, 12, 41-47.

Newman, O. (1972b), *Defensible space: People and design in the violent city*. London: Architectural Press.

Newman, O. (1973a), *Architectural design for crime prevention*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Newman, O. (1973b), *A design for improving residential security*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Newman, O. (1976), *Design guidelines for creating defensible spaces*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Newman, O., & Frank, K. (1980), Factors influencing crime and instability in urban housing developments. Washington, DC: National Institute of Justice, LEAA, U.S. Government Printing Office.

Newman, O., & Frank, K. (1982), The effects of building size on personal crime and fear of crime. *Population and Environment*, 5, 203-220.

Pesce, E. J., Kohn, I. R., & Kaplan, H. M. (1978, July), Crime prevention through environmental design: Final report, phases II and III, July 1976-1978. Arlington, VA: Westinghouse National Issues Center.

Rand, G. (1984), Crime and environment: A review of the literature and its implications for urban architecture and planning. *Journal of Architecture and Planning Research*, 1, 3-19.

Repetto, T. A. (1976), Crime prevention and the displacement phenomenon. *Crime and Delinquency*, 22, 166-177.

Repetto, T. A. (1976b), Crime prevention through environmental policy. *American Behavioral Scientist*, 20, 275-288.

Richmond, B.C, (1984), *Crime prevention through environmental design in multiple family housing*, Canada Mortgage and Housing Corporation. Ottawa: CMHC.

Saville, G., & Cleveland, G. (1998), 2nd generation CPTED: An antidote to the social Y2K virus of urban design. *A paper presented at the 3rdrd Annual International CPTED Conference*. Washington, DC.

Saville, G., & Cleveland, G. (2003), An introduction to 2nd Generation CPTED: Part 2. *CPTED Perspectives*, 6(1), 7–9.

Saville, G., & Cleveland, G. (2005), CPTED and the social city: The future of capacity building. *The CPTED Journal*, 2(1), 43-51.

Saville, G., & Cleveland, G. (2008), Second generation CPTED: The rise and fall of opportunity theory. In R. Atlas (Ed.) *21st Century Security and CPTED* (pp. 79-90). New York: CRC Press.

Saville, G. & Mangat, M. (2009), *SafeGrowth: Creating Safety and Sustainability through Community Building and Urban Design*. Community Safety Paper Series. New York, NY: LISC-CSI and MetLife Foundation.

Saville, G., & Murdie, R. (1988), The spatial analysis of motor vehicle theft: A case study in Peel Region. *Journal of Police Science and Administration*, 16(2), 125-134.

Saville, G., & Sarkissian, W. (1998), Review of Oscar Newman: Creating defensible space. *Journal of Planning Education and Research*, 17(4), 361-63.

Schlomo, A. (1968), *Discouraging Crime Through City Planning*. (Paper No. 75). Berkeley, CA: Center for Planning and Development Research, University of California at Berkeley.

Someren, P., (2013), A set of European CPTED Standards for Secure Sities – Safe & Secure cities thorough Urban Design and Planing: standardizing the process. Amsterdam, the

Netherlands. Пристепено преку:
<http://www.cpted.net/Resources/Documents/ICACConf/2013/Soomeren.pdf>, [26.01.2017].

Taylor, R. B., Gottfredson, S. D., & Brower, S. (1984), Block crime and fear: Defensible space, local social ties, and territorial functioning. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 21, 303-331.

Wallis, A., & Ford, D. (Eds.). (1980a), *Crime prevention through environmental design: An operational handbook*. Washington, DC: U.S. Dept. of Justice, National Institute of Justice.

Wallis, A., & Ford, D. (Eds.). (1980b), *Crime prevention through environmental design: The commercial demonstration in Portland, OR*. Washington, DC: U.S. Dept. of Justice, National Institute of Justice.

Wood, E. (1967), *Social Aspects of Housing in Urban Development*. ST/SOA/71, New York, United Nations: Department of Economic and Social Affairs.

Wright, J. L., & Thomas, R. L. (1992), Crime prevention through environmental design. *Aslet Journal*, 7(3), 14-17.

Библиографија на македонски јазик

Лабовиќ, М. (2006), *Власта корумтира*. Скопје: Де Гама.

Мојаноски, Ц. (2012), *Методологија на безбедносните науки-Основи*, Книга I. Скопје: Факултет за Безбедност.

Мојаноски, Ц. (2012), *Методологија на безбедносните науки-Основи*, Книга II. Скопје: Факултет за Безбедност.

Мојаноски, Ц. (2013), *Методологија на безбедносните науки-Основи*, Книга III. Скопје:

Факултет за Безбедност.

Сулејманов, З. (2000), *Македонска криминологија*, Скопје: Графохартија.

Сулејманов, З. (2011), *Криминална политика*, Скопје.

Шепаровиќ, З. (1981), *Криминологија и социјална патологија*, Загреб.

ПРИЛОГ 1

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ – СКОПЈЕ

Работен наслов на истражувањето:

Примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CPTED)

-АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК-

Почитувани,

Вие сте дел од поголема група на испитаници на кои им е поделен овој прашалник. Најљубезно Ве замолуваме истиот одговорно, соодветно и искрено да го пополните. Анкетата е анонимна. Вашите исказувања ќе бидат вклопени заедно со останатите мислења како севкупно видување. Добиените резултати помеѓу другото, ќе бидат во функција на трудот, а пред се', за збогатување на научните сознанија во областа на безбедноста во Република Македонија.

Изработил: м-р Стојан Трошански

Скопје,
2016 Година

А Демографски карактеристики	I.	1. Пол	
		i.	Машки
		ii.	женски
	II.	2. Возраст	
		i.	20-34
		ii.	35-49
		iii.	50-64
		iv.	65+
	III.	3. Националност	
		i.	македонска
		ii.	албанска
		iii.	спрска
		iv.	ромска
		v.	босанска
		vi.	турска
		vii.	влашка
		viii.	останато
	IV.	4. Економска активност	
		i.	Вработен
		ii.	Невработен
		iii.	Студент
		iv.	пензионер
	V.	5. Степен на образование	
		i.	Основно
ii.		Средно	
iii.		Високо	
iv.		Магистер на науки	
	v.	Доктор на науки	
VI.	6. Брачен статус		
	i.	Во брак	
	ii.	Не е во брак	

В Клучен дел	Потполно се согласувам	Делумно се согласувам	Не можам да оценам	Делумно не се согласувам	Воопшто не се согласувам						
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>						
	i.	ii.	iii.	iv.	v.						
	7.										
	I.	Кога ја користам ----- се чувствувам небезбедно.									
	II.	Навечер се чувствувам понебезбедно отколку преку ден кога ја користам -----.									
III.	Чувствувам страв кога се движам навечер -----.										
IV.	Не сум задоволен со поставеното улично осветлување на самата -----.										
<table border="1"> <tr> <td>Да</td> <td>Не</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"><i>1</i></td> <td style="text-align: center;"><i>2</i></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">i.</td> <td style="text-align: center;">ii.</td> </tr> </table>		Да	Не	<i>1</i>	<i>2</i>	i.	ii.				
Да	Не										
<i>1</i>	<i>2</i>										
i.	ii.										
8.											
I.	Лично или на член од моето семејство му се случил непријатен настан или искуство кога се користи -----.										
II.	Дали некогаш сте биле очевидец/сведок на некој криминален настан или пак имате информации за некакви криминални настани што се забележани во овој дел од населбата?										
III.	Дали сте се обратиле до Општина ----- за подетално да ги запознаете одговорните лица од општината со овој проблем?										
IV.	Сметам дека е потребно да се преземат крупни чекори за да се подобри состојбата со овој дел од населбата.										
С Мерки и програми	9. Со цел да се надмине проблемот во локалната заедница, следи листа со предлог-решенија: Ве молам ☒ кружете 4 од 7 понудените модалитети:										
		I.	<i>1.</i>	улично осветлување							
		II.	<i>2.</i>	видео надзор							
		III.	<i>3.</i>	реставрација на гражите							
		IV.	<i>4.</i>	асфалтирање на улицата							
		V.	<i>5.</i>	изградба на детско игралиште							
		VI.	<i>6.</i>	изградба на мини парк							
		VII.	<i>7.</i>	поставување на проблемот на дневен ред на Општината							
	10. Од изборот кој што го направивте обидете се да ги степенувате по приоритет трите најважни модалитети (1- најважно)										
	I.	<i>1</i>									
	II.	<i>2</i>									
	III.	<i>3</i>									

КЛУЧ

Анкетно истражување на ул.Михаил Чаков – Општина Кисела Вода, град Скопје										
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување на ул.Михаил Чаков – Општина Кисела Вода, град Скопје										
	A11	A12	A13	A14	A15	A16	A17	A18	A19	A20
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување на ул.Михаил Чаков – Општина Кисела Вода, град Скопје										
	A21	A22	A23	A24	A25	A26	A27	A28	A29	A30
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување на ул.Михаил Чаков – Општина Кисела Вода, град Скопје										
	A31	A32	A33	A34	A35	A36	A37	A38	A39	A40
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување на ул.Михаил Чаков – Општина Кисела Вода, град Скопје										
	A41	A42	A43	A44	A45	A46	A47	A48	A49	A50
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување во населба Реонски Центар – Општина Аеродром, град Скопје										
	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување во населба Реонски Центар – Општина Аеродром, град Скопје										
	Б11	Б12	Б13	Б14	Б15	Б16	Б17	Б18	Б19	Б20
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување во населба Реонски Центар – Општина Аеродром, град Скопје										
	Б21	Б22	Б23	Б24	Б25	Б26	Б27	Б28	Б29	Б30
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување во населба Реонски Центар – Општина Аеродром, град Скопје										
	Б31	Б32	Б33	Б34	Б35	Б36	Б37	Б38	Б39	Б40
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

Анкетно истражување во населба Реонски Центар – Општина Аеродром, град Скопје										
	Б41	Б42	Б43	Б44	Б45	Б46	Б47	Б48	Б49	Б50
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
8	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
9	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.	VI.
	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.	VII.
10	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.

ПРИЛОГ 2

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ – СКОПЈЕ

Работен наслов на истражувањето:

Примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CPTED)

-АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК-

Почитувани,

Вие сте дел од поголема група на испитаници на кои им е поделен овој прашалник. Најљубезно Ве замолуваме истиот одговорно, соодветно и искрено да го пополните. Анкетата е анонимна. Вашите искажувања ќе бидат вклопени заедно со останатите мислења како севкупно видување. Добиените резултати помеѓу другото, ќе бидат во функција на трудот, а пред се', за збогатување на научните сознанија во областа на безбедноста во Република Македонија.

Изработил: м-р Стојан Трошански

Скопје,
2017 Година

ПРАШАЛНИК

+

Прашања:	<table border="1"> <tr> <td>Да</td> <td>Не</td> </tr> <tr> <td>1</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>i.</td> <td>ii.</td> </tr> </table>		Да	Не	1	2	i.	ii.
	Да	Не						
	1	2						
	i.	ii.						
	I	Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Оскар Њуман и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?						
II	Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?							
III	Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?							
IV	Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се' со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на истите тие проекти?							

КЛУЧ

Анкетен прашалник за архитекти - клуч									
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.

ПРИЛОГ 3

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ – СКОПЈЕ

Работен наслов на истражувањето:

Примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CPTED)

-АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК-

Почитувани,

Вие сте дел од поголема група на испитаници на кои им е поделен овој прашалник. Најљубезно Ве замолуваме истиот одговорно, соодветно и искрено да го пополните. Анкетата е анонимна. Вашите исказувања ќе бидат вклопени заедно со останатите мислења како севкупно видување. Добиените резултати помеѓу другото, ќе бидат во функција на трудот, а пред сè, за збогатување на научните сознанија во областа на безбедноста во Република Македонија.

Изработил: м-р Стојан Трошански

Скопје,
2017 Година

ПРАШАЛНИК

Прашања:	<table border="1"> <tr> <td>Да</td> <td>Не</td> </tr> <tr> <td>I</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>i.</td> <td>ii.</td> </tr> </table>	Да	Не	I	2	i.	ii.
	Да	Не					
	I	2					
	i.	ii.					
	I.						
	I.	Дали сметате дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија е на високо ниво?					
II.	Дали сметате дека таквата меѓусебна соработка може значително да допринесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини?						
III.	Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали сметате дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата?						
IV.	Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на Ваше барање?						
V.	Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?						

КЛУЧ

Анкетен прашалник за полициски службеници - клуч									
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.
I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.	IV.
V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.	V.

ПРИЛОГ 4

(писмо)

Барање до Министерството за внатрешни работи на Република Македонија за криминална статистика од интерес за научното истражување

Република Македонија МИНИСТЕРСТВО ЗА БЕЗБЕДНОСТ ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ С К О П Ј Е			
Датум: 29.12.2016			
Ср. бр.	Бр.	Сл. бр.	Класиф.
03-1451/1			

До
 Министерство за внатрешни работи
 на Република Македонија
 ул. Димче Мирчев бр.9
 1000 Скопје, Македонија

Предмет: Бара, податоци за изработка на докторска дисертација

Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултет за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Битола.
 Телефон за контакт: 075 396 292
 Е-маил: stojantroshanski@yahoo.com

Почитувани,

За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (СРТЕД)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам како надлежна институција која располага со податоци и информации да ми ги доставите следните статистики:

1. Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела на улица Михаил Чаков во Населба Кисела Вода, Скопје за период од 2011-2016 година;
2. Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела во Населба Реонски Центар – Аеродром, улица број 1612 и 1613 за период од 2011-2016 година;
3. Криминална статистика и регистрирани пријави, прекршоци и кривични дела во Елитна населба ХОТ ХОТ – Радичани во Општина Бутел, Скопје за период од 2011-2016 година.

Податоците потребно е да бидат прикажани поединечно по години.

Со почит,

Подносител на барање
 м-р Стојан Трошански

ПРИЛОГ 5

(писмо)

Барање до Министерство за внатрешни работи - Сектор за внатрешни работи – Скопје
за спроведување на анкетно
истражување

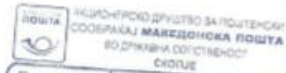

До Министерство за внатрешни работи на Република Македонија Сектор за внатрешни работи	РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ 31 01 2017 28+ 602/17
Предмет: Бара, анкетно истражување во функција на докторска дисертација	
Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултет за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола. Телефон за контакт: 075 396 292 Емаил: stojantroshanski@yahoo.com	
Почитувани,	
За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CRTED)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам да ми овозможите да извршам анкетно истражување.	
Анкетното истражување потребно е да се изврши со испитаници вработени во Вашата служба.	
Во прилог Ви ги доставувам анкетните прашања:	
1. Дали сметате дека секојдневната соработка/комуникација помеѓу полицијата како сервис на граѓаните и самите граѓани во урбаните(градски) средини во Република Македонија е на високо ниво?	
2. Дали сметате дека таквата меѓусебна соработка може значително да допринесе во борбата против криминалот во урбаните(градски) средини?	
3. Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали сметате дека граѓаните имаат изградено доверба во полицијата?	
4. Од досегашното професионално искуство во Вашата работа, дали граѓаните се отворени за соработка и споделување на информации на Ваше барање?	
5. Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CRTED) и неговата применлива улога во процесот на креирање на безбедни урбани средини?	
Со почит,	
Подносител на барање м-р Стојан Трошански	

ПРИЛОГ 6

(писмо)

Барање до АД МАКЕДОНСКА ПОШТА за анкетно истражување во функција на докторска дисертација

<p>До АД МАКЕДОНСКА ПОШТА Ул. „Орце Николов“ бр.46 (Самостојна служба за градежништво и инвестиции)</p>	 <p>МАКЕДОНСКО ДРУШТВО ЗА ПОШТЕНСКИ СООБРАЌАЈ МАКЕДОНСКА ПОШТА ВО ДРЖАВНА СОПСТВЕНОСТ СКОПЈЕ</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td>Примено:</td> <td colspan="3">17-02-2017</td> </tr> <tr> <td>Орг. Едини.</td> <td>Број:</td> <td>Прилог:</td> <td>Вредност:</td> </tr> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> </table>	Примено:	17-02-2017			Орг. Едини.	Број:	Прилог:	Вредност:				
Примено:	17-02-2017												
Орг. Едини.	Број:	Прилог:	Вредност:										
<p>Предмет: Бара, анкетно истражување во функција на докторска дисертација</p> <p>Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултет за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола. Телефон за контакт: 075 396 292 Емаил: stojantroshanski@yahoo.com</p> <p>Почитувани,</p> <p>За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (СРТЕД)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам да ми овозможите да извршам анкетно истражување.</p> <p>Анкетното истражување потребно е да се изврши со испитаници вработени во Вашата служба.</p> <p>Во прилог Ви ги доставувам анкетните прашања:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Оскар Њуман и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор? 2. Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција? 3. Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (СРТЕД) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти? 4. Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на истите тие проекти? <p>Со почит,</p>													
<p>Подносител на барање м-р Стојан Трошански</p> 													

ПРИЛОГ 7

(писмо)

Барање до ИНКОМ ИНЖЕНЕРИНГ за анкетно истражување во функција на докторска дисертација

До
ИНКОМ ИНЖИНЕРИНГ
Бул.Јане Сандански 70/2, 1000 Скопје

Предмет: Бара, анкетно истражување во функција на докторска дисертација

Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултетот за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола.
Телефон за контакт: 075 396 292
Емаил: stojantroshanski@yahoo.com

Почитувани,

За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CPTED)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам да ми овозможите да извршам анкетно истражување.

Анкетното истражување потребно е да се изврши со испитаници вработени во Вашата служба.

Во прилог Ви ги доставувам анкетните прашања:

- 1.Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Оскар Њуман и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?
- 2.Дали при изработката на архитектонските проекти се консултираат со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?
- 3.Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CPTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?
- 4.Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се' со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на истите тие проекти?

Со почит,

Подносител на барање
м-р Стојан Трошански

ПРИЛОГ 8

(писмо)

Барање до Град Скопје – Одделение за просторно и урбанистичко планирање
за анкетно истражување во функција на докторска дисертација

До
Град Скопје
Одделение за просторно и урбанистичко планирање
бул. "Илинден" бр. 82, 1000 Скопје

ГРАД СКОПЈЕ - БУЏЕТ И СНИКРИТ СКОПЈЕ-СНКУР			
Примено / Е рлашиг: 10.02.2017			
Орг. единица №/би орг	Број Number	Прилог Shifra	Предност Vredn
13-	904		

Предмет: Бара, анкетно истражување во функција на докторска дисертација

Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултет за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола.
Телефон за контакт: 075 396 292
Емаил: stojantroshanski@yahoo.com

Почитувани,

За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CP TED)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам да ми овозможите да извршам анкетно истражување.

Анкетното истражување потребно е да се изврши со испитаници вработени во Вашата служба.

Во прилог Ви ги доставувам анкетните прашања:

1. Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Оскар Њуман и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?
2. Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?
3. Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CP TED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?
4. Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се' со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на истите тие проекти?

Со почит,

Подносител на барање
м-р Стојан Трошански

ПРИЛОГ 9

(писмо)

Барање до АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
за анкетно истражување во функција на докторска дисертација

До
АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
Булевар Партизански одреди бр.24,
1000 Скопје

Предмет: Бара, анкетно истражување во функција на докторска дисертација

Подносител: м-р Стојан Трошански од Скопје, со место на живеење на улица Вера Јоциќ бр. 1/10, населба Кисела Вода, студент на докторски студии на Факултет за Безбедност – Скопје, Универзитет „Св.Климент Охридски“-Битола.
Телефон за контакт: 075 396 292
Емаил: stojantroshanski@yahoo.com

Почитувани,

За изработка на докторската дисертација на тема „Зголемување на урбаната безбедност со примена на методот за криминална превенција преку дизајн на околината (CRTED)“ на Факултетот за Безбедност – Скопје, барам да ми овозможите да извршам анкетно истражување.

Анкетното истражување потребно е да се изврши со професори архитекти.

Во прилог Ви ги доставувам анкетните прашања:

1. Дали во образовната студиска програма на Архитектонскиот факултет во Скопје се изучуваат научните достигнувања на познатиот американски архитект и поранешен професор д-р Оскар Њуман и неговиот таканаречен концепт на одбранбен простор?
2. Дали при изработката на архитектонските проекти се консултирате со експерти од областа на безбедносните науки во делот на криминалот и неговата превенција?
3. Дали сте запознаени со методот за превенција на криминал преку дизајн на околината (CRTED) и неговата применлива улога во процесот на изработка на архитектонските проекти?
4. Дали при процесот на изготвување на архитектонски проекти би вклучиле повеќе учесници/експерти од други научни области се' со цел за да се придонесе кон зголемување на безбедноста во урбаните(градски) средини, а истото да не биде на штета на крајниот дизајн на истите тие проекти?

Со почит,

Универзитет "Св. Кирил и Методиј"
АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ
СКОПЈЕ

Датум:	22.2.2017		
Име:	Име:	Потпис:	Врзаност:

Подносител на барање
м-р Стојан Трошански

ПРИЛОГ 10

(писмо)

Одговор на барање до Министерството за внатрешни работи – Единица за криминалистичко разузнавање и анализа на Република Македонија за криминална статистика од интерес за научното истражување

Горан Милески

Република Македонија
Министерство за внатрешни работи

До
ФАКУЛТЕТ ЗА БЕЗБЕДНОСТ - СКОПЈЕ
Ул. : „Колонија Идризово“ бр. 2А,
1000 Скопје

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА БЕЗБЕДНОСТ
СКОПЈЕ

23.02.2017

03-185/1 1

ПРЕДМЕТ: Одговор, доставува-

Во прска со Вашето барање бр. 03 - 1451/1 од 29. 12. 2016-та година, Ви доставуваме одговор бр. - 283 - 588/1 од 06. 02. 2017-та година, изготвен од страна на Секторот за внатрешни работи Скопје во Бирото за јавна безбедност при Министерството за внатрешни работи на Република Македонија.

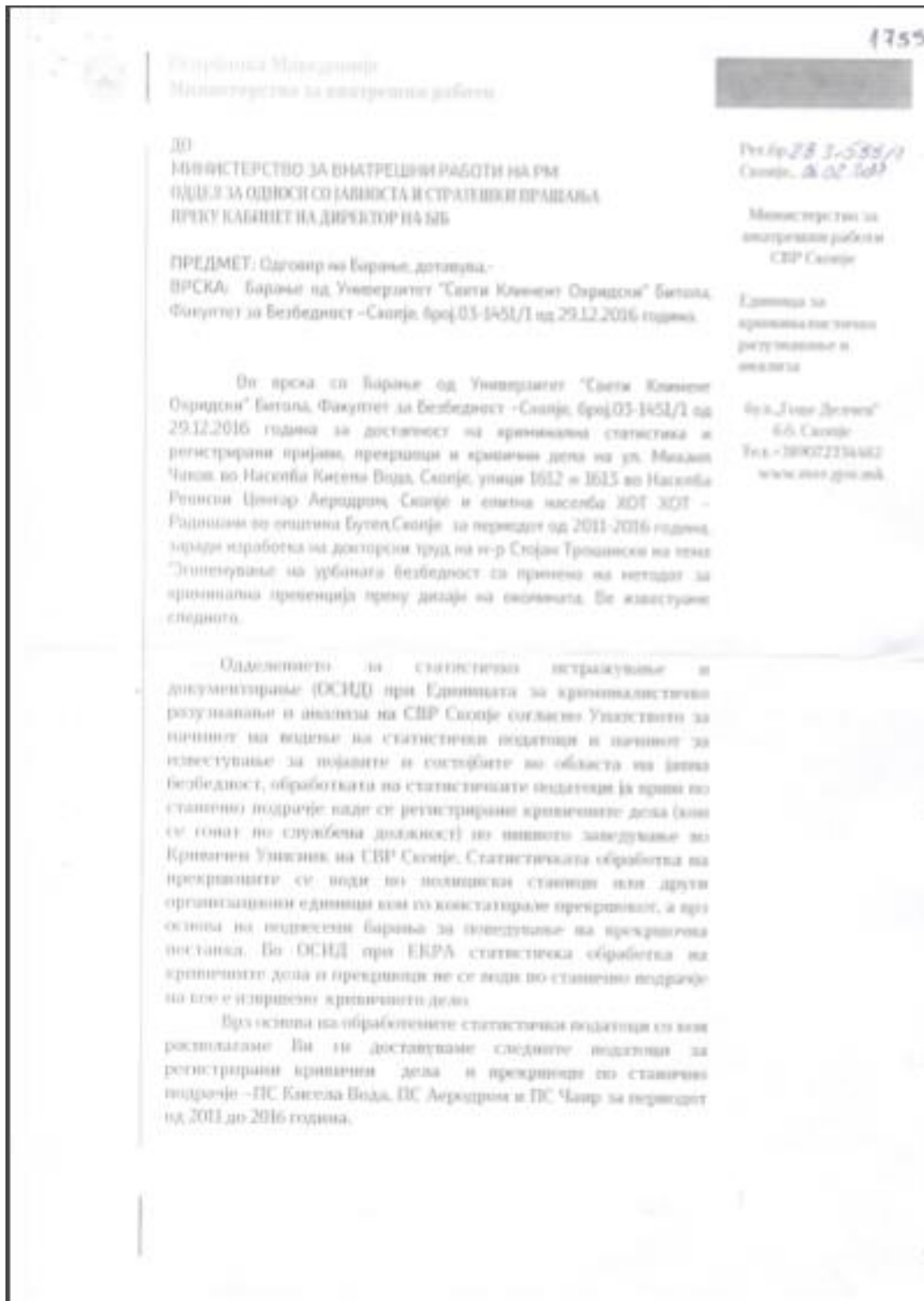
ПРИЛОГ: Како во текстот на овој акт-

Изготвил: Горан Милески

Министерство за
внатрешни работи
Кабинет на
Директор на ББ
К. Димитров Митрев бр. 8
Скопје
Тел: 812 910 042
Факс: 812 910 400
www.mwr.gov.mk

ДИРЕКТОР
НА БИРО ЗА ЈАВНА БЕЗБЕДНОСТ
м-р Митко Чанков

Титулна страна Магистерски
 Максим Јастребов за кандидатски раѓање

Година на регистрирани криминални дела во Криминална униформа на СВР Скопје или во полицијата на сродниот државен орган	Криминални дела на подрачје на РС Косовска Паланка	Криминални дела на подрачје на РС Арбанаси	Криминални дела на подрачје на РС Чапир
2011	1052	1537	1178
2012	1036	1673	1302
2013	947	2488	1729
2014	796	3281	2375
2015	739	3265	2184
2016	841	3407	2045

Број на прекршочен за кои се подготвени барања за понудување на забрани за влез	РС Косовска Паланка	РС Арбанаси	РС Чапир
2011	217	627	305
2012	171	298	247
2013	138	907	116
2014	114	178	212
2015	205	627	388
2016	225	699	284

Примено: Фотографија од Борниќ од Универзитет "Св. Кирил и Методиј" Битола, Факултет за безбедност – Скопје, број 03-1451/1 од 29.12.2016 година.

Изработено: Д-р Љиљана Ѓаѓановиќ
 Д-р Љиљана Ѓаѓановиќ
 Контролирано: Анастасија Началник на ОРСД
 Одобрено: Цветана Јастрева, Началник на ЕБРА на СВР Скопје

НАЧАЛНИК ОРС СВР СКОПЈЕ
 ИВИЛА КУЧЕВСКА

